

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF KYRGYZ REPUBLIC

NATIONAL CENTRE OF MANAS STUDIES
AND ARTISTIC CULTURE

THE «MEERIM» INTERNATIONAL
CHARITABLE FOUNDATION FOR
SUPPORT OF CHILDHOOD AND MATERNITY

SARINJI, BOKOY JANYL MYRZA

THE 6-TH VOLUME OF
«EL ADABIATY» (PEOPLE'S LITERATURE) SERIES

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

АЙТМАТОВ Ч. Т.— башкы редактор
АҚАЕВА М. Д.
АҚМАТАЛИЕВ А. А.— башкы редактордун
орун басары
ДУИШАЛИЕВ К.
ЖАИНАКОВА А.
КАРЫПКУЛОВ А. К.
КЕБЕКОВА Б. К.
ҚЫРБАШЕВ К. К.
МАҚЕШЕВ А.
МУСАЕВ С. М.
САПАРБАЕВ К. С.— башкы редактордун
орун басары

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК
ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
МАНАСЛААНУУ ЖАНА ҚӨРКӨМ МАДАНИЯТТЫН
УЛУТТУК БОРБОРУ
ЭЛ АРАЛЫК «МЭЭРИМ» ҚАЙРЫМДУУЛУК
ФОНДСУ

САРИНЖИ, БӨКӨЙ ЖАҢЫЛ МЫРЗА

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫНЫН
6-ТОМУ

Филология илимдеринин доктору, профессор
АБДЫЛДАЖАН АҚМАТАЛИЕВДИН
жалпы редакциясы менен

Түзгөн — филология илимдеринин кандидаты
АЙНЕК ЖАИНАКОВА

Бишкек
«Шам» басмасы, 1998

ББК —82.3 (2Ки)

С — 20

«Эл адабияты» сериясы
Көркемдөгөн сүрөтчүсү Р. Исаков

С—20 **Саринжи, Бекөй. Жаңыл Мырза:** эпостор / Баш сөзүн жаз. ж-а түз. А. Жайнакова, иллюстрациясы З. Мидинованыкы; Кырг. Улут. И. А. ж.б. — Б.: Шам, 1998. 452 б. — («Эл адабияты»).

ISBN 9967-10-004-4

«Саринжи, Бекөй». «Жаңыл Мырза» — кыргыздарда күчтүү өнүккөн эпикалык поэзиянын кеңири белгилүү үлгүлөрүнөн. Элибиздин өткөндөгү турмушунун мүнөздүү жактары, үрп-адаты чагылдырылат. Эркиндикти жана көз каранды эместикити сактоо, гумандуулук, адилеттүүлүк үчүн баатырдык күрөш — чыгармалардагы башкы тема.

Патриархалдык түзүлүшкө таандык уруучулук-тууганчылык мамилелердин татаалдашкан көрүнүштөрү салттык сюжетке айланып, муундан муунга өтүп, элдик идеалды даңазалаган көркөм чыгармалар катары жашап келет. Китеңке ар биринин экиден варианты берилди. Эпикалык салт кайсы айтуючуда кандай деңгелде сакталганын көпчүлүк окурман өзү талдасын.

4702300500

С ----- 76-1998

ББК-82.3(2. Ки)

М 455 (11)—98

Басмага Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун Окумуштуулар Кеңеши тарабынан сунуш кылынган.

Рецензент — ТОКОН КАЗИЕВ
Атайын редактору — КЕҢЕШ КЫРБАШЕВ

© Манастаануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору.

© Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фондусу.

© «Шам» басмасы, 1998-ж.

ISBN 9967-10-004-4

ЭПИКАЛЫК САЛТ ЖАНА ЭЛДИК КӨЗ КАРАШ

«Эл адабияты» аттуу кыргыз эл оозеки чыгармачылыгынын сериясынын катардагы бул томдугуна «Саринжи, Бөкөй», «Жаныл Мырз»а эпикалык поэмалары киргизилди.

Элибизде күчтүү өнүккөн эпикалык жанрдын коомдук-үй-бүлөлүк мамилелерин кеңири чагылдырган кенже формасына тиешелүү «Саринжи, Бөкөйдүн» эки варианты бар. Алар белгилүү акын-төкмө Алымкул Үсөнбаев менен Сулайман Конокбаевдин айтуусу боюнча сакталып калган. Бул материалдар 20-жылдары фольклор жыйноочу Каюм Мифташов тарабынан жыйналган. Мындан башка, салттуу сюжеттик каркасты толук камтыбаган, эпизоддор түрүндөгү чакан текст Тил, адабият институтунун кызматкерлери тарабынан 1958-жылы Ала-Бука районундагы айтуучу М. Сатыбалды уулунан катталган. Ошондуктан бул томдукка «Саринжи, Бөкөйдүн» колдо болгон алдыңкы көркөм вариантыннан катары эсептелген А. Үсөнбаев менен С. Конокбаевдин материалдары жанаша берилди. С. Конокбаевге таандык И nv. № 806, 92 беттен турган, латын графикасына оодарылып машинкага басылган нуска оригиналдын ордуна жүрөт. «Сөз башы» деп берилгенден кийинки бетте: «1923-жылда, 23-июлда Талас кантоны, Кең-Кол облусунда, Чырканак деген жерде Сулайман ырчы Конокбай уулунан жыйналган. Сулайман ырчы «Саринжи, Бөкөйдү» атасы менен бир тууган Сартпай ырчы Байжигит уулунан жаш үбагында үйрөнгөн экен. Талас эли казакка жакын болгон себебинен бир аз казакка тартылып айтылган көрүнөт. 30. IV. 1927-ж.» деген маалымат бар, Эң аягында «оригиналга салыштырып окуп чыктым» деген жоопкерчилик менен коюлган кол да бар. (Кол тамгага караганда Ташым Байжиев болушу мүмкүн). С. Конокбаевдин бул материалы көлөм жагынан А. Үсөнбаевдин вариантына караганда бир топ чакан. Айрым эпизоддор кыскача баяндалып, кара сөз түрүндөгү кошумчалар менен байланыштырылган учурлар бар. Адатта, окуяны минтип кара сөзгө айландырып айтып берүү ык- масына айтуучунун поэтикалык мүмкүнчүлүгү чектелген учурларда орун берилет. Эгерде биз бул текст кагазга түшүрүлгөн ошол учурда информатордун сексенге жакындалап, улгайып калган адам экендигин эскерсек, бул оюбуздун болжолу да туура чыкчудай сыйктанат. Мынdagы окуянын мазмунуна ылайык бөлүштүрүлгөн темалар да информаторго эмес, катчыга таандык көрүнүш дешке болот. Анткени эпик — айтуучулардын салтында андай адат мүнөздүү эмес.

А. Үсөнбаевден жазылып алынган «Саринжи, Бөкөй» өзүнүн көркөмдүгү, кыргыз элинин тарыхый турмуштук окуяларын кеңири түрдө баяндаландыгы менен башка вариантыннан өзгөчөлөнүп, буга чейин эле 2 ирээт китеп түрүндө коомчулукка тартууланган. Ал 1938-жылы айтылуу акын Мукай Элебаевдин жоопкерчилиги астында алгач жарык көргөн. 1958-жылы болсо, ушул эле басылыштын негизинде, бирок баш сөздөгү эскерүүгө караганда «... айрым жерлерине редакциялык мүнөздөгү бир аз өзгөртүүлөр киргизүү (кәэ бир сөздөрдү, туюнталарды тактоо, кайталоолорду кыскартуу ж.б.) менен¹ ...азыркы филология илиминин доктору, фольклорист Р. З. Кыдырбаевын даярдоосу астында кайтадан басылган. Манастануу жана көркөм маданияттын улуттук борборунун алдындагы кол жазмалар фондусунда түп нуска катары ушул экинчи басылыштын бир экземпляры сакталып турат. Кандайдыр бир себептер менен алгачкы кол жазмалынын түп нускасы калбагандыктан, эпостун азыркы басылышына библиографиялык алтын фондуга айланып кеткен биринчи басылышы алынды. Анткени биздин оюбузча ушунусу түп нускага алда канча жакын болуусу закон ченемдүү. Анын үстүнө учурдагы басылыштын талабы да мүмкүнчүлүктүн болушунча айтуучунун оозунан кандай чыкса, ошондой жарык көргөзүү болгондуктан биринчи басылышка кайрылуу ого

¹ Саринжи-Бөкөй, — Ф., Кыргызмамбас, 1958, 3-6.

бетер жөндүүрөктөй туюлат. Ырас, басылыштарды салыштыра келгенде сюжеттик жактан болобу, көркөмдүгү боюнчабы орчундуу бир кийлигишүүлөр байкалбайт. Ылайыгына жараша айрым бир кыскартуулар, так окулбай кетирилген механикалык каталар гана кездешет. Алымкулдун варианты көлөмү жана көркөмдүгү жагынан башка варианттардан бир топ өйдө турат. Анда кара сөз түрүндөгү текст аз катышып, окуя баштан аяк ыр түрүндө берилет. Арийне, өз мезгилиниң шартына жараша чыгармадагы сүрөттөлгөн айрым эпизод, көрүнүштөрдү жаңылантуу, кәэде саясатташтырып жиберүү да жок эмес. Ушу жерде эскере кете турган бир нерсе — айтуючунун кандай социалдык чөйрөдө жана кайсы мейкиндикте жашагандыгына байланыштуу анын материалына коңшу элдердин тийгизген таасири туурасында. Маселен, казактарга жакын Талас жергесинен жазылып алынган варианттарда казак сөздөрү (энди, турады, көрөдү, ой-бай ж.б.) жолукса, Ала-Букадан жазылып алынган үзүндүдө өзбек сөздөрү орун алып, айрым диндик жөрөлгөлөрдүн баса көрсөтүлүшү байкалат. (М: бачча, ону ж.б.). Демек, бир эле чыгарманың түрдүү варианттарында диалектилик көрүнүштөр менен катар айтуючуга мүнөздүү болгон неологизмдердин (телефон, салдат ж.б.) орун алышы да ошонун бир көрүнүшү. Буга Алымкул Үсөнбаевдин варианты ачык далил.

«Саринжи, Бөкөй» — эпосу кыргыз элинин башынан өткөн патриархалдык уруу түзүлүшүнө таандык үй-бүлө мүчөлөрүнүн мамилелерин, ошого байланыштуу адат-салттын тегерегинде жүргөн пикир келишпөөчүлүктөр тууралуу баяндайт. Тактап айтканда «Аталаштан алтоо болгончо, энелештен экөө болсун» деген коомдук турмуштук моралды үгүттөгөн патриархалдык-феодалдык түзүлүштөгү уруу мүчөлөрүнүн ар кызыкчылыктары учун келип чыккан карама-каршылыктарын чагылдырат. Ошон учун эпостун башкы каарманынын ысымы көп учурда «жалгыз» деген сөз менен алмаштырылып, синоним катары айтыла берет. (М: «Жалгызды ажыратып калууга», «Эң мурун жалгыз кеп айтат» ж.б.). Кыргыздын оозеки салтында эпикалык чыгармалар башкы каармандын ысымы менен гана аталса бул чыгарма бири- бирине кайрылышпаган, тең ата туугандардын атын чакырат. Демек Саринжи менен Бөкөй бири-бирин колдоп, ынтымакташуунун ордуна ата мурасына бирдей таңсык, бузукулукка бат кирип, чыныгы душмандарча бой тирешкен адамдар. Болгону — алар жеке кызыкчылыктары учун келишпес эки тарапка өтүп кетишкен. Ушундан улам «Саринжи, Бөкөй» эпосу чагылдырган коомдук түзүлүштө туугандар арасынdagы ынтымактын ыдыраган, өтө эле баш абалда экендиги байкалат. Ал эми өлүм алдында жаткан Жамгырчы баарынан уруу ичиндеги биримдикти жогору баалагандыктан, атайы иниси Бөкөйгө кайрылып, аял, мал-мүлкүн, жалгыз баласын тапшырып керээз-кеңешин айткан эле. Бирок Бөкөйдүн бузуку жан-жөкөрлөрү аны тескерисинче Саринжиге каршы үгүттөп отуруп, тууган арасы ачылгандан ачыла берет. Буга эпосто берилген Бөкөйдүн мүнөзүнүн туруксуз тез өзгөрүп туршу, Саринжинин жаштыгына байланышкан ороюраак күрч мамилеси себеп болот. Мындай алып караганда бул эки каармандын образдары тең жеткиликтүү иштелип бүтпөгөн сыйктуу. Адегенде ак көңүл көрүнгөн Бөкөй бат эле душманынын тилине кирип, ал эмне айтса ошого макул боло бергендиги реалдуу адам түшүнүгүндө ишенчиликтүү эмес. Саринжинин атасы Жамгырчыдан калган мал-мүлктүү, бийлиktи ээлеп алганы аз келгесип, кудалап койгон колуктусу Акберметти да алууга ниеттенген Бөкөй өзүнүн аялынан кутулуш учун аны өлтүрүүдөн кайра тартпайт. Ошол коомдук түзүлүштөгү Акчайым сыйктуу аялдардын тагдырынын ушунчалык катаал сүрөттөлгөндүгүнө караганда аларда эч кандай моралдык, материалдык укук жок экендиги талашсыз. Бирок Саринжинин колуктусу Акберметтин жаш болсо да кыраакылыгы, акылмандыгы, өзүнүн жары учун бардык кыйынчылыктарды көтөрүүгө ынтызарлыгы, алсыз да болсо чыркырап, Саринжинин таламын аягына чейин талашканы сыйктуу эпизоддор аял затынын алдыңкы активдүү өкүлү катары аны башка каармандардан өзгөчөлөнтүп, образдын сүймөнчүлүгүн арттырып турат. Акбермет

ошондой адамгерчилиги, аялга мүнөздүү боорукердик, кыраакылык өндүү жакшы сапаттары менен чыгарманын сюжетинде баштан-аяк катышат. Ал кандай гана турмуштук кырдаал болбосун туура, реалдуу ой жүгүртө билет.

Туруттай учту жылуудан,
Тууганың көп, сен жалгыз,
Айрылдың Бермет сулуудан.
Жагалмай учту жылуудан,
Жалгыздыгың мен айтсам —
Көнбөдүң неге мурунтан...—

деп Саринжиге арман айтат. Эпостогу идеялык көркөм жүктү Саринжи менен бирдей салмакта бөлүшө алат. Ага караганда башкы каарман Саринжиде жаштык кыял, Акберметти аялсынтып, айтканына көнбөй көрсөткөн көпкүлөң мүнөзү, тескерисинче башына оордук келгенде душманчылык кылып отурган Бөкөй агасына башын ийип, жалдырап кайрылуусу өндүү октум-соктум жүрүм-турому менен али калыпка түшүп чыйрала элек каармандын элесин берет. Бирок анын жакшы атадан калган эч күнөөсүз жалгыз түяк экендиги, жаш өмүрүнө кабыргасы катыган тууган сөрөйлөрүнүн бузукулугу менен балта чабылып жатышы калыс, элдик көз караштан алып караганда өтө аянычтуу. Ошон үчүн аны жоготууга, жакын агасы Бөкөй менен болгон ынтымагын бузууга көп аракетин жумшаган Конурбай, Жамакелердин оор жазаланышы — өтө логикалуу. Ички чыккынчы туугандарга караганда эпикалык салт боюнча сырткы душман эсептелген калмактын каны Күлдүрдүн (Гүлдүр) Саринжиге жасаган мамилеси адамгерчиликтүү сезилет. Ал Саринжинин башынан өткөн окуяны калыс, акыйкат териштирип, бир кездеги Жамгырчы менен болгон достук мамилесин актап, чоң көмөк көрсөтөт. Натыйжада Саринжи өчөгүшкөн туугандарынан өчүн алып, буйруктуу колуктусуна баш кошуп, атасынан калган мурасын ээлейт.

Мына ушинтип, акыры оң каармандардын жеңиши менен аяктаган «Саринжи, Бөкөй» поэмасы кыргыздардын башынан кечирген патриархалдык-феодалдык коомдогу ыдыраган адам мамилелеринин типтүү терс учурларын реалдуу камтыган элдик чыгарма. Бир мезгилдеги улуттук үрп-адат, каада-салт, жорук-жосундарды эпикалык чыгарманын фонунда муундан муунга кабарлаган белгилүү бир көркөм маданий факты катары баалуулугу зор. Мындан тышкary «Саринжи, Бөкөйдөгү» баяндалган окуялар жеке эле үй-бүлөлүк деңгээлдеги эмес, кыргыздардын башка элдер менен болгон тышкы саясий тарыхый турмушунан да кабар берет.

Бизге белгилүү «Манас» баштаган кыргыз эпосторунда кара кытай, калмак эпикалык душман эсебинде салттуу түрдө орун алган. Ал эми «Саринжи, Бөкөйдө» жогору жактан көрүнгөндөй, калмактар душман эле эмес,. алардын башкы өкүлү Күлдүр кан Саринжинин атасы Жамгырчы менен жакшы мамиледе жашагандыгы жөнүндө айтылат.

Колдо болгон вариантарга, тагыраак айтканда андагы окуянын жүрүшу, катышкан каармандардын оң-терсинин аткарган милдеттерине караганда, түпкү теги бир сюжеттен тараган, салтка айланган тексти бар элдик поэма экендигинен эч шек калбайт. Өзүнө таандык, комуздун коштоосу менен аткарыла турган мотиви да бар. Ал обон айтылып жаткан окуянын мүнөзүнө, каармандын ички уйгу-туйгуларына жараша агылып-төгүлөт. Ушул сюжеттин негизинде 1939-жылы К. Эшмамбетовдун «Саринжи, Бөкөй», пьесасы чыккан.

«Жаңыл Мырза» — элдик поэмалардын ичинен баатырдык мұнөздөгү чыгарма. Башкы каарман әл бийлеген Жаңыл аттуу баатыр кыз болгондуктан анын ысымына «мырза» деген эпитет кошулган. Кыргыз элинин оозеки чыгармачылығында аялдардың образдарына көп эле орун берилгенине карабастан Жаңыл сыйктастып өзүнчө көп варианттуу поэмалының баш каарманына чейин көтөрүлгөндөрү сейрек. Абдыракманов Байымбет (Тоголок Молдо) — (инв. № 1511), Молдобасан Мусулманкулов (инв. № 497), Ыбырайым Абдырахманов (инв. № 413), Абдыкалык Чоробаевдин (инв. № 401) варианттары, ы. Абдырахманов әл арасынан кагазга түшүргөн эки вариант (инв. № 414, № 1357) Кол жазмалар фондусунда сакталып турат. Бул эпос тууралуу кеңири айтылган илимий изилдөө да бар².

«Манас» эпосу баштаган элдик оозеки чыгармаларды тынбай жыйнап, ак ниети менен кызмат өтөгөн ы. Абдырахманов колунан келишинче ар бир көлөмдүү чыгармалының бир нече варианттын, версияларын чогултуп, айрым учурда ар бир эпизодду өз ордуна жайгаштырып, өз варианттын түзгөн адам болгон. Ал «Манас» эле эмес, «Жаңыл Мырзага» да чоң эмгек жасаган³. Эл арасынан Жаңыл жөнүндөгү аңыз кептерди чогултуп, белгилүү манасчылар Сагымбай Орозбаков, Тоголок Молдо, Багыш Сазанов өңдүү көптү билген карыялардан сурамжылап, алардан укканын өзү айткандай, «Манастын» стилине салып ырга айланткан. Башкача айтканда «Жаңыл Мырза» кыялдан бүткөн жомоктук каарман эле эмес, белгилүү тарыхый доордо жашап өткөн реалдуу адам экендигине ишенгиси келген. Баатыр кыздын элесин ошол калыбында кийинки муунга жеткиргенге аракеттенген. 2651 саптан турган поэмасы 1967-жылы жарық көргөн. Анын мазмуну:

Жаңыл Мырзаның эли;
Жаңылдын иштери;
Алты шаардын Жаңылга баш ийиши;
Кан Турсундун Жаңылдан өлүшү;
Үлбүрчөк, Бургүйдүн Жаңылдан өлүшү;
Үчүкө, Түлкү;
Үчүкө, Түлкүнүн Жаңылдан өлүшү;
Казак, кыргыздын кеңеши;
Аккочкордун чалгынга барышы;
Жаңылдын колго түшүшү;
Жаңылды Калматайдын алышы;
Жаңылдын жолборс кармашы;
Жаңылдын Калматайдан ичи муздашы;
Жаңылдын кетиши;
Жаңылдын ақыркы өмүрүн камтыйт.

Ал эми Тоголок Молдонун «Жаңыл Мырзасы» 1960- жылы чыгармалардын жыйнагына кошуулуп, А. Чоробаевдикى 1957, 1966-жылдары, М. Мусулманкуловдуку 1983-жылы басылган. Бул томдукка көлөмдүү эсептелген кийинки эки вариант (М. Мусулманкулов менен А. Чоробаевдикى) алынды. А. Чоробаевдин варианты такталган китеп түрүндө болгондуктан, аны бастыруу эч кыйынчылыкка турган жок. Ал эми М. Мусулманкуловдон катталган материал ар түрдүү кол менен, ар кандай сабаттагы адамдар тарабынан жазылгандыктан, айрым беттерди дааналап окуу, ордуна келтирүү татаалыраак болду. Анткени грамматикалык ката кеткен учурлар да өтө эле көп. Мисалы: доз (дос), анджян (Анжыян), кыргыстан (кыргыздан), оппол (Опол), саар (зар), ноюгут (нойгут), кара тигин (кара тегин), фери (бери//пери), кан саада (канзаада), вала (бала), айты (айтты),

² Кыдырбаева Р. З. Народно-поэтические традиции в эпосе «Жаңыл Мырза». — Фрунзе, 1960.

³ Ибраимов К. Ыбырайым Абдырахманов. Фрунзе, 1987, 136—137-6.

шартылдат (шартылдап), тнар (тынар), эмез (эмес), изтебей койдуу (издебей койду) ж.б. деп жазылгандыктан анын баарын сноскага берип отуруунун мүмкүнчүлүгү да жок сыйктанды.

Катчынын сабатсыздыгынанбы же айтуучунун үстүртөн үзүл-кесил ошондой айтып бергениненби, чыгарманын башы да стилистикалык жактан өтө начар айтылган прозалык үч-төрт сүйлөмдөн турат. Ошол эле ой кайрадан ыр түрүндө берилгендиктен, прозалык кыстырынды кыскартылып ташталды. Башка мүнөздө эч кандай редакциялык кийлигишүүгө жол берилген жок.

Эми «Жаңыл Мырза» эпосунун өзү жөнүндө бир аз токтололу. Чыгармадагы сюжет кыргыздардын байыркы турмушунан алынган. Ал али урууларга бөлүнгөн бытыранды элди, ар бир урууну башкарған баатырлардын мүдөөсүн, милдетин көз алдыга тартат. Кыз болсо да эл үчүн күйүп-бышкан, эл башкарған Жаңылга «Мырза», «әр» деген ат күп жарашат.

Окуя адаттагыдай эле башкы каарман кыз Жаңылдын айланасында, анын катышуусу менен өтөт, кандайдыр бир деңгээлде тарыхый жашап өткөн реалдуу адамдын туулганынан өмүрүнүн маанилүү учурларына чейин камтылган биографиялык чыгарманы элестетет.

Бизге белгилүү, айтуучулар кандай гана эпикалык каарман болбосун аны реалдуу тарыхый адам катары кабылдашып мамиле жасашат. Варианттардын идеялык мазмуну боюнча алганда бул элдик поэмасын милдети — кыздан чыккан уруу башчысынын өз элинин эркиндиги, бейкүттүгү үчүн жүргүзгөн баатырдык күрөшүн даңазалоо. Өзүнүн эр жүрөктүгү, акылы менен бүткүл уруунун ишеничине татып, анын тагдырын аркалаган Жаңыл Мырза калмактарды жеңип, элине тынчтык, теңдик алып берет. Бирок чыныгы эпикалык баатыр катары ал кыргыз урууларынын ички конфликтитерине да катышат, башкача айтканда анын күрөшү да эки тараپтуу жүрөт. Жаңылдын нойгут уруусунан чыгышы, Лоб дайрасынын жээгин мекендеши, калмактардын мизин кайтарып, коңшу кыргыз урууларына ошо кездеги баатырдыктын салтын улап, кол кайтарып туршу — бардык варианта бирдей. Кыз да болсо өз уруусунун намысын коргоп, жеке тагдырын, өмүрүн өлүмгө байлап кызматын кылат. Азаматтан калышпаган эр жүрөктүгү, көзгө атар мергендиги аялзатына таандык калыстык, боорукердик, ак көңүлдүк, туруктуулук өндүү жакшы сапаттар менен бекемделип, образдын элдик мүнөзүн ого бетер арттырат. Ал бирде маанайы жарык, жылдызы жанган ургаачы катары:

Адамдан башка форуму,
Аялдан чыккан сонуну.
Адам айран калгандай,
Кыз Жаңылдын форуму⁴.

делип сүрөттөлсө, бирде:

Эки көздөн жаркырап,
Кызыл жалын көрүнүп⁵ —

чыныгы эпикалык баатырларча жоо менен беттешет. Анын эрдигине карата «Ургаачынын жолборсу» (Т. Молдо) деген жогорку элдик баа берилет. Негизги сюжеттик каркас традициялуу окуялардан турса да ар бир таланттын вариантында жекече өзгөчөлүк да байкалбай койбийт. Атактуу акын, элдик оозеки чыгармачылыкка өтө жакын Т. Молдонун «Жаңыл Мырзасы» баатыр кыздын туткундан бошонуп чыкканы менен аяктаса, ы. Абдырахманов ошол эле сюжетти андан ары өөрчүтөт. А. Чоробаевдин вариантында болсо Жаңылдын туткундан бошонгондон кийинки калмактар менен болгон согушу, Шырдакбекке байланышкан бир топ окуялар кеңири сүрөттөлөт. А. Чоробаев элдик

⁴ Мусулманкулов М. Фонду инв. № 3078/497.

⁵ Ошондо.

оозеки чыгармачылық менен катар профессионалдык жазма адабият менен да сабакташ адам болгондуктан, анын вариантын автордук чыгарма катары караса болот. Эл оозунда кеңири айтылып келген Жаңыл Мырза, Шырдақбектин Боз жоргосу жөнүндөгү тарыхый уламыштар бир сюжеттик линияга салынып, элдин өзүнүн салтында социалдык түсү менен жогорку көркөмдүктө кайтарылып отурат. Окуянын башында эле бир ооз сөз үчүн келинин айгактап, төркүнүнө кетирип тынган төрө кемпир баласы Тұлқу мырзага:

Алса Жаңыл алсын дейт,
Ат бастырып барсын дейт.
Эр Жаңылды алсын дейт.
Эр Жаңылды албаса,
Менден туубай калсын дейт.

Жаңыл Мырза жөнүндөгү алгачки кабар ушундайча маалымдалат да, баатыр кыздын ата-теги, ал жөнүндө эл арасына тараган аңыз кептер тууралуу ачык түшүнүк алабыз. Ал бала күнүнөн әрдик көрсөтүп, әркин өскөн жоокер кыз.

Жаңылдын баатырдыгын дааналап көрсөтүүгө болгон далалат, ар бир айтуучуда ар кандай мүнөздө ишке ашкан. Айрым варианттардагы анын жолборс менен беттешкени — әрдиктин бир далили катары берилген. Эр азаматтан айрып алгыс күч-кубаты, айтылган сөзүнө бекемдиги эпикалык образдын салмагына салмак кошуп турган белдүү көрүнүштөрдөн.

Негизгиси — кайсы вариант болбосун Жаңыл Мырза деген атына заты жарашип, катылганды кайсаган кайраттуулугу менен сүйгүнчүктүү. Он алтыга чыкканда эле чыныгы баатырларча кырк жигит күтүп, кыздан чыккан кыраан атыгат. Ал канчалык эр жүрөк, өз күчүнө ишенген баатыр болсо да жаманчылыкка баргысы келбейт. Кыздын жүрөгү баатырдыкты да, сулуулукту да жактырат. Өзүнө ылайык жар күтүп, урууларды ынтымактاشтыруу максаты да бар. Ал көңүлүндө жактырып калган Тұлқу мырзанын кошунун издең чыгышында уруулардын башын кошуп жакындаштыруу идеясы камтылган. Айкожодон бата алып, Кашкарды чаап караткан баатыр кызды адам катары урматтап, колун сураганга жарабаган Тұлқунун кылыш-жоругу Жаңылдын намысына тиет. Ар кандай төрөпейилдиктен адамдык нарк жогору турарын айгинелеген Жаңыл Үчүкө, Тұлқуну катуу жазалайт.

Әлдик прогрессивдүү чыгармадагы маанилүү нерсе анын идеялык мазмуну эле эмес, аны ишке ашырып турган он жана терс каармандардын ар кимисинин өзүнө таандык так белгилери болуш керек. Жаңыл Мырза сыйактуу эле бардык вариантта традициялуу катышкан ысымдар — Тұлқу, Үчүке, Калматай, Үлбүрчөк, Бургүй болуп эсептeliишет. Булар да патриархалдык-феодалдык уруу коомунун мүчөлөрү болгондуктан ар кайсынысына өз атагын, абийирин сактоо кызыкчылыгы күчтүү, Жаңылга каршы позицияда турушкандыгы учүн терс каармандар аталышат. Ал эми Жаңыл башында турган нойгут уруусуна таандык он каармандар ар дайым әлдин идеалына таандык жогорку сапаттарды, кулк-мүнөз, касиеттерди алып жүрүүчүлөр. Алардагы күчтүү касиет — Өз дооруна ылайык берилген патриоттук сезим, адамдык ар-намыстын бийиктиги.

Эпостун башкы идеясы эң алды эли-жерин коргогон баатырдыкты даңазалоо. Аял-эркек дебей мекени үчүн туулган азаматтын аты ар качан ардактуу. Алар айтканынан кайтпаган көк, жеңсе жеңишке татыктуу, жеңилсе майышпай утурумдук оордукка чыдаган балбан адамдар. Мына ушул баатырдык мүнөздөр М. Мусулманкуловдун вариантында да даана берилген. Жаңыл элин чогултуп, менин шакегимди ким колумдан чыгарып ала алса ошого баш кошомун деген үбадасын жар салат. Абыл деген жигит атайын ат артып Калматайдан келип, амал менен шакекти чыгарып кетет. Оозунан чыккан илебин жандырбаган Жаңыл Мырза жеңилгенин мойнуна алып, жигиттин артынан өзү барып, Калматайга баш байлатат. Ошондон баштап ал тагдырына моюн сунуп, колуна курал

кармабай, аялдык-энелик милдетин тогуз жыл аткарат. Бирок бир жолку көпчүлүктүн «жоокердик өнөрүндү көрсөт» деген өтүнүч-суроосу анын түпкүргө түшүп камалып калган жан дүйнөсүн ойготуп, адамдык ар-намысына бүлүк салат.

Ал адегенде:

Ойдон чыккан иш эле,
Салбагыла эсиме.
Тийиши жок сөз айтып,
Тийбегиле безиме.
Жаңыл атым жоголуп,
Катын атка конгон чак.
Кара бет, канкор аралаш
Капыр атка конгон чак.
Бала байлап колумду
Байкүш Жаңыл болгон чак —

деп баш тартат. (А. Чоробаев).

Акыры ал көзгө атар мергенчилик өнөрүн көрсөтүп гана тим болбостон, сагынып жүргөн эли-жерине, эркиндикке карай жол тартат. Баласына кайрылабы деген үмүт менен артынан кууп келген Абылга да, өзүнүн ичтен чыккан баласына да карабай, экөөнү катары менен жайлайт. Мындай жан кечтилик, өтө трагедиялуу чыгарылган бүтүм канчалык оор болсо да баатыр кыздын образына көлөкө түшүре албайт. Эпостун түшүнүгүндө тескерисинче, Жаңылдын кайратынын бекемдигин, эрдигин ачууга кызмат кылат.

Эпикалык баатырдын баатырдыгы жеке эле сөөк өчтү душманына көрсөткөн келишпес мамилесинен көрүнбөстөн, өзүнө койгон талабынын катуулугу менен да ченелет. Өз башынын кызыкчылыгынан эл намысын ардак туткан Жаңылдын аракети чыныгы патриоттуулуктун таза үлгүсү катарында, эли-жерине арналган түнүк мамилеси менен өз теңдиги үчүн жүргүзгөн ар-намыстуу күрөшү айкалышат.

А. Чоробаевдин вариантында да Жаңыл баласын атып таштап кетүүнү чечип, колу калтырагандыктан аткан огу тийбей калат. Бул жерде айтуучу Жаңыл Мырзанын баатырдыгын энелик мээрим менен салыштырмалуу көрсөтөт. Анын образы эпикалык каарманга караганда реалдуу эненин кейпине көбүрөөк жакындашат. Канчалык кайраттуу болсо да өз баласына кол сала албай, Чынасыл деген жигит аркылуу айлына алып кетет. Жаңыл балам бар деп ата-энеси, элине айтуудан уялып, кайыптан табылган бала катары багып алсын деп, түкүму жок туугандарынын жолуна калтырат. Ошентип, бул эпизоддо энелик жүрөк алдыңкы планда турса, М. Мусулманкуловдо эпостун негизги баатырдык духуна жараша боштондукка умтулуу, эли-жерине жетиш үчүн бардык нерседен аша кечүү өндүү эр адамга таандык көктүк, керек болсо кара мүртөздүк сакталган. А. Чоробаевдин вариантына караганда чакан айтылган бул вариантта сюжет традициялык мүнөздө болуп, өзүнүн составында байыркы белгилерди да орошон пайдаланган. Бул көбүнчө башкы каарман Жаңылдын образынын айланасында орун алган. Айтсак, баатыр кыздын колдоочулары (жоо-жаракчан эки кызы бар), Кумайыктын табылышы, портреттик сүрөттөмөлөр чыныгы эпикалык планда апыртылып, жомоктук мүнөздө талкууланат. М. Мусулманкулов белгилүү манасчылардын бири болгондуктан Жаңылдын өзүнө, аны курчаган буюм-тайымдарына көбүрөөк эпикалык түр берүүгө аракеттенет. Айрыкча Жаңылдын Кумайыгынын тарыхы «Манас» баштаган кыргыз фольклорунда эле эмес, түрк-монгол элдеринде да такталган мүнөздө кеңири айтылып жүргөн легендарлык окуяны эске салат. Кумайык элдик эпостордо, жөө жомоктордо дээрлик башкы каармандын жакын жардамчыларынын бири катары катышат. Бардык учурда ал күштән итке айланган

үкмуштуу жандык. «Манаста» көк жорунун жумурткасынан чыккан кол башындей сур күчүктү Манас менен Бакай таап:

Үч күн жатса талаада
Кайып багат дечү эле,
Эркек адам жолобой,
Ургаачынын тазасы
Зайып багат дечү эле.
Ал зайдыптын ичинен
Айзакерден жаа тарткыч
Ыктуу багат дечү эле,
Жоонун айласын билген абыдан
Мыкты багат дечү эле —

деп, Каныкеиге бактырат. (С. Карадаев «Манас»), Ал эми «Жаңыл Мырзада» Жаңыл өзү таап, өзү тарбиялайт. Ал жөнүндө М. Мусулманкулов:

Күчүктүн чыкпай жанынан
Жети күнү жатканы.
Жан кишиге билгизбей,
Үйгө киши киргизбей,
Сегиз күнгө жеткенде
Мойнуна тумар такканы.
Устага карғы жасатып,
Алтындан чеге какканы» —

дейт. Дайыма Жаңылды жандап жүргөн күү тайган Үчүке, Түлкүнүн Жаңыл колдуу болушуна да себепкер болуп, окуянын жүрүшүн ылдамдатат. Өз барк-баасын билген, өз күчүнө ишенген баатыр кыздын жүрөгу аялсынтып кордогон суук сөздү кечире албайт. Оройлукка ок менен жооп кайтарат.

Уруу башчыларынын Жаңылга жасаган мамилесинен кыргыз аялдарынын коомдогу жана үй-бүлөдөгү теңсиздикте, көз каранды, басынган абалда жашагандыгы сезилип, ага карата Жаңылдын тынымсыз каршылык көрсөткөнү аркылуу патриархалдык феодалдык түзүлүштүн терс жактары ачылат. Түлкү мырза Жаңылдын кабарын алыстан угуп, чындал эле жактырып калса да аны тарбиялап өстүргөн коомдун моралына ылайык кызды үстүртөн, кемситип карайт. Ал канчалык ақылдуу, жүрөктүү ж.б. деп саналганда да уруучул коомдогу куру намыстын гана курманы болуп кала берет.

Ал эми «Жаңыл Мырзада» качан болбосун эрдиктин, чечкиндүүлүктүн чыныгы үлгүсү катары жашоосун токтотпойт. Эл арасына кеңири тараган баатыр кыз жөнүндөгү легенда согуш мезгилинде профессионал акын- жазуучуларга да чыгармачыл шык берип, натыйжада жаштарды патриотизмге үгүттөгөн «Жаңыл» пьесасы (К. Маликов менен А. Куттубаев) жаралган. Ал өзүнүн аркалаган идеясынын терендиги, каармандарынын образдарынын ачыктыгы менен өзгөчөлөнүп, канча жылдар сахнада жашады.

Кыргыз элинин көркөм оозеки чыгармачылыгынын жогорку идеялуу үлгүлөрүнөн болгон «Жаңыл Мырзада» менен «Саринжи, Бөкөй» өздөрүнүн жаралган мезгилдеринен бери карай эл учун өмүрүн арнаган ар-намыстуу баатыр кыз менен жеке кызыкчылык учун ынтымактан кетишкен ага-туугандын тагдыры аркылуу кыргыз элинин башынан өткөн оош-кыйыш мезгилдеги адам мамилелеринен кабар берет.

Адамзат болгон жеринде он менен терстин, ак менен каранын кармашы ар кандай деңгээлде жүрө берет. Бирок ошол күрөштөрдө өз ордун таап, өз кызыкчылыгынан элдин мүдөөсүн жогору кое билген алдыңкы адамдар анча көп боло бербейт. Ал эми адам деген бийик даражаны алышп, элинин бак-таалайын ойлогондор гана качан болбосун элдин көңүлүндө сакталып, кийинки урпактар үчүн үлгү катары айтылат. Бул жагынан алганда

Жаңыл Мырза эпикалык каарман болсо да ошондой милдетти түбөлүк аткарат. Чынында эле Жаңыл тарыхта болуп өткөнбү, анын башынан так ушул окуялар калыбы менен катышканбы, кеп анда деле эмес. Башкысы — «эл» — деп, башын жаздыкка койбогон уулкыздардын болуп келгени жана дагы да боло бере турганы, элдин өзүнүн үмүт-тилеги мына ушуну жактырат. Ал эми «Саринжи, Бөкөй» «Жаңыл Мырзага» караганда негизинен турмуштук майда, жөнөкөй маселелерди камтыйт. Көрө алbastыктын, ич тардыктын кесептинен жакын-алсызына карабай алдуусу алсызына баскынчылык көрсөткөн адам мамилелеринин жийиркеничтүү жактарын көбүрөөк тартат да, акыры адилеттик, калыстык утush алат деген бүтүм чыгарат. Ошентип, негизи элдик көз карашты, бийик идеалды тартуулаган бул чыгармалар адам жашап турган ар бир коомдо өз маанисин жогото койборт деген ишеним туулат. Эл милдетинин барк-баасын эске салуу менен бирге ар бир адам өз керт башынын да ээси болуп, адам деген аты үчүн күрөшө билиш керектигин үйрөтүп, кайраттуулукка, чечкиндүүлүккө туруктуулукка жол көрсөтүп турушат.

АЙНЕК ЖАЙНАКОВА

САРИНЖИ, БӨКӨЙ (А. Үсөнбаевдын айтуусу боюнча)

Мундуз уруусунан тарап, Булан аттуу кишиден туулган Жамгырчы деген кан болгон. Ал өзү Буландын улуу аялынан төрөлүп, кичүү аялдан Бөкөй төрөлгөн, мунун үч иниси болгон. Бөкөй Жамгырчынын аркасы менен башка бир жерге барып, кан болуп турган.

Жамгырчынын аялы Каныш көпкө чейин төрөбөй жүрүп, карыган кезде бир бала көрдү. Зарыккан кезде таптык деп атын Саринжи койду.

Уулу ондон ашкан кезде Жамгырчы ооруп калды. Алты ай төшөктө жатып, түк айыкпады. Иниси Бөкөй агасы Жамгырчынын айлына эч каттабады. Оорусу улам күчөй бергендиктен, өзүнүн киши болбосун билип, «мен өлгөндөн кийин Саринжи кантет» деген ойго келди. Муну тапшырып кетчү жакын түүганы жок болгондуктан, «дале болсо атасы бирге ини эмеспи» деп Бөкөйдү ойлоду. «Ал өзү келбекендөн кийин, киши жиберип чакыртып алайын жана көзүмдүн тириүсүндө жалгыз уулум Саринжини ошого тапшырайын» — деди. Илгертен бери бирге өскөн Курман деген үзөңгү жолдошун өз үйүнө чакырып, аны Бөкөйгө жибермек болуп сөз баштады.

Кашыма келчи, Курманым,
Каргадайдан тең өскөн,
Канча бир сөздү кеңешкен,
Менин кадырым билген курбалым.
Алты айдан бери кеселдеп,
Капаны тартты бир жаным.
Жалгызым ыйлайт буркурап,
Мен жатканымдан турбадым.
Жанында тууган болбосо,
Жалгыздын иши ушу экен,
Жанымды жаман кыйнадым.
Кожо-молдо бакшыдан,
Кара жиндуу тапчыдан

Калтыrbай тегиз жыйнадым.
Айыгууга айла жок,
Мени алчудай кесел, чырмадың.
Алты айдан бери кабар жок,
Аталаш Бөкөй тууганым.
Чыгарган экен эсинен,
Эси жарым ит эле
Энеси бөлөк урганым.
Бөкөй үккан жокпу кабарды?
Атасы кесел, өзү жаш,
Менин артымда жалгыз баламды.
Өзүнчө Бөкөй келбеди,
Алып кел, Курман, сен барып,
Баягы энеси бөлөк арамды,
Арка менен чоң кылган
Агасы Жамгыр мен элем,
Чыгарган экен эсинен
Мендей калкасы тийген адамды.
Камынып, Курман, алып кел,
Башынан кара нээт жаманды.
Чым кара көк жооруду,
Менин чымындай жаным ооруду,
Алып кел, Курман, сен барып,
Аталаш Бөкөй боорумду.
Кайрат, кубат, күч кетип,
Кайран нурдуу жүз кетип,
Канчалык кылдым аракет,
Калктан таап издетип.
Кармаса калбас кеселге
Коюпмун жаным тиштетип.
Айжамалдуу нур кетип,
Ат баштап, акча-пул кетип,
Кезегинде мен турдум,
Айлыңды, Курман, гүлдөтүп.
Сүйлөөгө калды жарабай,
Чайналып булбул — тил кетип.
Колум менен алпарып,
Чоң кылдым эле Бөкөйдү
Билгенимди үйретүп,
Аркасы тийген Жамгырды
Көрбөдү Бөкөй бир келип.
Күйүп жүрөк зилденип,
Жаккан чырак өчүлбөйт,
Мага жаман кайгы, түн келип.
Эси болсо Бөкөйдүн,
Кабар укпай, келбейби?
Кайгырып жаткан агасын
Капалуу күндө көрбөйбү?
Жалгандан көзүм жумулса,

«Жатындаш акем боорум» — деп,
Жакшы ызаат менен көмбөйбү?
Жалгыздын иши бул болсо,
Жаратпасын мендейди.
Атасы бирге болсо да,
Акылы жок андайдан
Курман, жакын көрөм сендейди.
Күч алды кесел алууга,
Күйгөн отту өчүрбөйм,
Күн-түн жатам саргайып,
Бир киши жок жанымда.
Аз калды — деп, мен ойлойм,
Караңғы көргө барууга.
Туугандыкты ойлосо,
Бөкөй турбайт беле жанымда,
Бейнетим бекер кор болду
Бейилин бузган залымга.
Атадан жалгыз өзүңсүн,
Кулунум, элге таарынба!
Курманга айттым бу сөздү.
«Камын» — деп эрте барууга.
Төрөптүр жалгыз энекем,
Туугандан жалгыз мен экем,
Жалганда жалгыз болгончо,
Жасалбай калмак жөн экен.
Жакшы эле, Курман, тийди эле,
Акылсызга көлөкөм.
Башында бакыт бар болсо,
Башка тууган көп экен,
Башындан бакты кеткенде
Балчык менен тең экен.
Кем эмес эле эч кимден
Менин көргөн турмуш, берекем.
Энелеш тууган жок болсо,
Эртелеп өлмөк жөн экен.
Тарбыя көрдүм Буландан,
Ал зарланып бала сураган,
Алып келгин Бөкөйдү,
Менин жүрөгүм кайги мун алган.
Баламдан башка киши жок,
Колтуктап үйдөн чыгарган,
Өлгөн соң кайта келүү жок, —
Оозунду кара чым алган.
Кеселдедим мен жаман,
Кемтик жерим жок эле,
Не бир кеменгер чечен кыраандан...
Арманын айтып Жамгырчы:
Айлынан киши баргын — деп, —
Курман, сен айткан тилим алгын — деп, —

Акыл айтар балам жаш,
Мен ар азапта калдым — деп, —
Кайгырып жаным кеселден,
Мени кай түрлүү күнгө салдың, — деп, —
Кадырым билген киши элең,
Курман, камынып эрте баргын — деп.
Ажырадым дармандан,
Аз күн калды, кош айтам,
Жарык дүйнө-жалгандан.
Эртең менен жөнөгүн,
Айта көргүн Бекөйгө¹
Кай күнү мында келерин.
Баласы эле түгөнгүр,
Кичи токол-энемдин.
Жан денеден куланса,
Көр оозун калпактай кара чым алса,
Айланып, Курман, көз жетпейт,
Айланып кайта келерин.
Арманда болуп күндө ыйлайт,
Менин зарыгып көргөн тирегим.
Бекөйгө барып кеп айткын,
Арасын созуп көп айткын,
«Аркасы тийген Жамғырдын
Ажалы жетти» — деп айткын.
Келбей калып жүрбөсүн,
Кеңешкорум сен, Курман,
Келбей койбо — деп айткын.
Абалап учкан зар эле,
Бу кеселге кайсы дары бар эле?
Кептин жөнүн билелек
Кейиген жалгыз бала эле.
Черденди менин жүрөгүм,
Бир кызматын көрбөдүм,
Бир тууган Бекөй бүлөнүн,
Жамғырдын жанын алмакка,
Салды го ажал жүгөнүн.
Кайрат кыл, ботом, Саринжи!
Кашыңда жоктур жөлөгүн,
Оюмда тилек бар эле
Орундалбай тим калды,
Ошо кылган тилегим.
Жаным кесел, балам жаш,
Жашооруп жаман жүдөдүм.
Аякка салды бул кесел
Бошотпос болот чидерин,
Калды жакын, Курманым,
Караңғы көргө кирерим.
Уктубу, Курман, кулагын?
Убайым тартып турамын.

Башыма кара түн түшүп,
Байкачы кантип чыдадым?
Канаты сыңды чалғындан
Калкыңдын Жамгыр тынарын,
Кайгырып ыйлап отурат,
Менин кадыркеч Каныш ынагым,
Эртенден калбай, Курман, сен
Бөкөйдүн билгин кабарын.
Тапшырайын баламды,
Мен дайындайын калаамды,
Жеткизбедин жараткан
Көңүлдө тилек санаамды.
Азын, көбүн мал айдал,
Алдына түшүп ээрчитип,
Кайнына алып барбадым,
Саринжи-жалгыз каралды,
Курусун кесел, кубат жок,
Алпербедим байбиче,
Эңкейип кызмат кылууга
Келиниң Бермет — балаңды.
Куда болуп, мал айдал,
Келиним алып келбедим,
Жалгыз перзент балаңдын
Жолдошун алып бербедим.
Ак боз бәэ сойдуруп,
Ардактап кызык той кылып,
Ак өргөөсүн тикирип,
Аземге башка койдуруп,
Көзүм менен көрбөдүм,
Кайгысы көп чунак жан,
Анан кийин өлбөдүм.
Ақыл сурап, кеп уккан,
Агайын тууган элдерим.
Байлады менин багымды,
Кулатты минген тагымды,
Курутту кесел жанымды,
Ичиме салды жалынды,
Тапшырайын Бөкөйгө¹
Койнумда жаткан жарымды.
Кор болбосун, айтайын,
Кулунум, ботом-Саринжи.
Эртелеп, Курман, алып кел,
Айтайын ойдо барымды.
Курманга айтып бул сөздү,
Жамгырчынын арманы
Ушуну менен жабылды.
Анда кеп айтты минтип Курманың:
— Эсиңе түшкөн экен го,
Кейип турган кезинде

Келбegen Бөкөй тууганың?
Башынан, Жамғыр, мен сенин
Айтканыңды бурбадым.
Келер бекен мен барсам,
Өзүнчө тынып чоң болгон
Ақылы жарым урганың?
Калыптыр сөөк-сүлдөрүң,
Кабарын айтып баармын,
Кайран Жамғыр, дилдемин.
Таруудай келбес Бөкөйгө¹
Сенин кайғырып, минтип күйгөнүң.
Калтыrbай айттың бүтүндөп
Көңүлүңдүн сүйгөнүн.
Себепкери сен элең,
Бөкөйдүн шонтип жүргөнүн.
Эртең менен жөнөйүн.
Эрке торуну минейин,
Эси жарым Бөкөйдүн
Бир кабарын билейин.
Арага нече конормун,
Аз күнү сыртта болормун.
Тил укса алып келермин,
Барбаймын десе, Бөкөйгө
Кандай жооп берермин?
Баласы эле ал Бөкөй
Кичи токол энендин.
Анжыяндын тарабы,
Алигече эстебейт
Жамғырчы сендей аганы.
Ойлосо боло Бөкөйүн,
Саринжи жалгыз баланы.
Курсагы тойсо кубанып,
Кудай уруп жүргөндүр,
Күйтү өскөн Бөкөй арамы.
Убада берип Жамғырга,
Анық болду барары.
«Барамын» деп, кеп айтып,
Курман үйгө келди дейт.
Жамғырчынын сөзүнө
Жалкоолук кылбай көндү дейт.
Тан кылайып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Боз куурай башы кыбырап,
Боз торгой сайрап чулдурап,
Жакын киши болбосо,
Жайы кетип жатканда,
Жамғырдын ишин ким кылат?
«Келбей койгон Бөкөйгө,
Курман барат экен» — деп,

Уккандын баары дүң кылат.
Эрке тору жоргону
Азандан кармап алды дейт,
Алтын ээр сырдыгач
Көмкөрө ээр — добулбаш
Көмөлдүрүк узартып,
Куюшканын кыскартып,
Кур семирген түгөнгүр,
Секиндең жолго туушалтып,
Азандан атка минди эми,
Бөкөйгө Курман баарын
Агайын тегиз билди эми.
Алты ай кесел болгондо,
Кабар албас Бөкөйгө
Камынып Курмач жүрдү эми
Арасы алыс нечен күн
Арага конуп нечен түн,
Ат булаарып сүутмак,
Катуу жүрбөй, жай жүрүп,
Күн-түн тынбай жол жүрүп,
Келди Курман жууктап.
Барса Бөкөй бек экен,
Башында кара болсо да,
Баркы журтка кең экен.
Агасы Жамгыр кеселде
Атагы чыккан неме экен.
Энеси бөлөк болсо да,
Аталаш тууган дээр экен.
Бөкөйдүн турган калаага
Курман барды бешимде,
Барбаса Курман Бөкөйгө,
Анын жок экен Жамгыр эсинде.
Кан Бөкөйдүн кабарын
Сурады Курман талаадан.
Оозу эптүү шыпылдап,
Сөз укту бир жаш баладан.
Курманга бала кеп айтты:
— Кулак сал, аке! — деп айтты.
Кан Бөкөйдүн тартибин
Токтоло түшүп кеп айтты.
«Кан болгон Бөкөй иниң — деп,
Кабарын шондой билиң — деп,
Атын токуп, от жагып,
Мен анын кызматында жүрмүн — де;
Кырк жигитин ээрчитип,
Кырдатып жүрөт Бөкөйүн,
Күндө жыйын, күндө мас,
Ырдатып жүрөт Бөкөйүн.
Алганы Акча жар болгон,

Айлыбызга кан болгон,
Алдына адам барагбайт,
Сүйлөшкө ар ким зар болгон.
Арак ичип алкынып,
Бала күштай талпынып,
«Баатыр» деген ат койгон.
Бекөй канга айттылып,
Ак сарай деген тамында,
Кырк жигити жанында,
Чуулдатып, чуулатып,
Кесе берип ырдатып,
Сиздей жакыны тургай Бекөйдүн
Бу кезде жасаган жок жадында *
Жакын иниң ошондой,
Ага, сиз сөзгө таарынба.
Издесен аны табасын,
Бүгүн барып көрөрсүң
Бекөйдүн кубат-чамасын.
Көргөн жокпуз биз мурун
Бир тууган сиздей агасын.
Мыктылыгы ошондой,
Көрсөн айран каласын,
Барганда, аке, айттарсың
Билбegen сөздүн чаласын».
Сөз угуп Курман баладан,
Келип тапты Бекөйдү
Айткан сарай калаадан.
«Кабар билбейт экен — деп,
Жамгырчы сындуу агадан».
Ойлонду Курман: түшпөйүн,
Аттан түшүп мен барып,
Арагынан ичпейин,
Алы кеткен Жамгырдын
Абийирин мен издейин.
Жамгырдын сөзүн айтайын,
Айнегинин сыртынан,
Ак тамынын тушунан
Кулагына угузуп,
Айланып кайра кайтайын.
Курман дагы ойлонуп,
Ичине акыл, ой толуп,
Жаткан экен Бекөй кан
Сарайында той болуп.
Ат үстүнөн түшпөстөн,
Айттып Курман мындай дейт:
«Абалап учкан зарсыңбы?
Кайыңга окшош талсыңбы?
Атан эмес, нарсыңбы?
Акылман Жамгыр баатырдын

Аталаш жакын тууганы —
Адилет Бекей, барсыңбы?
Алты айдан бери кеселде,
Бир барып көрбөй Жамгырды,
Мүнөзүң катуу жансыңбы?
Кайрылбаган сендейдин
Ыгын таппайт Жамгырчы.
Таанып кой мендей Курманды,
Тамашаң арак-бозо экен,
Сага ким көп ичсе — дос экен.
Курупсун Бекей жыргалды,
Чыгарып эстен койдуңбу,
Алып келип чоң кылган
Агаңыз Жамгыр тууганды?
Кас душманга тең болуп.
Көрбөй көзүм көр болуп,
Көөнүмө кайғы чер толуп,
Көп душманга тең болуп,
Калган экем бу кезде
Көп душманга тең болуп.
Анан Бекей ойлонуп,
Алды-артына толгонуп,
Агасы кесел деген соң,
Бекейгө кетпеген бейнет шор конуп
Ордунан Бекей турду эми,
Айбаттанып ондонуп,
Жамаке менен Конурбай,
Абыр, шабыр ат току,
Бабырабай бат току!
Кезеги келсе жорголоп,
Арам өлгөн Ак желке,
Эрте токуп, туура тарт,
Эл болуппуз биз бир жат,
Курмандын айткан сөзүнө,
Эми көр, Бекей — ыйламак.
Ыйлады Бекей муңданып,
Деп — алдына барып турбадык.
Ордунан турду кырк жигит,
Арандан зорго ыргалып.
Ак желкени жетелеп,
Байкоңур менен Жамаке,
Басып келди эртелеп.
Агасынын кеселин
Айтымдан Бекей билди эми.
Каткырып жүргөн Бекейдүн
«Кан Жамгыр кесел» — деп угуп,
Кайғы ичине кирди эми.
Камынып Бекей аттанып,
Жамгырчынын айлына,

Жолдош алып жанына,
Жарышып Бекөй жүрдү эми.
Ат ачкадан карышты,
Ашыгып жолго чабышты.
Ойлонду Бекөй ошондо,
Агасын келип көрбөгөн
Бир туугандык намысты.
Арага конду нече күн,
Өткөздүм деп кайгырды,
Келчү күндүн кезегин.
Паанасы менен Жамгырдын
Башчысы болгон мен элем,
Башка калаа, көчөнүн.
«Көрөр бекен көзүм? — деп, —
Угамбы Жамгыр сөзүн — деп, —
Укпай кулак кер болуп,
Убайым тарткан өзүм — деп, —
Укпапмын анын кабарын,
Убайымын билбеймин
Уулу — жалгыз баланын,
Улугу болуп жүрүпмүн
Уругу башка талаанын.
Арада ыйлап кайгырып,
Көзүн көрбөй Жамгырдын,
Каламбы — деп айрылып».
Жакындал Бекөй келгенде,
Кан Жамгырдын айлынан
Калдайган элди көргөндө:
«Кармаган кесел күү оору,
Алган экен чеңгелге.
Өлгөндөн кийин өкүрүп,
Бөлөк-бөтөн кишиче
Болгон экем шерменде.
Айлындағы карайган
Айбан малбы, элби? — деп. —
Бирок калың эл жатат,
«Кайран Жамгыр өлдү» — деп. —
Кабарын укпай кийин — деп, —
Кайгырганым жөнбү? — деп, —
Өз бир тууган иниси
Өзөк * кылар ошо журт,
Өлгөндөн кийин келди» — деп,
Ак желкени камчылап,
Ат үстүндө буркурап,
Көзүнөн жашы тамчылап,
Мурунтан кабар уксамчы,
Тирүүндө үйдөн чыksamчы,
Айтканын угуп акемдин,
Бир кумардан чыksamчы.

Колтугуна кол салып,
Эшикке сүйөп барсамчы.
Эки оз сөзүн эшитип,
Кош айтышып калсамчы,
Казылган мұрзә кара чым,
Колум менен салсамчы.
Ат үстүндө ыйлап Бекөй кан,
Айлында турат далай жан,
«Ушул Бекөй болот» — деп,
Алдынан чыкты эки адам.
Ал экөөнөн кеп сурап,
— «Тириүбү Жамғыр?» — деп сурап,
Ыйлаган Бекөй кеп сурап,
Жамғырдын тириү барлыгын
Жандырып кайта көп сурап,
Эки адам айтты Бекөйгө:
«Барбы?» — деп, күндө сураган
Сиз экенсиз жакыны,
Али айныбайт ордунда,
Акендин эс-акылы.
«Келдиби Бекөй иним?» — деп. —
Улам сурап жатканы.
«Өлгөн жок, акең тириү» — деп.
Анын дайнын уккан соң,
Кубанды Бекөй күлүндөп,
«Угуп калат экем — деп, —
Урматтуу Жамғыр тилин» — деп.
Аңғыча Бекөй бастырып,
Айылга барып калды эми.
Атын алып Бекөйдүн
Турган элдин баарысы
«Канча айтса — тууган экен» — деп,
Кайгыга көөнү жанды эми.
Эшик ача беришти:
Камчысын сүйрөп чыңырып,
«Кан Жамғыр» — деп, жүгүрүп,
Агасын келип күчактап,
Бекөй калды жыгылып.
Анан Бекөй кеп айтат:
«Ачпас айры» — кесенден,
Чайга салган аселден *,
Үйүңүзгө түнөтүп,
Кеселге жардам болдубу?
Думана, бакшы, эшендөн,
Айықтыңбы жан боорум,
Кармаган оору-кеселден?
Кармадым, аке, колундан,
Калкаң тийген талайга
Калкалуу элең тобумдан.

Айыктыңбы, жан боорум,
Тооруган кесел-оорудан?
Алтындаи болгон көзүндөн,
Айнығаның жок бекен,
Ақыл-насаат сөзүндөн?
Жанымды курман чабайын,
Жатындаш сенин өзүндөн.
Калканыз менен чоң болуп,
«Кан Бекей мен» деп — эсиргем.
Кетиптири этиң сөөгүндөн,
Кубат учуп дениңден.
Канткенде алып калабыз
Касың — ажал, өлүмдөн?
Айнектей болгон эки бет
Айрылыптыр нурлардан.
Алты айдан бери кеселдеп,
«Ар убак келер бекен? — деп,
Арманың толду ичиңе,
Бир тууган иниң Бекейдү,
Бир көрүп кетер бекем?» — деп.
Мен келбейт белем укканда,
Кеселиңди билбедим.
Кейип келген иниңе
Ақыл-насаат айттууга
Бар бекен кызыл тилдерин?
Атасы бөлөк кишиче
Ант урсун аке, билбедим.
Атабыз бирге — туушкан,
Агам Жамғыр кесел — деп,
Айлындан барып үгүзган,
Анчалық келбей коюуга,
Жок эле көөнүм суушкан.
Жатындаш, Жамғыр, боорум ай,
Колтугуңа кол салып,
Албадым, аке, колундан.
Айлындан калың эл көрүп,
«Ажырап калган экем» — деп,
Ақылман Жамғыр боорумдан.
Укпапмын сенин алыңды,
Кыйнаптыр кесел жаныңды,
Аман-эсен жүрөбү
Ардагың жалгыз Саринжи?
Кайгырып Бекей кеп айтып,
Катуу ыйлады бу дагы.
Карап турган калың эл:
«Канча айтса тууган экен» — деп,
Көп адам жашып ыйлады,
Жүрөгү толкуп кайгырып,
Келбей жүргөн Бекейдүн

Өпкөсү ичке сыйбады.
Бөкөй келелегинде
Кепинин башка жаздаган,
Бүт жыйылып молдолор
Келмесин айта баштаган.
Тууган да болсо Бөкөйдү
«Душмандай жандын бири» — деп, —
Алдырбайын сырым — деп, —
Аяйын кайғы мунум — деп,
Кестей * белин буунуп,
Каздай мойнун койкотуп,
Кайраттанып турду эле,
Бөлөк адам болгондо
Жамгырдын жашыбасы чын эле.
Канча бекем болсо да
Көңүлү башка бурулду,
Кан Бөкөйгө сүйөнүп,
Жамгыр чалкасынан жыгылды.
Анық тууган экени
Агайынга угулду.
Көрүшүп ыйлап жатса да,
Жалгыз уулу Саринжи
Эшикте жүрөт, кирген жок,
Атасы менен Бөкөйдүн
Айтып жаткан сөздөрүн
Назарына илген жок.
Атанын сөзүн жактырбай,
Шыкаалап жүрөт тешиктен,
Угуп баарын эшиктен,
Күйгөнү кайсы атамдын
Кыркканы жүргөн экен го,
Көрө турган наисиптен.
Саринжи сыртта жүргөнүн
Атасы Жамгыр биледи.
Кан Бөкөйгө кайтадан
Кайгысын айтып сүйлөдү:
— Айтайын, Бөкөй, арманым!
Агаң эле Жамгырчы,
Чыгарып эстен салғының,
Жашы келди он бирге,
Менин жалгыз эле балдарым.
Жаттым алты ай төшөктө,
Кетти, кубат-дарманым,
Киши жок тууган кайгырар,
Кимге айтам, Бөкөй, зарларым?
Көтөралбайм башымды,
Көтөрдүм «актын» барманын.
Албадын, Бөкөй, эсиңе,
Алты айдан бери бир келип,

Көрүнбөдүң көзүмө,
Кабарга келдин үялбай,
Кайгырасың несине?
Көрдүңбү, Бөкөй, түрүмү?
Акыл айтар киши жок
Артымда жалгыз ииници.
Арманым көп айтууга,
Алты айдан бери көрбөдүм,
Аталаш Бөкөй инимди.
Жалгыздык кезге көрүндү,
Жакын тууган болбосо,
Жат адам билбейт киминди.
Саргайып азып өңүнөн,
Саринжи ботом бүлүндү,
Ат бастырып келбестен,
Акыры, Бөкөй, тааныттың
Сен энеси башка зилинди.
Кайгыра берип нетемин?
Калды жакын, жалгандан
Кайыр-кош айтып кетемин,
Каттабай коюп билдиридин,
Энендин бөлөк экенин.
Түшүрдү кесел тагымдан,
Кеттим мен кубат, каруудан,
Келип кабар албадың
Менин кеселде жаткан жанымдан.
Куткарбай турган көрүндү
Ушул кайғы жалындан.
Аталаш тууган болбосо,
Кайсы адамга таарынам?
Колумдан кармап, жетелеп,
Эшикке басып чыгалбай,
Кимисине зарылам?
Перзентим-жаш, мен-кесел,
Бөкөй, ушул кыйын баарыдан.
Кайгырган жеңең Каныштан,
Каттабай койдуң алыстан,
Кесел кармап кор болду,
Кеменгер Жамгыр даанышман.
Арманым айтсам абдан көп,
«Айлымдан Курман барган» — деп
Артып айтып туррууга
Аганда кубат-дарман жок,
Айттымыбы, Бөкөй, барымды?
Каргадай болгон кулунум,
Кайда жүрөт Саринжи?
Жат кишиче келбедин,
Жалгыз ииниң таарынды,
Балалык кылып жаткандыр,

Угуп тур, Бөкөй, анымды.
Бир тапшырып кетейин
Дүнүйө-түгөл малымды,
Каргадайдан баш кошкон
Кадыркеч Каныш жарымды.
Алты канат ак ордо
Аркасынан капшырдым,
Ақылман Жамғыр жан элем,
Мени, асылган оору, пас кылдың.
Алганым Каныш жарымды,
Адыр толгон малымды,
Мен алтын, күмүш зарымды,
Айры өркөчтүү нарымды,
Урулуу коргон, багымды,
Угуп тур, Бөкөй, барымды,
Баарын сага тапшырдым.
Калалуу дубал чарбагым,
Кайгырдым кесел — зарладым,
Менин каргадай түяк калганым.
Жалгандан көзүм жумулса,
Эсинден, Бөкөй, чыгарбай,
Сыйлагын менин арбагым.
Жети канат ак ордо —
Жеңеңдин күткөн мүлкү эле,
Жергеси чаңдап тунарап,
Жетигин әкең көзү өтсө,
Жеңең ыйлап үн салар,
Жетимим ыйлап мунданар,
Ажалы жеткен Жамғырга
Алын сурап ким баар?
Керилген конуш сазымды,
Мага кетпеген кесел асылды,
Асылган кесел күч алып,
Түбү алып тынат башымды,
Атасындай жакшы бақ
Менин артымда жалғыз жашымды.
Ажалым жетип, мен өлсөм,
Болормун мүрзө-казынды,
«Атаң Жамғыр өткөн — деп, —
Келбес жайга кеткен — деп, —
Жетилелек жубарымбек,
Тилимди албай неткен?» — деп,
Ыйлатпагын жетимди,
Бар элем Жамғыр бирөөчө,
Башымдан бактым кетирди,
Баламды, Бөкөй, кордосон,
Ақыретке барганда
Аталаш түуган болсоң да
Көрбөймүн сенин бетинди.

Абалап учкан зар эле,
Менин көөнүмдө кадик * бар эле,
Көрбөдүм кубанч бир ишин,
Жалгыз көтөрүп баккан жан эле,
Кайнатасы Карака,
Жалгыз кызы Ак Бермет —
Менин перзентимин жары эле,
Пендерден сындуу дебесен,
Бермет сындуу келиним,
Перизаттай бала эле.
Жалгыздын куюшканы калайлап,
Мен куда болуп, мал айдап,
Жекендей пакта байлатып,
Мен жергелеп малым айдатып,
Жетелеп төө, нар алып,
Мен кагаз теңге дагы алып,
Кайындарып жалгызды,
Куда болуп көрбөдүм,
Колуктусу Берметти
Өзүм алып бербедим,
Армансыз дүйнө болбойсун,
Анан кийин өлбөдүм.
Алып келип келинди
Жалгызым үчүн той берип,
Жайнатып бүткүл элимди,
Мен барымда көрбөдүн,
Каныш, сен Бермет сындуу келинди.
Пейлимде тилек ушу эле,
Бербедин, кудай өмүрдү,
Жаратпай калсын жалгызды,
Жакын кылды өлүмдү,
Жакши бак, Бөкөй, баламды,
Жамғырчы журттан бөлүндү.
Кайда жүрөт, чакырчы!
Каргадай болгон куу тумшук,
Менин угуп турсун кебимди.
Тапшырдым, Бөкөй, жалгызды,
Кор кылба жетим байкушту.
Сен төртөөсүн, ал жалгыз,
Жетимдин ашын ичирбе,
Жетимдин тонун кийгизбе,
«Кайрылар киши жок го» — деп,
Капалантып жүргүзбө,
Бозортпогун жалгызды,
Боздотпогун байкушту.
Бирөөдөн келтек жегизбе,
Жалгызым турса буркурап,
Менин жатканым мүрзө — кара жер,
Чамам жок угуп келишке!

Артылтып камчы чаптырба,
Жалгыздын көөнүн бас кылба!
Талатпагын жетимди,
Атасы бардан батынбай,
Баягы аңдып жүргөн карышкырга.
Көрүнгөн киши урбасын,
Көзүнөн жашын төгүлтүп,
Көчөдө ыйлап турбасын.
Жалгандан көзүм өтсө да,
Жамгырдын сыйла бир башын.
Агайын сиздин элиңиз,
Артымда калган жетимди
Бөкөй, өз балаңдай көрүңүз!
Кайгырбасын Саринжи,
Биз тириү эмес, өлүүбүз.
Карачанын Берметти
Кайындастып алпарып,
Алып бер жалгыз курдашын,
«Атасы болсо өлгөн» — деп,
Ар ким кастык кылбасын.
Ай жамалдуу, бото көз,
Алпергин курдаш өз жарын,
Айдап бер, Бөкөй, өз малын,
Арбагын сыйлап акеңдин,
Ал жетимге көз салгын.
А да жалгыз, мен жалгыз.
Жатындаш иним Бөкөйсүн,
Айткан сөзгө көнүңүз,
Каргадай ботону ыйлатпа,
Караңгы көргө жатса да,
Сизге ыраазы болсун көөнүбүз.
Атасынын бул сөзүн
Саринжи укту түгөлүн.
«Атам акылынан шашты» — деп,
Жактырбай жетим жүрөгү,
Жактырбаган жалгызың,
Жалынган менен киреби?
Жамгырчы сындуу кишииге
Жакындал калган кезеги
Ажалдын нокто-жүгөнү.
Тили калган балдырап,
Көп сөзгө келбей шалдырап,
Качкан киши кейптенбей,
Кашына кирип барайын,
Көпкөрүнө азаптан
Жөнүмдү ачып калайын.
Алты айдан бери кесел — деп,
Ат бастырып келген жок,
Аркасы менен чоң болгон,

Акемдин жүзүн көргөн жок,
Болобу Бөкөй агайын?..
Кызылы качып сурданып,
Көөнүнө кайғы чырмалып,
Жалғыз, эшиктен кирип келди эми,
Салам айтып Бөкөйгө,
Сунуп колун берди эми.
Жалғыздын сөзүн уқмакка,
Жакындаپ үйдү чырмашты
Баяғы чогулушкан элдери.
Тизесин бүгүн отуруп,
Тирмейген жалғыз жаш бала
Тилин тартпай сүйлөдү,
Ал баланын сөздөрүн
Агасы Бөкөй сүйбөдү.
Көрбәйсүңбү, Саринжи,
Сакадай болгон дилдени *?
Атасын кагып жемелеп,
Арманын бала сүйлөдү:
— Айланайын, жан ата,
Сөзүмө кулак сал ата!
Сез сүйлөймүн мен дагы
Сиздин сөзүңүзгө карата.
Алтымыш алты жашында,
Аке, сен кесел болдуң жазында,
Келерге тууган жок экен,
Отурдум жалғыз башында.
Баяғы айткан иниң бу Бөкөй,
Агалығың эске алса,
Айылдан кабар жибербей,
Келбейби сиздей асылга?
Кайғырба, ата, мен үчүн,
Капалық тартып жашыба!
Биздин сүйлөөгө келди тилибиз,
Жардаган тууган калың эл,
Жалғыз деп ойлоп билиңиз.
Жалғызым ушул әмеспи,
Жан атам — кесел, мен бир жаш,
Жанында жалғыз жүрүбүз.
Жатып-туруп кайғырган,
Жиберип киши айлындан,
Айланам, аке, ушубу
Сиздин арзыган Бөкөй иниңиз?
Эртеден бери кеп уктум,
Энчилеп бердин Бөкөйгө,
Эң эле сөздү кеп уктум.
Каркылдап учкан боз өрдөк,
Кайрылып конот көл үчүн,
Канчалық кызмат кылдыңыз,

Калдайган калың, эл үчүн,
Каргадай жалгыз балам деп,
Кайғырба, ата, мен үчүн.
Кайрылчу иниң бул болсо,
Башканы айтып нетейин?
Атаке, каттабайт беле сен үчүн!
Асмандаң учкан каз-өрдөк
Айланып конот көл үчүн,
Ақыл чачып, сөз айттың,
Агайын тууган эл үчүн,
Атадан жалгыз болгон соң,
Алың жок оору кеселдеп,
Арманда болбо мен үчүн,
Ақылы болсо Бекейң
«Аркасы тийгем акем» — деп,
Айылдан кабар жибертпей,
Келбайт беле сен үчүн?
Канткенде, ата, баш ием,
Калкасы тийген агасын,
Кадырын эстен чыгарып,
Качып жүргөн иниңе?
Энеси бөлөк токолбу?
Мунунду кетти деп жатат зилине,
Баланың айткан бул сөзү
Бекейдүн тийди жинине.
— Мен үчүн, аке, мунданба,
Айылдан кабар жиберип,
Амалсыз келип турганга,
Арка болбайт жалгызга,
Агасына күйбөгөн
Тапшырба, аке, мендейди
Арам тууган урганга.
Мен элем сиздин балаң да,
Элдин тийбайт пайдасы
Эзелден жалгыз адамга.
Кызык кылыш тилинді
Мен үчүн сөзгө камалба.
Тапшырба, аке, мендейди
Ниети бузук карангага,
Энеси бөлөк арамга.
Амалы жок отурат,
Ачуусу келип Бекейдүн
Баланы туура чабарга.
Анда жалгыз мындай дейт:
Тапшырба, аке, энемди,
Ақылы жок иниңдин
Айтымына көнөмбү?
Тапшырып атам кеткенде,
Мен дүйнөдөн бир иш көрөмбү?

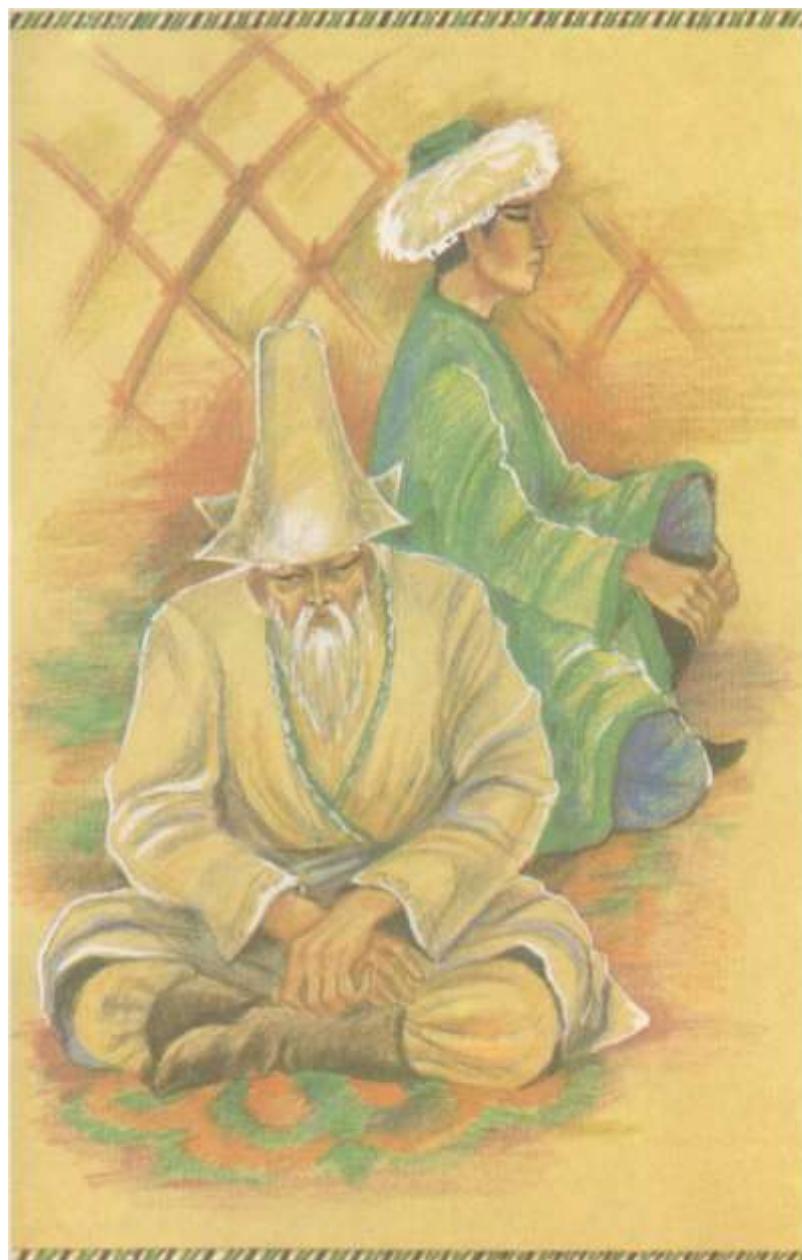
Тапшырып кетсең Бөкөйгө
«Атаңдын көзү өткөн — деп,
Каргадай болгон куругур,
Менин тилимди албай неткен» —
Бир күнү тартып алар малымды,
Ачуусу келсе бул иин,
Таратып иет барымды,
Калкасы тиет дебегин,
Мына бу каттабаган залимди.
Кагылайын атаке,
Айткан сөзүн кылбасам,
Мунуң кыйып тынат жанымды,
Төгөт деп корком канымды.
Атаке, сенин алдыңда,
Мен айтып калам барымды.
Азыркы дүйнө сөз эмес,
Түбүндө ээ кылбайт деп,
Менин корком Бермет жарымды».
Буркурап жалгыз кеп айтып,
Атасына чаңырды.
Жалгыздын айткан сөзүнө,
Агасы Бөкөй таарынды.
Этек-жеңин кагынып,
Эстесе ойдон зарылып,
Айтып өттү көп сөзүн
Агасына жалынып.
Каларсың, ата, бир күнү
Казандай чымды жамынып.
Арачалар адам жок,
Акылы жок неме экен,
Мен качанга жүрөм жалынып?
Түп куйругу бир тутам
Тулпарлар кайдан жүгүрсүн?
Туушканың бул болсо,
Түү жалгызга ким күйсүн?
Турууга, аке, чамаң жок,
Менин түйлаганым ким билсин?
Жал-куйругу бир тутам,
Жароокер кайдан жүгүрсүн?
Жатындашым болбосо,
Жалгызыңа ким күйсүн,
Жалдырасам ким билсин?
Арманың айтып Саринжи,
Атасына зарылды.
Анда сүйлөп Бөкөйүң,
Саринжиге таарынды:
— Чочудум жетим сөзүңөн,
Келбей жатып жемелеп,
Кеп уктуңбу өзүмөн?

Кекендим, жетим, сен үчүн,
Ағызармын жашыңды
Айнектей эки көзүңөн.
Бала баштан сүйлөйсүн,
Жубарым, сөздүн баасын билбейсин.
Мен кызықпайм сенин малыңа,
Кыйналам ыйлап ар убак
Мына бу кыямат кетчу чалыңа.
Төкпөсөм сенин каныңды,
Кыйбасам чымын жаныңды,
Албасам тартып малыңды,
Ар убак сыйлап жүргөмүн,
Мына бу агабыз Жамгыр канымды.
Ааламдан атаң өткөн соң,
Эз кылбастан өзүңө,
Мен сенин талатармын шаарыңды.
Көңүлү бузук күү жетим,
Алат го — деп, айтасың
Тиги көрөлек Бермет жарыңды.
Жыланча чагып мен сени,
Салбасамбы заарымды!..
Көрбәй жатып жубарым,
Көңүлүм мынча калыңды.
Аганңын баркын сыйлабай,
«Арамдан» — деп, мени айттың,
Ушул сөздү неге айттың?
Башында тууган болсом да,
Каршы болдум жетимге.
Кайыр кош, Жамгыр мен кайттым,
Жубарымбек, ушул айткан сөзүңө,
Көрүнөрмүн көзүңө.
Балдыркан этиң каталек,
Балапан жүнүң түшөлек,
Тийгизип айттың жиниме,
Тилек тилеп жүрчү элем,
«Тирүү жүрсөң экен» — деп,
Сендей агадан калган иниге.
Аганңы айттың «бузук» деп,
Мына жан агабыз Жамгырчы,
Жалпы агайын — бул элдин,
Жамандык кылдым кимиңе?
Жетимдин сөзүн көрдүңбү?
Кош аман бол, Жамгырчы,
Жетимдин жетемин акыр түбүнө,
Он бештен жашын чыгарбайм,
Кош аман бол, Жамгырчы!
Баланңын айткан сөзүңө,
Байкачы, чыдап туралбайм.
Атасындай агасын

Ар-бир жаман кеп айтты,
Бул — жубарымбек уялбай.
Азырда башын кесүүгө,
Жамгыр, сени турам кыялбай.
Деп, Бекөй шондо таарынды,
Каршылык сөз табылды.
Ордунан туруп, күүлөнүп,
Этек-жеңин кагынды.
«Жамгыр, сенин көзүң өткөндө,
Угуп койгун, уялаш,
Чаап алам шаарынды,
Ушу сөзү барында
Түбү, тирүү жүрбөйт Саринжи.
Билбеди менин баркымды,
Бир далай сөз айтылды,
Арка болчу акең мен,
Арамдан болчу дейсиң сен,
Жамгырдан калган саркынды.
Бөтөгөнду чокурмун,
Мурда укканың жок беле,
Менин Бекөй деген даңкымды?
Кайыр кош, тууган, эсен бол.
Жакшылык менен көрбәймүн,
Экинчи, тууган, жалпынды.
Жыйырмага жеткизбей,
Жамгыр, мен жыласкылам жетимди,
Алыстан келсем сен үчүн
Менин абийиримди кетирди.
Агайин, кантип көрөйүн,
Уялбай сенин бетиңди?
Жетимдин айткан бир сөзү
Менин сөөгүмө өтүлдү!»
Агасын сыйлап буркурап,
Алыстан келген Бекөйдү
Адамдыктан кетирди.
Ачууланып арбайып,
Ант ичкендей саргайып,
Кайраттанып күүлөнүп,
Каргадай болгон балага
Кайта-кайта сүйлөнүп,
Кан Бекөй турду ордунан
Кырып ийчү түрдөнүп.
Аттанар болду иниси
Жамгырга да жаккан жок,
Жаш баланын бул иши.
Бекөй катуу өпкөлөп,
Кетмек болду кайрылбай,
Саринжи менен Бекөйдүн
Арасы шондон айрылды ай.

«Сөөгүмө жеттиң — деп, —
Жубарым, сөз менен уруп кеттиң» — деп,
Жамғырдың колун бек кармап,
Күүлөнүп Бөкөй жөнөдү.
Кой десе болбой, кеттим — деп,
Кан Жамғыр калды мунданып,
Бөкөйдүн кызыл өңү сурданып,
Ачууланып болбостон,
Ар бир түркүн кырданып,
Таарынып Бөкөй кеткенин
Акеси Жамғыр билди дейт,
Башка адам жетип келгенче,
Бөкөй барып атка минди дейт.
«Зор болсо, өлөт экем» — деп,
Жетим ичинен ойлоп, күлдү дейт.
Кой десе Бөкөй болгон жок,
Баладан жаман сөз үгүп,
Агасы Бөкөй оңғон жок.
Ар ким келип «кой» десе,
Бөкөй ачууланып койгон жок.
Аттанып Бөкөй жөнөдү,
Баладан жеме сөз укса,
Бөкөй башка адамга көнөбү?
Агасы Бөкөй таарынып,
Айлынан кетти, келеби?
Башынан жалгыз болгон сон,
Душмандан жаман бейли бар,
Жалгызга туугандың кайсы кереги?
Таарынып Бөкөй кеткенде,
Баласын Жамғыр чакырды,
Баштан аяк Жамғырчы,
Жалгыз уулу жетимге
Баштап айтты акылды:
— «Балалық менен кетирдин,
Балам, сен баатыр Бөкөй жакынды.
Алар-төртөө, сен — жалгыз,
Өчүгүп жүрүп төрт урган,
Сени өлтүрүп койсо макулбу?
«Артымда бала калды» — деп,
Айтымда — кубат, сөз эле,
Тууганың Бөкөй таарынтың,
Кулунум, түяксыз калса макулбу?
Жатындаш тууган сенде жок,
Балам, бирге жүрөр артыңан.
Ары жетилелек жаш элен,
Айттым эле Бөкөйгө,
Парзантым, сенин зарпыңан.
Таарынып Бөкөй кетти го?
Балам, сенин айткан сөздөрүн

Бөкөйдүн сөөгүнө жетти го?
Кайгырып Бөкөй таарынып,
Кайрылбас болуп кетти го.
Балам, сага Бөкөйдөн башка — тууган жок.
Балам, сени кудай экөө кылган жок.
Агаңа сүйлөп кеп айтып,
Санаасына салдың чок.
Кантет элем, кайрат кыл,
Эзелден жалғыз болгон сон,
Кулунум, эч бир кылар арга жок.
Абалап учкан зар эле,
Агаң бир турган калаа эле,
Сурабассың эч кимден,
Балам, адырың толгон мал эле,
Урушу жок, жаңжал жок,
Ак Берметти алып келсе — деп,
Балам, менин көөнүмдө тилек бар эле.
Менин көзүм өткөн сон,
Азын-көбүн мал айдап,
Карача көздөп жөнөгүн,
Апкелип бер жолдошун
Тетиги алтымышта эненчин,
Барам десе кошпогун,
Балам, беш жолдоштон бөлөгүн.
Жан күйөр алғын беш жолдош, —
Жалғыз, сенин жөлөгүң:
Тамырың алғын бир жолдош,
Таганды алғын бир жолдош
Жәэниңди алғын бир жолдош,
Бөлөңдү алғын, беш жолдош,
Башкадан кошпо эч жолдош!
Беш жолдошту, ала көр,
Берметке эрте бара көр,
О дүйнө кеткен акендин
Орунун басып кала көр.
Эртерәэк, балам, жөнөгүн,
Жамғырчы акең орунун
Жаш Берметти алып төлөгүн.
Жан жолдош ошол келини,
Тетиги жашы кайткан эненчин.
Кылагар көзүм кылайтып,
Кыямат кетип барамын.
Алагар көзүм алайтып,

Акырет кетип барамын.
Абайлабай кетирдин,
Алыстан келген агаңын,
Бала да болсоң, жалгызым,
Башчысы болгун калаанын.
Орундарай мен кеттим,
Оюмда тилек талабым.
Кетпедим көрүп жалғандан
Келиним Бермет жамалын.
Кеби жаман болду го
Жанагы кеткен Бекей агаңын?»—
Деп, ошентип, Жамғырчы,
Арманын айтып ыйлады,
Ага-инисин жыйнады,
Тили келбей сүйлөөгө,
Оозуна сыйбады.
Жанынан чыкпай отурат

Баягы жакын — Курманы.
«Атамдын алы кетти» — деп,
Алдында жалғыз чыңырды.
Ары жалғыз, ары жаш,
Менин ким көрөт муңуму.
Алкымда тили токтолуп,
Жамғырдын аяк-башы сунулду.
Денесинен жан кетип,
Сүйлөбөй тили буулду.
Ак бетинен нур кетип,
Бозоруп өңү кубулду.
Бошоп дene шалдырап,
Кулап Жамғыр жыгылды.
Тагдырда ажал ушундай,
Таштады Жамғыр бу күндү.
Каруусу калбай жан кетип,
Калайыгы түңүлдү,
Каргадай болгон жетими:
«Кантемин?» — деп жүгүрдү.
Атадан бала айрылып,
Азап тарткан бүгүнбү?
Алып койду Жамғырды
Ак ордонун бурчуна.
Денеден жаны чыккан соң,
Темтендебей тыңчыды.
Аташкан жары өткөндө,
Алганы анын ак Каныш,
Ак бетине кол салбай,
Агарган өңдөн кан тамбай,
Азаптуу күндө турсунбу?
Жабылып эли курчады,
Жамғырдын ак үй — ордосун,
Артында ага, ини жок,
Адам жалғыз болбосун.
Кармаган касты ажалдын
Көз жетет жанды койбосун.
Алыс, жакын туушкан:
«Ааламдан Жамғыр өттү» — деп,
Ар жерге кабар угузган.
Айлына кабар жиберсе,
«Барбаймын» — деп таарынып,
Кабарчыга айтыптыр
Кан Бөкөй сындуу туушкан.
Уккан эл түгөл келишти
Агайын жыйын чогултуп,
Асыл Жамғыр атасын
Алып барып көмүштү.
Алганы калды кайғыда,
Атасын көөмп болгон соң,

Колуна кызыл тuu кармап,
«Ырысым атам өттү» — деп,
Жетим ыйлап түштү айлына.
Эки saat өкүрдү,
Эшигинин көзүнө.
Эшиктен эл ыйлады,
Баланын айткан сөзүнө.
Калдыымбы жалгыз зарлоого,
Кагылайын атаке,
Калдыңбы жатып бир күнү
Кара топурак чандоодо?
Арманда жалгыз — сыздоодо,
Алар — төртөө, мен — жалгыз,
Аразат * калдым кыстоодо.
Мени көчүрбөй Бекөй өлтүрөт,
Көк терең кең сай кыштоодо,
Көк жалым ата, калдыңбы
Көрүнбөс топурак сыздоодо?
Атасы Жамгыр өлгөндө,
Ызатын берип элдерге,
Күн эсеп — алты ай толгондо
Өлгөн журттан көчүшүп,
Өрүштөн барып конгондо
Кан атам, көзүң өтсөчү,
Жашым жыйырмага толгондо.
Азыр мен жетелеме тайлакмын,
Жеталбай калдым болжолго.
Ай эсептеп, кыш өтүп,
Жыл маалына толгондо,
Керилген кең саз түзүндө
Атасына аш берди
Жалгыз, ат чаптырып күзүндө.
Тууганы Бекөй барган жок,
Ал турбады элдин ичинде.
Таарынган кеги кетелек
Алып келбесе Бекөйдү
Айтып сөзгө түшүнтүп,
Бир күнү айлына анын жетелеп.
Таарынып жаткан тууганга,
Бекөйдүн жөнүн кенешип,
Акыл салды Саринжи
Атасы менен бирге өскөн
Баягы айлындағы Курманга.
Курманды жалгыз бар — деди.
Агасы өлсө, келбegen
Аталаш Бекөй урганга.
Курман, сен кан Бекөйгө барып кел,
Өйдө-ылдый айтып түшүнтүп,
Өзүн мында алып кел.

Алып келсөң Бекөйдү,
Жамғырчынын ордуна
Жакшы қылып алалы.
Бийлесин өкөй чоң болуп,
Мына бул биздин шаар-калааны.
Кайгысын ичен кетирип,
Жооп сурал Бекөйдөн,
Жолдош алып беш киши,
Анан Ак Берметке баралы.
Урушу жок, жаңжал жок,
Тынчтык менен алалы.
Ак Берметти алып келген соң
Айылдан куумак оңой иш,
Андай қүйүшпөй турган аганы.
Апкелгин Курман теңинди,
Бекөйгө айт билген кебинди.
Тууган болуп агарып,
Апкелелик тынчтыкта
Ак Бермет сындуу келинди.
АЗЫР алдырбасак Бекөйдү,
Арадан тозуп көп айтып,
Араздык каршы жаман сөз,
Көбөйө турган көрүндү, —
Деп, жалгыз айтты Курманга,
Бармак болду бу Курман
Таарынып кеткен урганга.
Эртең менен аттанып,
Бекөйгө Курман жөнөдү,
Жанагы чатак қылат дебесе,
Түбү жок эле Бекөй кереги.
Бар деген соң, баш ийди
Бармактай жалгыз Саринжи —
Жамғырдын жалгыз төлөгү.
Айылдан чыгып аттанып,
Айтайын деп бир сөздү,
Курман ар нечен сүйлөп даттанып:
«Бекөй — бизге агайын,
Арак ичиp алкынып,
Кечинде күптан болгондо,
Бекөй сүйлөчү эле талпынып,
Обдулуп күчөп турганда,
Бекөйгө мен барайын,
Жамғырдан тарта сөз қылыш,
Аны мен далай кепке салайын.
Эс-акылдан танбасам,
Эритчү элем сез менен
Андай эси жоктун далайын.
Бекөйдү сынап көрөйүн,
Тилимди алса ээрчитип,

Агасынын айлына
«Бир боорум» — деп өкүртүп,
Айлына алып келейин.
Атасынан кем көрбөйт,
Айланайын Саринжи,
Менин асылдан калган мөрөйүм».
Эрке тору атына
Эртелеп токуу салды дейт,
Эргишикен Бөкөйгө
Эстүү Курман барды дейт.
Жалгыздын сөзүн кылды дейт,
Жатар кезек — күптанда
Жакын келип үйүнө
Курман сүйлөп дабыш кылды дейт.
Сүйлөш деген дабышка
Үндөн бирөө чыкты дейт!
Курмандын айткан дабышын
Тыңшап баары укту дейт,
Атын бирөө алды дейт,
Ачты эшикти бир киши,
Анда, Курман үйүнө кирип барды дейт.
Кан Жамгырдан айрылып,
Капаланып турганда
Анда Курманга Бөкөй мындай дейт:
Кабар келсе барбастан,
Кайгырып жүргөн тууганга.
«Салыңкы, Курман, кабагың,
Дүнүйөдөн көчкөнсүп,
Пикирлешип бир жүргөн,
Билимдүү Жамгыр адамың.
Кайгысын тарткан түрдөнөт,
Карасам, Курман, түрүңдү
Калган жетим баланын.
Ээси болуп ким турат,
«Эшиттим Жамгыр өлдү» — деп
Ээн калган калаанын?
Энди, Курман, сүйлөчү,
Сен көргөн иштин тамамын.
«Жамгырчы акең өлдү» — деп,
Кабар келди барбадым.
Кабарын, Курман, билесин,
Жаман айтып Бөкөйгө,
Жалгыз жетим жубарым,
Көөнүмө кайғы салганын.
Көк жалым Жамгыр акемди
Ошондо мен көрөйүн деп баргамын.
Көп эле журт билесин
Көңүлүм шондо калганын.
Баланын айткан сөзү үчүн

Айлыңарга барбадым.
Бир тууганым Жамғырга
Бир кетмен топурак салбадым.
Эрекишип жетимге,
Ичимде жүрөт арманым.
Аке менен биргө өскөн
Ақылдаш, Курман, киши элең,
Айтчы көргөн барларын.
Жалғандан акем көзү өттү,
Көрбөй жатып Бөкөйгө,
Жубарымбек Саринжи
Адам укпас бир далай,
Мага айтпадыбы өсөктү.
Калаасын чаап алмакмын,
Калкына бир күн бармакмын.
Талпынып үйдөн учалбай,
Табалбай турал кезекти.
Өлтүрмөкмүн балаңды,
Өрттөмөкмүн калаңды.
Жамғырдан калган дүйнөгө
Мен салмакчы элем талаңды.
Уялбай кантип көрөмүн,
Улуунун баркын билбegen
Каргадай жетим арамды?
Шеригинден айрылып,
Кайғырып жүргөн экенсин.
Курман, сен айтчы, оюңда санаңды.
Аталаш тууган мен беле
Ақылман Жамғыр өлдү эле.
Ысыған көөнүм сүуткан
Барбадым кабар келди эле.
Эзилип барган жүрөктү
Эстарта элек жубарымбек,
Муздатканы жөн беле?
Агабыз менен бир жүрүп,
Ар бир ишти көрдүңүз,
Айрылыпсың шериктен,
Курман, эмне мында келдиңиз?
Келген иштин жөнүн айт,
Жамғырдан уккан кебин айт.
Жалғыз калган баланын
Жарабаган жөнүн айт!»
Анда Курман кеп айтат,
Бөкөйдүн айткан сөзүнө
Кайтарып жооп әми айтат:
— Менин кайғылуу бекен кабагым?
Бу кезде караңғы болду заманым.
Кайраты жок айтарга
Каргадай жетим баланын.

Эли болдук бу кезде
Эсиз шаар-калаанын.
Эсинден, Бекөй, чыгарбай,
Эмдигиче жүрсүңбү,
Эки ооз айткан сөздөрүн
Эркелеген баланын?
Эргишип балага,
Эсин жок, Бекөй, өзүндүн,
Экинчи жүзүн көрбөдүн
Эсил Жамгыр агаңын.
Кайгысы ичте турабы?
Кан жамгыр тактан кулады,
Акыл айтчу бала жаш,
Айласын кандай кылалы?
Эзилбей кантем, Бекөй, мен?
Элимдин кетти тынары,
Эркелеп барып кеп айткан,
Жат кишинин уулу эмес,
Ал — жатындашың чырагы.
Сен таарынып кеткен сон,
Кайда кетти Бекөй? — деп,
Кайран Жамгыр тууганың
Кайта-кайта сурады.
«Келдиби» — деп, өзүндү
Кеткендөн кийин эстеди.
Жатындаш Жамгыр сени эстеп,
Жашооруду көздөрү,
Жаныңа жаман баттыбы,
Жаш баланын сөздөрү?
Эсинен сени чыгарбай,
Улам сурап турду го,
Жалгандан жаны көчөрдө,
Жарық оту өчөрдө,
Сүйлөөдөн тили балдырап,
Сүйлөөргө түк тил келбей
Эки көзү жалдырап,
«Жатындаш иним барбы» — деп,
Жамгырчы колун сунду го.
«Барбы Бекөй?» — деп сурап,
Баласын эстен чыгарып,
Кайта-кайта кеп сурап,
Жатындаш сени сурады,
«Жакын иним Бекөй» — деп,
Жамгырчы жатты кыйналып,
Жалгандан жанып кыялбай.
Эркелеп айткан баланын,
«Эки ооз сөзүн уктум» — деп,
Экинчи кайта барбадың,
Эси жок, Бекөй, уялбай.

Кайран акең Жамғырчы
Өлгөн кезде келбедин,
Азын-кебүн ызатың
Колуң менен бербедин.
Капалуу болуп сен жүрсөн,
Каргадай болгон Саринжи
«Акемди апкел» — деп ыйлайт,
Амалсыздан келгемин.
Коркутпа, Бөкөй душманча,
Бир тууганың Жамғырды
Колуң менен көмбөдүң.
Акыл сурап эл барган,
Айбаты менен элди алган,
Арманда болбой мен кантем,
Акылдашып бир жүргөн,
Айрылдым Жамғыр көк жалдан.
Кайрат сурап эл барган,
Кадыры менен элди алган,
Кайыланбай мен кантем?
Кадырлашып бирге өскөн,
Касты өлүмгө тарттырып,
Калбадымбы ажырап,
Кайраным Жамғыр көк жалдан ?!
Жатындаши сен түгүл,
Жат душмандар ыйлады.
Жамғырчы сындуу уулга
Башынан, Бөкөй, белгилүү
Акылың жарым ини элең,
Акырет кеткен Жамғырга
Аталаштын бири элең.
Акылың жарым болбосо,
Сен касташкансың ким менен?
Акеси оору, өзү жаш,
Абайлабай сүйлөгөн,
Каргадай жетим Саринжи
«Катуураак сүйлөп койду» — деп,
Каттабай койсоң макулбу,
Эки ооз айткан тил менен?
Агаң ушул деген соң,
Айткан чыгар эркелеп,
Өлтүрөр болсоң эртең бар,
Бир жетимди желкелеп,
Сага айтпай жалгыз кимге айтат?
Өз айыбың билбестен,
Өлтүрөм дейсин жетимди,
Ошон үчүн мен айтам,
Бөкөй, акылың жарым, келте — деп
Сен ээ болот дечү эле,
Ээн калган калаага,

Башчы болот дечү эле,
Артымда жетим балага.
«Минтип сүйлөп койду» — деп,
Качып жүрсүң чыдабай,
Болор-болбос жарага.
Эсиңе алсаң арбакты
Барып, Бекөй, бата оку,
Сен, баатыр Жамгыр агаңа.
Эсиңе алсаң Жамгырды
Эрегишип жүрсүңбү,
Эс тарта элек жетимдин
Эки ооз айткан сөзүнө?
Кан Жамгыр жаман айткан жок,
Акылың болсо, Бекөй, сен
Кайгырасың несине?
Ошондо Бекөй ойлонуп,
«Мунум уят экен» — деп,
Бекөйдүн бир акыл кирди мәэсине.
Ойлонуп Бекөй баарысын,
Кошо ыйлады уккан соң,
Курмандың кайғы, наалышын.
«Курмандың сөзү макул» — деп,
Мурункусун унутуп,
Эми Бекөй эске алды. —
Жамгыр кандың айлына
Бекөй арбагын жоктоп барышын.
Анда Бекөй мындай дейт:
— Каршы алып, ойлоп жүрүпмүн,
Каргадай жетим баланын,
Күмаке, сенден эшиттим
Бир талай сөздүн кабарын.
Өлгөн кезде барбастан,
Өзүм жүрдүм каттабай,
Эми мен кай жол менен барамын?
Унұтпаймын арбагын
Уялаш Жамгыр аганын.
Күмаке, сенден сөз үгуп,
Бүркөлдү менин кабагым,
Акылың, Курман, өзүң тап,
Айлына баштап баардын.
Анда Курман мындай дейт:
— Акылың табам өзүм — деп,
Ашын берип, ат чапты,
Атасынан ажырап,
Али да жетим Саринжи
Ала элек жаштан көзүн — дел,
Эсиңден бүтүн жоголсун,
Эрегишиң ким менен
Бекөй, эби келбес, кесир — деп,

Сенин таарынганың билбестен,
«Таап кел, Бекөй өзүн» — деп,
Атадан жетим жаш калып,
Оозунан сени түшүрбөй,
(Ой, курсун, туугандык!)
Отурат ыйлап безилдеп.
Балага ақыл кеп сүйлөп,
Баштан аяк көп сүйлөп,
Байкачы, Бекөй, туушкан,
Ашын берип койсо да,
Ан үчүн ката ойлонбо,
Бекөй, бара турган кезин! — деп.
Курмандын сөзүн «макул» — деп,
Бармакка Бекөй камынды.
Элин жыйнап чогултуп,
Баштады Бекөй дабырды.
Жамгырды эстеп көп ыйлайт,
Жатындаши болгон сон,
Бекөй кантип қылат сабырды?
Ээрчимек болду Курманга,
Эми бармак болду го,
Эки жыл өткөн ортодон,
Эскирип кеткен тууганга.
Эстүү Курман көп сүйлөп,
Эритти Бекөй төрөнү,
Эбин таппас жан болсо,
Эргишип таарынып,
Экинчи Бекөй келеби?
Элүүдөй киши ээрчитип,
Эр Курманды башчы алыш,
Эртеси Бекөй жөнөдү.
Кайгысын ичтен кетирип,
Калаасын көрүп Жамгырдын,
«Агандын айлы тиги» — деп,
Ат бооруна түшүрүп,
Бекөйдү апкелди Курман өкүртүп.
Өкүрүп келди чуулдап,
Өксөп, ыйлап Саринжи,
Эшикте турду зырылдап,
Бекөй аттан куллады,
Кыйын экен бир тууган,
Эки жыл өтүп кетсе да,
Бекөй жаны өлгөндөй ыйлады.
Жаш баланы кучактап,
Жанын жаман кыйнады.
Эсине түштү ошондо
Эр Жамгырдын арбагы,
Ыйлай берип Бекөйдүн
Кеткендей болду дарманы.

«Канча айтса тууган экен» — деп,
Калbastan түгөл ыйлады,
Караган элдин барлары.
«Байрактан калган желегим,
Баатырдан калган жөлөгүм,
Зооттон калган кыягым,
Акемден калган туягым,
Ар көргөнсүп бир ишти,
Алыстап жүрдү кыялым.
Артында калган жаш бала,
Айланайын, чырагым.
Кабарга келбей мен болуп,
Касташкан душман эл болуп,
Качып жүрдүм, келбедим,
Кагылайын акемди
Колум менен көмбөдүм.
Керек болсо жанымды
Жамғырчы үчүн бербедим.
Жатындаш жакын акемден
Жаш калган жалгыз эрмегим.
Жолборстон калган белегим,
Жоо болуп жүргөн мен эдим,
Аман жүрүп жетилсөң,
Артымда жарак-көмөгүм.
Кармаган кылыч ак болот,
Менин канат-куйрук, жөлөгүм.
Кайратысың, Саринжи,
Картайган Каныш эненчин,
Калтыrbай уктум Курмандан
Канчалык сөздүн дарегин.
Алакан жайып дуба окуп,
Окуду Бөкөй куранды,
Куран окуп, кол жайып,
Бата кылып болгон соң,
Жанына келип жалгызы
Мына эми агасына айтканы:
— Эсилим Бөкөй жан ага,
Эрегишиң балага,
Эки жыл өтүп кеткен соң,
Эми келип тұрасың
Ээн калган калаага.
Жатындаш сенден башка жок,
Жалгыздын жаны садага!
Жат кишиче келбестен,
Жакшы әле жүрдүң талаада.
Айыптар болгон өзүмбү,
Аке, сен оймоксунбу көзүмдү?
Айтайын арман сөзүмдү.
Чабар кылыч сеники

Сунган моюн меники.
Кыямын десен, жан мына,
Төгөмүн десен, кан мына,
Талатам десен, мал мына,
Таркатам десен, зар мына.
Арачалар киши жок,
Өчүккөн жооң мен болсом,
Аке, өзүм келдим алдыңа.
Айласыз экен жалгыздық,
Атадан жалгыз калдым а!
Өлтүрсөң кармап өзүмдү,
Баатыр агаң Жамғырчы,
Бөкөй, баласыз болуп калды да.
Мен келдим, аке, алдыңа,
Мени кармап өлтүрсөң,
Бек агаңыз Жамғырчы
Перзентсиз болуп калды да.
Эрегишиңби өзүмө?
Уялбай, аке, таарындың
Эркелеп айткан сөзүмө.
Ажалы жетип акемдин
Өлгөнүндө келбедин.
Азын-кебүн ызаттап,
Көмгөнүмдө келбедин.
Артында калган жетимдин
Алы-жайын көрбөдүң.
Асыл Жамғыр эл-журтун
Жыйнаганда келбедин.
Бир туугандық экенин,
Жакшы болсон, Бөкөй, сен
Менин жардамчы кубат жетегим.
Айтат белем бу сөздү?
Арманым айттым «акем» — деп,
Болбосо атасы башка бөтөнүн.
Баатыр, Бөкөй, келиңиз,
Башчысы кеткен элиңиз,
Атасы өлгөн, өзү жаш,
Биздин капалуу болду көөнүбүз,
Агадан калган дүйнөнү
Таратып элге бөлүңүз.
Арманы көп мен жалгыз
Агандан калган ини эле,
Атабыздан айрылып,
Ачык эмес башымда
Армандуу кара түн эле.
Атам кесел болгондо,
Айткан сөзүм көтөрбөй,
Агабыз, кеттиң таарынып,
Ал-абалым көрүүгө,

Бөкөй, сенден башка ким эле?
Агандан калган бул әлге?
Жүргүзгүн, аке, өкүмдү,
Капалантып карайтпай,
Ачыңыз, Бөкөй, бетинди.
Айыптар болсом эми өлтүр,
Мендей агандан калган жетимди!
Көп өзөн толгон мал калды,
Көк жалым акем көзү жок,
Көп айтам, Бөкөй, арманды.
Арка болчу акемсин,
Менин айткан сөзүм жалганбы?
Баштан-аяк Бөкөйгө
Баланын айткан жообу,
Акылы жарым, көөнү бош,
Бөкөй ага кантип чыдады?
Алдында зарлап отурса,
Аганын жалғыз чырагы.
Обдулуп Бөкөй бакырып,
Ордунан ыргып турады.
«Кулунум» — деп кучактап,
Бөкөй арманын айтып кулады.
Кучактап алып жалғызды
Агасы Бөкөй мындай дейт:
— Кечээ, мен Жамғырчы акем өлгөндө,
Жүзүн көрүп, кеп угуп,
Калбайт белем келгенде.
Бир ооз сөзгө таарынып,
Бир тууган өлсө келбестен,
Мен, болгон экен шерменде.
Келбедим Жамғыр ашына,
Турбадым кемегенин башына.
Кеткеним сөзгө таарынып,
«Келбей калдың, акем» деп,
Каргадай жалғыз жашыба!
Атаң Жамғыр дөөлөтү,
Кулунум, айланып консун башыңа.
Эсил * барда таарынып,
Эми келдим кашыңа.
Акылдашып иш кылсан,
Аларсың мени башыңа.
Атасы өлбөй бир жүргөн
Адамзатта киши жок,
Ан үчүн, иним, жашыба!
Кан Бөкөй айтып сүйлөдү,
Кайран Жамғыр бир тууган,
Бир күнү калтырды жалган дүйнөнү.
Пендеге болот ырыскы,
Иним, бешенеге чийгени.

Бөкөй шонтип жатканда
Бетин жыртып тул калган,
Басып барды жеңеси,
Баягы туу көтөргөн үйдөгү
Кашына келди жеңеси.
Аял да болсо «кайним» — деп,
Айтып турган кеңеши:
— Алдында турган жаш бала, —
Кайним, аганңын жалгыз керээзи.
Эс тартып жалгыз чоңойсун,
Кайним, сен болгун элдин ээси.
Кабар берсек келбедин,
Сен бир тууган жакын агаңа.
Каралдымды ыйлатпа,
Кайним, болсун жаным садага,
Эстүү деп сырттан жүрчү элем,
Эсиң жарым шекилди,
Эркелеп айтса көтөрбөй,
Кайним, сен эрегишиң балага.
Көргөндө жандын медери!
Көңүлүнө так салба,
Кайним, көк жалдан калган жеңени.
Жетелеп жүрүп жакшы бак,
Жетилелек немени.
Ак үйүм кызыл тулданды,
Мендей алганы ыйлап тул калды.
Арбагын сыйлап жакшы жүр,
Кайним, сен акырет кеткен тууганды.
Капшытка туум сайылды,
Кайниме айтпай, кимге айтам,
Капалуу көңүл жайымды?
Акылды жыйып ээлеңиз,
Агандан калган айылды.
Аз да эмес, көп да эмес,
Аганңын азырак капка айлы бар,
Менин ар сөзүмдүн дайны бар.
Балалык кылса иниңди,
Кайним, жаман жолдон кайрып ал.
Жалгыздын туула элек кезинде,
Бел куда болгон бек аken,
Карача деген кайны бар.
Карачанын Ак Бермет,
Иниңдин кадыркеч алчу зайбы бар.
Акендин эсте арбагын,
Аракет кылып эртелет,
Жалгыздын өз кайнына бармагын.
Кошумчалап жөнөткүн —
Колундан келген жардамың.
Перзентим жалгыз кантейин

Бергени ушул Алланын?
Калтыrbай кайним, түгөл ук
Жеңеңдин айткан арманын.
Башчысы болгон элимин,
Инисисиң бир тууган
Менин акырет кеткен теңимин.
Кудайдан сурап отурам
Жалғыздын узак өмүрүн.
Эртерәк алпер иниңе
Энесинин эрмеги
Менин эстүү Бермет келиним,
Бир көрсөм деп көзүм төрт,
Узак кылса өмүрүн.
Кайним, сен болосуң башчысы
Менин кайғылуу калган элимин.
Камына жибер эртерек
Алып келсин Берметти
Менин алдымдан чыкпас шеригим.
Жалғыздын көрсөм үзүрүн
Жаратканга жалынам
Кечирәк бер — деп, өлүмүн.
Баланын көрбөй кубанчынын,
Ачалбай кеткен агаңыз
Арманда болгон көңүлүн.
Анда Бөкөй кеп айтат:
— Таарынып кеттим башында,
Баландын бир ооз сөзүнө,
Бөлөк эмес, тууганмын,
Жеңе, сен кайгырасың несине?
Ырас, эртерәк келсе келиниң,
Эненин шерик өзүнө.
Деп, Бөкөй кайтарды сөздүн жообун.
Агасынын айлына
Акылман Бөкөй турду эми,
Туш-тушка элди чаптырып,
Тууганын түгөл жыйды эми,
Атасынын ордуна
Агасы жакын Бөкөйдү
Эл башчысы кылды эми.
Бөкөйдүн капалуу ичи агарып,
Калаасын бийлеп турду эми.
Бир күнү жалғыз чакырды
(Баягы атасы менен бирге өскөн)
Акылдашы Курманды.
Курманды кел деп чакырды,
Жалғыз Курманга салды ақылды:
— Тууган болуп турганда,
Эртең жооп сурап бер,

Кумаке, сөзгө алгын Бөкөй баатырды!
Менин туура көрсөң кебимди,
Түйгүнүм атам үйдө жок,
Туугандан бир күн бөлүндү.
Акылдашып Бөкөйгө,
Агайын болуп турганда,
Мен алайын Бермет теңимди.
Жалгыз эле жөнүбүз,
Ээрчитип барып Бөкөйдөн,
«Кайнына барат иниң» — деп,
Жооп сурап бериңиз. —
Деп, акыл салган баланы,
Айтканыңа «макул» — деп,
Саринжини ээрчитип,
Бөкөйгө Курман барганы.
— Ассалоом алейким,
Адилет Бөкөй бегибиз,
Куттуу болсун Бөкөй кан,

Агадан калган элиңиз.
Каргадай болгон жетимиң
«Кайныма барсам экен» — дейт,
Иниңе жооп бериңиз.
Мен жалган сөздү кошподум,
Жаныңа келип карасам,
Жатындаш тууган экенсин,
Түбү Жамгырға сен да окшодун.
Энең бөлөк болсо да
Аталаш тууган экенсин,
Бөкөй, сен эр Жамгырға окшодун.
Кан болдуң Жамгыр айлына,
Иниси ордун басты» — деп,
Сенин ич кубанды дайныңа.
Энеси жалгыз бир үйдө,
Эрмек болсун келини,

Жалгызды эртерээк жибер кайнына.
Анда Бөкөй сүйлөйт Курманга.
Кубанып Бөкөй кеп айтат,
Акелеп жалгыз алдында
Жооп сурап турганда,
Көч алды болсун кара нар,
Өзүңө койдук ыктыяр,
Өлгөндөн калган жалгызым,
Өзүң билип, өзүң бар. —
Деп, агасы Бөкөй айтты эми,
Жооп алып Бөкөйдөн,
Саринжи үйгө кайтты эми.
Башында атасынын кеби бар:
«Абалап учкан зар — деген, —
Балам, алыста кайның бар, — деген,
Жан күйөрдөн беш жолдош,
Жаныңа кошуп ал» — деген.
Таңдайында мактаган,
Кой жорго деп сактаган,
Эгей жаак, куран төш,
Буура көкүл, кулжа сан,
Атасы тирүү чагында
Жалгызга арнап берген көк жорго,
Аргымак чалыш буудандын
Ошондой асылы жарайт көп жолго.
Буйнат * болгон куюндан,
«Каргадай балам жетилсе,
Энчилеп минип жүрсүн» — деп,
Жамгыр камдаган экен мурунтан.
Каалаган аты көк жорго
Каралама мал эмес,
Казанаттан туулган.
Буйнат болгон шамалдан,
Алтай жайы оттосо,
Камчы саптай жал алган.
Эрге ылайык жакшы аттар
Насипке бир жааралган.
Акылы терең атасы
Көчкөн эле замандан.
«Менин жөнөр күнүм жүүк — деп, —
Жооп берди баргын — деп, —
Биздин акебиз — Бөкөй улук» — деп.
Жылкычыга кеп айтты:
«Талаадан кармап жетелеп,
Жөнөгөнчө сүүт» — деп.
Талаадан кармап алышып,
Таркатып майын ағызып,
Кымыз ичиp кыйкырып,
Кыр-кырда жаткан жылкычы,

Кыйкырышып жарышып,
Кургатып терин багышып,
Күлжадай ичин катырып,
Көкүлүн ороп түйүшүп,
Көп күндөн бери минишип.
Сууткан жорго бууданды
Жакын көргөн акеси,
Дагы бир күн Саринжи
Чакырып алды Курманды.
Жөнөйүн деп Курманга.
Карабы кандын элине,
Кадыркеч Бермет теңине,
Сараладан санды айдал,
Көк аладан көпту айдал,
Тоюна бәэ — бор алып,
Бөкөйдүн берген кырк жылкы,
Муну да бүт, кошо алып,
Атанын сөзүн кубаттап,
Атасы бөлөк киши албай
Кай жерде —
Жекжааты менен дос алып.
Кашындағы беш жолдош,
Өзү катар бала алып,
Эсептебей мал алып,
Карача кандын шаарына
Камынды жалгыз жүрмөккө.
Анда энеси байкуш кеп айтат:
«Эселден калган кулунум,
Эртерәк келгин» — деп айтат.
Кайгырып Каныш кеп айтат,
— Кагылайын жалгызым,
Капалантып көп жүрбөй,
Кечикпей кел — деп айтат.
Күндуздай болгон кара чач,
Күнүгө жууп тараармын,
Айланайын, жалгызым,
Күнүгө жолуң каармын.
Күнү катын, душман көп,
Менин эркелетер балам жок,
«Эс-акылың кандай?» — деп,
Алымды сурар адам жок.
Көз талганча жол карап,
Сени мен жараткандан сурармын.
Аман-эсен барып кел,
Ак Бермет жарың алып кел.
Аңгыраган чоң үйдө
Мендей жалгыз кемпир карып дээр.
Алдырба арың душманга,
Адамда кылар айла жок,

Бешенеге сызганга.
Арасы кыйла алыс жол,
Асылым жалгыз, аман бол.
Кечигип кетсең келбестен,
Кемпирге түшөр далай шор.
Башында мыкты болсом да
Падышам кетип, болдум кор.
Сени бакайлаган * душман көп,
Өзүңө-өзүң мыкты бол.
Энеси берди батасын,
Эсине алды Саринжи
Эр Жамгыр сындуу атасын.
Алып кел деп жоргону,
Алтын ээр сырдыгач,
Көмкөрө ээр добулбас
Ыйлап турат буркурап,
Каныштын көзүнөн чыгып кандуу жаш.
Эс кирген башчы сенде жок,
Ээрчиген балдар баары мас.
Мас деп айтат жаштыкты,
Баарысы көөдө — жаш бала,
Жаныңда жолдош шеригин;
Кайныңа бар да эрте кел,
Карыганда апаңдын
Кайгылуу кылба көңүлүн.
Жоргосун кармап токутуп,
Көмөлдүрүк узартып,
Куюшканын кыскартып,
Кош олонун бек тартып,
Жалгызы атка минди эми.
Жайнатып малды көп алып,
Карача кандын шаарына —
Кайнына жалгыз жүрдү эми.
Бөкөй менен Саринжи
Тууган болуп кеткенин
Жамаке, Конүр билди эми.
Камынып жалгыз кайнына
Жөнөймүн — деп жатканда
Бай Конүр менен Жамаке
Далдага бекем кирди эми.
Бөкөй менен Саринжи
Бир тууган болуп алды — деп,
Жамаке менен Конүrbай,
Экөөбүз кенештен куру калдык — деп,
Арасын душман кылууга
Айласы мунун барбы? — деп,
Булар тууган болду чыңалып,
Арасын душман кылууга,
Айласын кандай кылалык?

Беш жолдошун ээрчитип,
Берметке жалгыз жөнөдү.
Акыл таап бир сөздөн
Арасын мунун бөлөлү,
Акыры алар ажырап,
Ак Берметтей сулууну
Бөкөйгө алып берели.
Акылдашып экөөсү
Ак кыядан тозмокко,
Өзүн жолдоштукка кошмокко
Конурбай бузук жөнөдү.
Эл жүрчү жол менен жүрбөстөн,
Ал талаага салды эми,
Ашыккансып Конурбай,
Алдынан чыгып барды эми.
Ачкадан атын кууратып,
Аптыгып келе жатканда
Конурбай алдынан чыгып турду эми.
Саринжи менен Бөкөйдү
Душман кылышп ачмакка,
Конур жеринен пейлин бурду эми.
Жалгызга Конур кеп айтат,
Жалгандан жасап көп айтат:
— Айланайын жалгызым,
Акырет кеткен акеңдин
Артында жетим, байкушум!
Атанын толгон кетигин,
Каргадай жалгыз жетимим,
Алтын айдар *, чок белбоо —
Асылдын жалгыз баласы
Алты атанга зар жүктөп,
Алды толо мал айдап,
Алыска барат — карачы,
Нээти калыс, пейли ак,
Алдынан чыгып жолукту
Конурбай сындуу агасы.
Бар эken жалгыз, балдарым,
Ишиңдин бир чаласы:
Алысырак жерде эле,
Кайнатаң Карабанын калаасы.
Күмүш айдар, чок белбоо,
Күлүстөндүн уругу
Күтүрөтө мал айдап,
Күйөөгө бара жатканда,
Кез келди Конур улугу,
Мен да бөлөк эмесмин
Жамгыр кан, Бөкөй уругу.
Беш жолдошун бар эken,
Бешөө тең боз баш бала эken,

Эч нерсе билбес жан экен,
Эскиден жолдош албаган,
Башчы менен барбаган —
Балалыгың бар экен.
Калкына кеңеш салбапсын,
Калыңды санап ким берет? —
Мендей бир картаңдан жолдош албапсың.
Карада кандын шаарына,
Башчы менен барбапсың.
Калыңын мунун ким көрөт?
«Башчысы кайсы, кайда деп?» — деп,
Кайнатаң Карада кандан тил келет.
Айдал барган малыңды,
Атаңа санап ким берет?
Берметтин жүзүн көрөсүң,
Жооп кайрап кишин жок
Жолоочу мисал келерсин,
Берметтин жүзүн көрөрсүң,
Жаш балдар жооп бералбас,
Жаман болуп келерсин.
Беш жолдошуң тен экен,
Өзүң катар неме экен,
Эсептеп малды саноого
Мендей бир эски жолдош жөн экен.
Алдынан чыгып жалғыздын
Айтты минтип Конұrbай.
Нәэти адад, пейли ак
Жүрүнүз, Конур, биргелеп,
Иниңдин сөзү ушундай:
— Агасың, бирге жүрүнүз,
Арып калса өз атың
Кабарды минтип билиңиз;
Эски жолдош табам — деп, —
Элге кантип барамын?
Кызматын көрүп бир барып,
Саринжи жетим баланын.
Картаң жолдош алам — деп,
Калкка кайдан барам — деп,
Картайып калган жолдошту
Кайсы элден таап алам? — деп.
Пейлинди бузбай бирге жүр,
Атадан калган жетимди
Алып барып, келиңиз,
Алыста калды элибиз,
Бөлөк-бөтөн әмессин,
Бир тууган эле жөнүбүз.
Конұrbай анда кеп айтат:
— Жүр десең бирге баармын,
Бир туушкан адаммын,

Кабарсыз кетсем Бөкөйдөн
Каарына калармын.
Ажалдан мурун өлөрмүн,
Азабымды көрөрмүн.
Анда жалгыз мындай дейт:
— Өлтүрөм десе Бөкөйдүн,
Колунан сурап алар жок,
Мага кошо күйчү адам жок;
Жүрүңүз бирге, агайым,
«Эски жолдош барбы?» — деп
Элге кантип барайын?
Бөлөк-бөтөн эмессин,
Бир туугансың — агайын.
Анда Конүр мындай дейт:
— Барайын жалгыз, кайныңа,
Жеттим сөздүн дайнына,
Бармак болду Конүрбай,
Карача кандын айлына,
Токумун бут шыптырып,
Атын кое берди дейт,
Аралап малга келди дейт.
Кайкы жалдуу, сур айгыр
Кабыргасын ачпаган,
Карт семирген кур айгыр
Ошону кармап минди дейт,
Бекем токуп, бек тартып,
Далай-далай кепти айтып,
Өзүм көргөн жолго — деп,
Ишимди бүт ондо — деп,
Нээтине жараша
Ат куйругун түйдү дейт.
— Күйөө сынын бузбастан,
Каадаң менен келе бер;
Мен жүргөн кара жол менен.
Даакылуу тайды таштабай,
Тамам баарын кыйкырып,
Айдады Конүр талаага,
Мурун жетти Конүрбай
Карача турган калаага.
Калаага мурун кирди эми,
Чандатып жылкы мал айдап,
Кабар салып кыйкырып,
«Жалгызы келе жатат!» — деп,
Жалпыга кабар берди эми.
Уккандын баары бүлүнүп,
Улуу-кичүү жүгүрүп,
Келин-кесек, кыз-кыркын
«Келе жатат күйөө» — деп,
Кабарына сүйүнүп,

Күйөнүн жүзүн көрмөккө
Алдынан тозуп келди эми.
Кайнатасы Карада
Кабарын укту келет — деп,
Алтымыш чатыр, алты өргөө,
Ак сазга тикти бөлөктөп,
Жалгыз балам Саринжи,
Жамғырдан калган белек — деп,
Калаанын ичин тазалап,
Карада калды бүлүнүп,
Каргадай жалгыз келери
Калбадыбы билинип.
Ак Берметтен кем көрбөйт,
Кайнатасы Карада
Катуу көөнү сүйүнүп.
Айылда балдар чогулуп,
Аттарын кармап алышип,
Көчөнүн чаңы буралып,
Көпчүлүгү жарышып,
Көкбөрү тартып чуулдап,
Талашып кармап алышип,
Кабарын булак укту эми.
Кан күйөсү келет — деп,
Карайган топ, калың эл
Каршыдан тозуп чыкты эми.
Көкбөрү таштап алдына,
Атка чапкыч мыктысы,
Ар нерсеге ыктуусу
«Байге берет жездем» — деп,
Барган балдар келишип,
Жезденин берген байгесин
Ортого салып бөлүшүп.
«Амансызы, жезде!» — деп,
Ат үстүнөн көрүшүп,
Аттарынын терлерин
Кар суусундай төгүшүп,
Барган балдар кубанып,
Кайтты булар жездеден
Ат тери кайтып бууланып,
Алтымыш келин, кырктай кыз,
Алар да чыкты чубалып.
Ак Берметтин теңи — деп,
Аялдын баары кубанып,
Алдынан тозуп барды эми.
Көк жоргонун үстүнөн,
Көк жалдын уулу жалгызды,
Көтөрүшүп алды эми.
Этегин жерге тийгизбей,

Ак кийизге салды эми.
«Кан күйөсүн көтөр» — деп,
Калаага тиккен өргөгө
Кадырлашып барды эми.
Келин-кыздар чуулдап:
«Келди күйөө бүгүн!» — деп,
Келин-кесек дуулдап,
Апкелип үйгө киргизип,
Төшөк салып төрүнө
«Күйөсү ушул экен — деп,
Ак Берметтей периге»
Али кабар уккан жок,
Кайнага, балдыз, жеңелер,
Кашында жүрөт топурал, —
Ак Бермет үйдөн чыккан жок.
Отурду жалғыз ошондо,
Беш жолдошу жанында,
Конұrbайдын тилеги —
Айласын тапса булардын
Ортого бир сөз салууда.
Эки көзү төрт болуп,
Ичи күйүп өрт болуп,
Карача кандын Ак Бермет
Камынып турат барууга.
Кабарлашып жүр-жүрлөп,
Саринжиге али да
Теңтушу Бермет келелек.
Тегеректеп алышып,
Аялдар жакын күйөөгө¹
Саринжиге барам — деп,
Айткан жок Бермет бирөөгө.
Кабарын угуп «келди» — деп,
Ак Бермет сулуу ойлонду,
Алыстан келген балага
Барбаганым жөнбү — деп.
Анан Бермет ойлонуп,
Аккуудай басып толгонуп,
Жандаган жакшы жеңесин,
Жашынан бери бирге өскөн
Көңүлүк сирдаш немесин
Көрөлүк деп жатышат,
Көк жалдын жалғыз керээзин.
Ире-шире болгондо,
Таранчы талга конгондо,
Көз байланып калганда,
Караңғы жерди чалганда,
Камынды Бермет ошондо
Жеңесин коштоп жанына
Саринжиге барганга.

Каркырасын сайнып,
Кундуздай болгон кара чач
Далысына жайылып,
Үлпүлдөп үкү тагынып,
Булуттан чыккан ай мисал
Бууланып беттен шаң уруп,
«Көрүнбөйлүк жанга» — деп,
Ак Бермет чыкты камынып.
Бермет менен шуруну
Аябай бойго тагынып.
Кайырма жака жаннатын *
Желбегей тартып жамынып,
Тотудай баккан Ак Бермет
«Баралық — деп, жалгызга
Жеңе, калбасын күйөө таарынып».
Үйдөн чыкты үлпүлдөп,
Нурдуу бети жаркылдап,
Чолпондой көзү жалтылдап,
Купа * баскан шурусу
Аркасында шаркылдап.
Айылдан чыкты Ак Бермет
Айдыңдан учкан ак каздай
Акырын басып жаркылдап,
Бал комуздай керилип,
Басарына эринип,
Атадан жетим калган — деп,
Кабарын угуп Ак Бермет
Жүрчү эле көөнү бөлүнүп.
Жанына кошуп жеңени,
— Жаш калды — деп, укчу элек,
Жүр күйөөнү көрөлү.
Кандай бала болду экен,
Каргадай болгон немени. —
Айлынан чыгып буластап,
Ак Берметтин келгенин
Ал жерде бирөө көргөн жок.
Ак өргөөнүн сыртынан,
Акырын келип шыкаалайт,
(Үстүнө Бермет кирген жок).
Ак өргөөнүн тушунан
Шыкаалап сырттан карады.
Акылга кенен Ак Бермет
Абыдан көрдү баланы.
Көргөн жерде Берметтин
Көңүлүнө бек жакты.
Анда Бермет мындай дейт:
— Туш-тушунан карасам,
Туйгун сыны бар экен,
Туулган жалгыз бала экен,

Акылы артық даанышман,
Ачылган бактый бар экен.
Жан-жанынан карасам,
Жагалмай сыны бар экен.
Жалгыздыгы болбосо,
Жакшынакай бала экен,
Жаш калды ден укчу элек,
Тирегинде бар экен,
Жанындагы беш жолдош
Өзү катар жан экен,
Эскирип кеткен бир картан,
Ушулады баштап келген жан экен.
Ошо картаң жолдоштун
Ичинде бузук бар экен,
Бузукуну байкабай
Башчы кылыш апкелген
Жалгыз балалыгы бар экен.
Аркардын ак таңындей түрүлүп,
Берметтин көргөндө көөнү сүйүнүп,
Ак бетинин актыгы
Пияланын ағындай,
Нак ортоңку кызылы, —
Ак тооктун канындей,
Бетинин сырткы ажары
Арчалуу от-жалындей.
Айжамалдуу бото көз,
Адамга сонун шириң сөз —
Ак Бермет жөнү мамындей,
Ак сакал болгон Кончурдан
Берметке бир муң табылды ай.
Анда Бермет кеп айтат:
Жанымдагы жеңем — деп,
Жашымдан катар бирге ёскөн
Сырымды билген немем — деп,
Жеңесине сыр айтты —
Бермет сыр айтканда муну айтты:
— Ак үйдүн көрдүк сыртынан
Алыстан келген немени,
Акылын тапчы, жеңе, сен!
Каргадай болгон жетимди,
Кандайча сынап көрөлү?
Ичинде бузук жүрөт — деп,
Балдыз болуп биз сырттан
Учурашып беш-алты ооз,
Сүйлөсөк кантет сүрөттөп?
«Амансызбы, жездө» — деп,
Балдыз болуп сүйлөйүн,
Акылы болсо күйөөнүн
«Балдыз эмес ушү» — деп,

Берметтигим билет — деп,
Ушу жерден сынайлы,
Берметтигим билбесе
Анда акылы жарым болгону.
Женеси турат кетүүгө
Балдыз болуп жезделеп,
Башка адамдын бириндей,
Бермет кеп сүйлөдү жетимге:
— Ачпас айры кесенби,
Чайга салган аседди,
Алыстан шарың укчу элек,
Ак Берметтин өз теңи,
Аманбы, жездө, эсенби?
Элден кийин калыптыз,
Эбин таап кирелбай.
Чоңойгон мындан чоң болбойт,
Ала-Тоо менен тең болбойт.
Ак Бермет болсо бой жетти,
Алигиче бир келбей,
Жездө, бул ишиңиз жөн болбойт.
Кичине десем чоң экен,
Чоңойгончо келбеген
Жездемин түк акылы жок экен.
Балдыз менен жезденин
Айттар сөзү шол экен.
Бел айланы бергенче
Белдей кырчын тал экен,
Беш атандан бер жакка,
Бешененде бакты бар,
Белгилүү жездем жан экен.
Беш жолдошун бар экен,
Бешөө тең боз баш бала экен,
Баарыңарга аксакал,
Куда башы тон кийген
Бир жолдошун бар экен,
Айтты-кайду дебениз,
Жездө, артыкча убайым жебениз,
Ичинде бузугу бар чал экен.
Сагызганча чунандалап,
Өзү күйту киши экен,
Балалык менен апкелген
Жездемдин башында кыйын иш экен.
Түрү бузук, пайдасыз,
Түбүндө душман ушу экен.
Кандай балдыз дебениз,
Биз үчүн кайғы жебениз,
Үстүңө басып кире албай,
Кийин келген немебиз.

Саринжи бул сөздү угуп, анын балдыз эмес, Берметтин өзү экенин билди. Бул мен үчүн күйүп, душманымды таанып жатат, бирок Коңур мага ага сөрөй. Берметтин сөзүнө ал уялыш калды. Коңурдун көңүлүн алайын — деп, Саринжи Берметке катуурак тийип, муну айтты:

Ак торгой келип уялайт,
Адырга бүткөн куурайды,
Абайлабай сүйлөсө,
Адамдын көөнү сынбайбы?
Азилдин кызы Ак Бермет
Адептүү, эстүү сен десем,
Келбей жатып кармашкан
Мындайда уят — парда ачкан —
Акылсыз Бермет турбайбы!
Аялсыз, бойдок өтсөм да
Коңур, албасам кантет мындайды?
Карала торгой уялайт,
Капталга бүткөн куурайды,
Карача кандын кызы эле,
Кадырлуу Бермет деп жүрсөм —
Капшыттан келип кармашкан,
Кайнаганы билбестен,
Калкты уялтып парда ачкан,
Кадырды билбес турбайбы!
Кайталык, Коңур, айылга,
Катынсыз бойдок өтсөм да
Кантип алам мындайды?
Жаман го айткан бул кеби,
Кайнагасын душман — деп, —
Башка балдыз эмессин,
Кулдук уруп жүгүнөр
Акесин көрүп бузук дейт.
Бул Ак Берметтин неси — деп, —
Басчы, Бермет, үнүнду,
Келтирбе менин жинимди,
Келтирсен, Бермет жинимди
Кесип салам тилинди.
Билбей Бермет, жатасын
Аларың жалгыз келгенди.
Жакшы көрүп турсунбы,
Тирүү жүрбөй өлгөндү?
Уялбастан сүйлөдүн,
Учурап жаңы көргөндө
Койчу, Бермет, урганым,
Коңурбай менин тууганым,
Кошо келген аkenди
Душман го — деп турганын,
Келбей жатып кеп айтып,
Кишинин баарын сындаадың.
Быягына калганда

Бермет, ургаачылык кылганың.
Дүшман эмес Коңурбай —
Кайнагаң болот, сыйлагын,
Каймана балдыз сен болуп,
Мынча жаның кыйнадың.
Жалғызга жакын жан болсоң,
Ақыреттик жар болсоң.
Жаныма келчи, курбалым,
Урушкан киши кейиптенип,
Үйгө келбей турганың...
Бейлиңе жакпай калдыбы,
Бул эмине кылганың?
Бекерге Бермет, өткөзбө,
Балалык жаштық жыргалын.
Бөлө сүйлөп кеп айтпа,
Бөтөн жок, баары тууганым. —
Коңурбайдын жөнү үчүн,
Агасын сыйлап Саринжи
Ак Берметке кеп айтты,
Ачууланып көп айтты.
Анда Ак Бермет ойлоп мамындай,
«Илбирсче изин көмөйүн,
Ишенер бекен жалғызга
Мен Берметин әмес — деп,
Башката жооп берейин.
Байкап калды, жубарым!
Дагы балдыз болуп көрөйүн». —
— Айланып өрдөк конбосо,
Айдың чалкар көл әмес,
Адамга жаман сүйлөчү
Жездө, акылсыз бала сен әмес.
Абайлап, жездө, айтыңыз,
Артылтып камчы чапкандай,
Ачууланып айткандай,
Аларың Бермет мен әмес.
Кайрылып өрдөк конбосо,
Карайган дайра көл әмес.
Капшытка келген балдызга
Кайраттанып айткандай,
Катарлап камчы чапкандай,
Менин калп жеримди тапкандай,
Калың айдалап, мал берген
Кадимки Бермет мен әмес.
Кантесин, жездө, абайла!
Бул сөзүңүз эп әмес.
Өргөөнүн турал сыртында,
Аларың Бермет сулуу кыз
Өзүнүн конуш журтунда.
Көк жалдын үүлу, жездеке!

«Ушул Бермет экен» — деп,
Көрүнгөнгө жулкунба.
Ак кайың, терек кырчында,
Картанұды бузук — деп айтсам,
Кайраттанып турсун да,
Көңүлдү кайғы-муң кылба!
Көрөм — деп келген балдыздын
Көңүлүн, жезде, сыңдырба.
Балдызы менен урушуп,
Байқабай айтып бир сөздү
Уккан элге дүң кылба.
Ак Бермет апам келе элек,
Ачууланып сүйлөдүн,
Жезде, улам текеп-өйдөлөп.
Кадыркеч Бермет мен эмес,
Анчалық какшық айтпа керелеп. —
Ак Бермет жана мыңдай — деп,
Айткан сөзүн ойлонуп,
Асылы жалғыз Саринжи
Ақыл ойлоп — толгонуп,
Абайлабай сөз айтат:
— Ар сөздүн жөнүн билбейсин,
Алыстан келген биздейдин
Арасын бөлүп сүйлөйсүн,
Чынында Бермет сен болсоң,
Көңүлүңдө сүйбөйсүн.
Кайманача качасың,
Кашыма неге келбейсин?
Аңырлар учат асманда,
Аңқасаң дарыя-көл мында,
Атадан калдым мен жашта.
Ак Бермет, сен деп келдим да,
Анчалық сөздү үзартпай,
Айтыштай, Бермет, кел мында.
Каркылдап учат каз-өрдөк,
Карды ачса күмдүү көл мында.
Кайғырган жалғыз баламың,
Кадыркеч, Бермет, сен үчүн,
Калың айдал келдим да,
Кары-жашка баа бербей,
Кармашып сөзгө жаа бербей
Кантесиң, Бермет, кел мында. —
Жанагы сөздү уккан соң
Бермет жаман шашты, уялып,
Эшик ачып жеңеси,
Кирип келди буралып:
— Курбулук менен айткан сөз,
Кулагында калбасың,
Кубалап үйгө киралбай,

Кур эле айткан далбасым.
Бар экен улуу агаңыз,
Көңүлүбүз — жибек, жанабыз.
Эркелеп өсүш чоңойгон,
Эңсеп жүргөн балабыз. —
Кайтарып жооп каарына
Жаман көрүп Конұrbай,
Отурсунбу кошуулуп,
Келини келсе жанына.
Кечип кой, баатыр, күнөөмдү! —
Сырттагы айткан сөздөрүн,
Кечиргин — деп тиленди.
Жанына келди жалғыздын,
Башка сөз токтоп түгөндү.
Энди ойлоду эки жаш —
Эркиндеп ойнап-құлөрдү.
Эшиктен кирди созулуп,
Кабыргалап чымчышып,
Өз тецине кошуулуп,
Колтукташып кол салып,
Кошуулду Берметтецине.
Ак Бермет сулуу периге,
Конұrbай жүрөт кайгырып,
«Кайдан билди кургур?» — деп,
Берметтин айткан кебине.
Берметтин сөзү ырас го,
Башынан Конұr чогулткан,
Бир далай сөздү көөнүнө.
Кан Бөкөйгө сөз тапса,
Кара нээт Конұrbай
Кайтмакчы шашып элине.
Күйүп кетип Ак Бермет,
Түшүнгөн болчу жөнүнө.
Жанын курман кылбайбы,
Жанында жалгыз бегине.
Оюнан чыкпай, Саринжи —
Ойлоп жүргөн жүрөгү,
Оюнда теци табылып,
Берметтин орундалды тилеги.
Бел куда болгон атасы —
Берметтин ушул күйөөсү
Баркына жетпес жан болсо,
Башканы Бермет сүйөбү?
Эки теңтүш баш кошуп,
Эзилишип жүрөгү.
Эшикке чыкты Конұrbай
Жаман көрүп ал жүрөт,
«Менин сырымды кайдан билди?» — деп
Душман эмес тим эле,

Тууганды душман — деп айткан.
Бул Ак Берметтин тили эле.
Ак Бермет үйгө киргенде
Кыз да болсо сүрү бар,
Конурбай сыртында батпай жүрдү эле,
Эңсеп жүргөн эки жаш
Баш кошушкан түн эле.
Каалаган жалғыз Саринжи,
Кашындагы Ак Бермет,
Карачанын жалғыз кыз,
Капаста тоту, гүл эле.
Каш карайып күн бата
Кайталық — деп, үйүнө,
Ак Бермет жеңесине кеп айтты.
Акырын чымчып алдыртан,
«Кетели эми» — деп айтты.
Жеңеси анда мындан дейт:
— Кагылайын, чырагым,
Калды жакпай ушу сөз —
Кайталы деген жообун,
Каңгырып жалғыз калбайбы,
Каалаган курдаш ынагың?
Кетели десен — кош айтыш,
Келген издеп балага,
Кеп билбegen кишидей
Кетпейлик таштап талаага,
Эңсеп келген Саринжи
Эбин тапсан изденер
Өзүң турган калаага.
Акылдашып сүйлөшүп,
Айтып көрчү коштошуп,
Менин айлансын жаным, садага!
Дайнын айтпай биз кетсек,
Талаада калып турбасын,
Капаланып калбасын,
Каалап келген курдашың.
Арага нечен конушуп,
Атайы келген издешип,
Алтыным, сенин бир башың,
Ай караңы туюк жол,
Балалық кылып бастырса,
Калааны баккан сакчылар
Башка адамдай кылбасын.
Баргыла десе кетелик,
Бала да болсо Саринжи
Сен барып, баш кошо турган мундашың.
Жеңенин сөзүн макул — деп,
Ак Бермет анда ойлонду,
Жеңе, бул сөзүңүз акыл — деп.

Жеңесине сүйөнүп,
Эшикке чыгып Ак Бермет
Күлүп-жайнап жаркылдап,
Күмүштәй тиши жалтылдап,
«Күйөңдү бери чакыр» — деп, —
Башкалар жөнүн билбесин,
Балдыз, жеңе чуулдап,
Ушуну да сөз кылып,
Уккандар айтып жүрбөсүн». —
Жеңеси кирди чакырып:
«Жүрчү эшикке, чырак» — деп,
Кетсем — деп, үйгө кеталбай,
Курбуңуз күтүп турат» — деп,
Эшикке чыгып, кош айтыш,
Унчукпай кетсек уят — деп, —
Эшик ачып жамынып,
Алып чыкты жеңеси,
Саринжи жалгыз баланы.
Ошончо эстүү киши экен
Бермет — Карабанын карагы.
Ак Бермет менен Саринжи
Ақылдашып турганда,
Жанына бирөө барабы?
Анда Бермет кеп айтат:
— Кош айтышкан жеңебиз,
Жакшы жатып, жай уктап,
Биз эртең менен келебиз.
Кашымга турбай кетти — деп,
Капаланба, төрөбүз,
Эми биз үйгө кетебиз...
Кош аман бол, колун бер,
Көңүлүң бизге туурабы?
Ата-энеден жоопсуз,
Ылайык эмес Берметтин
Бүгүн мында турганы.
Бел куда болгон атаңыз
Берметтин пейли сүйгөн курбал
Кош аман бол, колун бер,
Бул сөзүм сизге туурабы?
Балалык пейлиң козгосо,
Калаага барсаң бастырып,
Каракчылар тозбосо
Кабарын сакчы билчү эле,
Карайган сазда каз-өрдөк,
Караңғыда чуулдап,
Кишини көрүп боздосо
Баары тең дабыш салчу эле.
Калааны баккан сакчылар
Ким болсо кармап алчу эле,

Карача кандай атаңдын,
Алдына айдап барчу эле,
Улукка минтип суратып,
Уят кылыш салчу эле,
Калааны сырттан бакчу эле,
Каалганын көзүндө
Кара кулпу салышып,
Кайтаруучу жатчу эле.
Калаага кирсөң бастырып,
Уруулуп акыр жез мамы,
Байлагын бекем жоргону,
Кашымда турат апаппак
Кайнатаң Карача турган ордону,
Кийизин аппак кылдаган,
Аялдан чыккан иштүүлөр
Алыстан көрүп сындарган,
Үй кырчоосу жибектен,
Бермет-шуру бастырып,
Чачыгын чаян чырмаган,
Баш чалгычы жибектен,
Баканы болот, сары жез,
Түндүгүн түртүп тиреткен.
Алтын эшик, каалга
Ачкычы нагыз болоттон,
Үзүгү манат * түрдөгөн,
Кайнатаңдын ак ордо,
Кара аламан кирбеген.
Жүк бурчу — бакан ачалуу,
Купасын * чапкан дилдеден,
Туурдуктун башына,
Туташ баркыт чийдиген.
Аялдан уста жыйдырып,
Кол өнөрүн бүлдүргөн.
Оймочу оюп түр салган,
Оң капшытта — керебет,
Ага кайната — энең тынч алган.
Ак чийге жибек чырматып,
Чачыкка алтын курчаган.
Алтын эшик — каалга
Ачып үйгө киргенде
Оң капшытка бут салба,
Турнаны алган каргадай,
Көзү көргөн паранда *
Алынбай куру калбады ай.
Текөөрү болот — темирден,
Колдо жүрүп семирген,
Туурга конуп түнөгөн,
Башкасы колго алчу эмес,
Атадан бөлөк бүлөдөн,

Алты түлөк ак түйгүн,
Атаңдын эрмек кылган күшү бар.
Кош конғуроо, жеке сан
Тийип койсоң шаңғырап —
Адамча сүйлөп балдырап,
Ага тийсөң, Саринжи,
Өзүндү бир уятка калтырат.
Ак тукаба көшөгөм,
Атилес, шайы төшөгүм.
Акылың болсо табарсын,
Жалгыз, айткан сөздүн кезегин.
Барамын десен коркпогун,
Сен да атамдын баласы,
Бүл шаар — сенин өз элин,
Оюнда болсо баарың —
Кош, аман бол! — деп айтып,
Колунан кармап көп айтып,
Жеңеси колдон жетелеп,
Жүрүп кетти Ак Бермет
Ыраазы болсо сөзгө — деп.
Жанындай сүйгөн адамын
Ак Бермет кетти үйүнө
Алда нечен ойлонду
Саринжи сөздүн түрүнө.
«Айлымдан келген беш бала
Асылайын кимиңе?
Жалгыз да болсом барайын,
Жаным болсо тириде.
Сынап айткан Берметтин
Жыгылбайын ийнине
Үйгө кирип Саринжи
Жамбашын коуп төшөккө
Уктап көзүн жумган жок,
Үйкүгө пейил кылган жок.
«Жалгыз да болсом барайын,
Жараткан болсун жардамчы,
Жалгызмын менде тууган жок».
Эл үйкүгө киргендө
Ээрин сыртка чыгарып,
Элирген аты көк жорго,
Эшикте турат чыңалып,
Жалгыздыгын билди эми,
Жанына жолдош албастан,
Жалгыздап атка минди эми.
Суулугун көктүн чалдырып,
Сугарып атын кандырып,
Көк жоргого камчы уруп,
Көчө менен салдырып,
Алган жок жолдош кашына.

Барбасам уят болом — деп,
Берметтин айткан назына.
Деп, ошентип, Саринжи
Уюлгутуп камчы уруп,
Кирип барды ошондо
Ак Бермет айткан өрдөктүү
Карача кандын сазына.
Чуулдаша каз-өрдөк
Төмөнүрөк барыптыр,
Балырга башын салыптыр.
Жүргөнү суу, кургак жок,
Булар да уктап калыптыр.
Каз-өрдөк добуш салбаса
Кабарын мунун ким билет?
Кыйкырык салса чуулдап,
Адамды өрдөк бүлдүрөт.
Андан өттү токтобой.
Калааны бакчу сакчылар
Кашына барса түк билбейт,
Калыптыр уктап үргүлөп.
Каалганы кайтарган
Кара кулпу салышкан,
Калаага киши киргизбес
Милдетин булар алышкан.
Акылы көп айтылуу
Асылдын уулу Саринжи
Бала да болсо даанышман
Жан калтага кол салып,
Аябай акча алды эми,
Акырын түшүп түрттү эле
Бирөө тура калды эми.
Чочуп кетип баладан
Кыйкыра турган болду эле,
Колуна теңге-пул берип,
Кыйкыртпай басып калды эми.
Колуна акча тийген соң
Коргонуна киргизип,
Ат байлачу акырды
Кошо барып бул сакчы
Аралап барып билгизип,
Эптегин — деп, Сарижи
Карача кандын үйүнө
Кетиниз, аке, киргизип,
Аяктын жөнүн өзүн тап
Кызматыма болгун шат,
Кабарың билсе бир киши
— Кайнатаңыз Карача
Эртең башымды кесет кызылдап.
Коркуп калган коргончу

Кайра басып жөнөдү
Акырын барып Саринжи
Ак ордого келди эми.
Бурама тәэк баскычын,
Өзүнүн теңи Ак Бермет
Каттырып койгон ошо күн
Каалганын ачкычын.
Эшикке күлпү салбаган,
Өзү аял болсо да
Берметтин өзү ушундай пенден.
«Ачкычын таап киралбай,
Калбасын жалгыз элеңдеп.
Уйкусу жок энем — деп,
Кабарын билсе энекем
Кыйнай берет баарысын»,
«Ким экен? Жүзүн көрөм!» — деп.
Түрүндө көк, эр эле,
Жалгыз үйдө жаталбайт,
Саринжи бүгүн келер — деп,
Жаздыкка коюп жамбашын,
Уктабай Бермет отурган
Төрөсүн күтүп элеңдеп,
Жанына жакын барган жок,
Ак Бермет айткан баарына,
Келди жалгыз ошондо
Керектүү кыздын жанына.
Ак тукаба көшөгө¹
Ачып колун сунду эми,
Чочуп кеткен кишиче
Ак Бермет ыргып турду эми.
«Караңғыда кол салып,
Кайсалаган ким» — деди.
Ак Берметтин сөзү ушул
Саринжиге бет алып,
Жаштыктын сөзүн сүйлөдү.
— Түндө жүргөн кимсиң — деп, —
Жүрөгүң жок жансыңбы?
Калтырап денең түрсүлдөп,
Жумушу жок эч кимде
Эмине ишке жүрсүң? — деп, —
Айтчы мага жайыңды,
Сен кишисиңби дайындуу?
Кайсы адамсың? Жөнүңдү айт!
Кара аламан билчү эмес,
Менин кан атам турган айылды. —
Ачуусу келип сурданып,
Ала турган туйгундай,
Көңүлү толкуп кырданып,
Саринжи туруп мындейт:

— Айттыңбы, Бермет, баарыңды!
Көтөрө бербе шаарыңды,
Артық көрбө адамдан,
Аялуу, чымын жаныңды,
Ак Бермет көргөн жок белен,
Айдап келген малымды?
Антташкан сөздү унутпа,
Мен, сенин алар теңиң Саринжи.
Тааныбайсың тениңди,
Уктум, Бермет, кебинди!
Сыртынан мактап коркуткан
Көрдүм го сенин көлүңдү.
Карагай найза сакчылар,
Калааны багып жатчулар,
Араладым элинди.
Каалганы кайтарган
Баары тең таягы бар бадачы,
Бузулган эски төрткүлдөй
Атаның шаар калаасы.
Урулуп акыр, жез мамы!
Уялбайсың мактоодон, —
Устаның чапкан жыгачы.
Алтын эшик дегениң —
Ак теректин калканы,
Ачкычы жок бош турат,
Кыз башы менен калп айткан
Кабарың Бермет дечү эле,
Ушундай сөздү айтабы?
Биринчи айткан жериңиз —
Балкылдаган саз — дедин. —
Ичи толгон каз — дедин,
Чуулдап дабыш салат — деп, —
Сакчылар кармап алат — деп. —
Ойлондум эле анда мен:
«Буга кантип адам барат?» — деп.
Саздагың чалчык чака экен,
Каздарың-жылан, бака экен.
Уялсан, Бермет, бул сөзүң —
Укканга жалган калп экен...
Жалган экен сакчы — деп,
Жардашып жүргөн киши жок,
Дарбазаны кайтарган
Киши менен иши жок.
Көрдүм, Бермет баарыңды,
Көңүлүм сенден таарыңды.
Көрсөм баары жалган сөз.
Көтөрүп айткан шаарыңды.
Жата бер, Бермет, жай алып,
Тааныбай — «кимсин?» — деп айттың

Мен элем — сени алар анык Саринжи.
Тилегиң сенин башка әкен
Кайра тартты ошондо
Саринжи кайраттанып, түрдөнүп,
Этегинен бек кармал,
Экинчи Бермет кеп айтат,
Балапан тоту үндөнүп:
— Балалығың бар окшойт,
Байкабай жатсам мен сени,
Басып кетип барасың,
Менин айтканымдан сүрдөнүп.
Капаланба, бегибиз,
Кантер әкен деп айткан
Курдаштық, наздық кебибиз.
Салынган төшөк, күш жаздық —
Мунаса * болбой келиңиз!
Көтөрбөдүң назымды,
Сынадым сиздей асылды,
Кетирмек турсун мен сага,
Кыламын курман башымды!»
Көтөрүлгөн жүрөгү
Баланын кайта басылды...
Агарып булут таң атып,
Жаштық чери жазылды.
Жамынтып үйдөн колтуктап,
Алпарып атка мингизип,
«Аман бол!» — деп, кош айтып,
Жөнөттү жалгыз асылды...
Кайтып келди Саринжи
Арнап тиккен өргөгө,
Аксакалы Конұrbай,
Калды чочуп баары тең
Кайда бардың дей албайт
Саринжидей балага.
Ошо күнү кечинде,
Күн түш оогон кезинде
Ак Берметти алыш келишип,
Аралашып эки асыл,
Учурашып-көрүшүп,
Олжого жеңе батар күн,
Күйөө-кыз бирге жатар күн,
Алты бакан курадар күн,
Аял-эркек биригип,
Кыз оюнга чыгар күн,
Жаштықтын көөнү жыргар күн,
Жаш балдар чыгып ырдар күн,
Кыз-келиндер чогулуп,
Кыңшылашып күлөр күн,
Таң атканча уктабай,

Тамашада жүрөр күн.
Келин-кыз үйгө толор күн,
Кенен оюн болор күн,
Арнаган ордо ак үйгө
Женцелер төшөк салар күн,
Жетелешип күйөө-кыз
Жеңгетайлық алар күн.
Ойноп-құлұп, тамаша
Көргөндүн көөнүн шат кылып,
Төшөк салып өргөөгө
Саринжи менен Берметти
Алпарышып жаткырып,
Жанында келген беш жолдош
Ошо күн башка бөлүнүп,
Конурбайды карасаң,
Кошулган жок буларга,
Колуна тийсе бирдеме
Ойлонуп жүргөн башында
Бузуктук ишти кыларга.
Ак Бермет менен Саринжи
Ак үйгө жатып калды эми,
Келин-кыздар тарашип,
Үй-үйүнө барды эми.
Атына чөптү жаңыртып,
Башкасы уктап калса да,
Баатыр Конұр уктабай
Эки асыл жаткан өргөгө
Акырын басып барды эми.
Кирерде жүрөк батынбай,
Эңкейип карап эшикten,
Шыкаалап жүрөт тешикten,
Айылдан жалғыз чыкканда
Акыл кылып бир сөздү
Конурбай, алдынан чыгып кезиккен.
Эңкейип Конұр караса,
Уктап балдар калыптыр,
Кучакташып тиги экөө,
Конұрукту салыптыр.
«Конұрук тартат, билбейт» — дейт,
Конурбай кирип барыптыр,
Ак Берметтей сулуунун
Алтын айдар чоктуғун *
Алты түймө чачында
Түгөл кесип алыптыр.
Үйдүн ичи булаңғыр,
Арзыган иши ошо экен —
Конурбай бузук бүкчүндөп,
Чоң кисеге * салыптыр.
Көңүлү мунун тынды эми,

Көөнүндөгү бул ишин
Ошол күн кабыл кылды эми.
Жан-жаныбар укташып,
Жалғыз киши билген жок.
Кара атты минип кайкалап,
Калаадан чыкты чалкалап.
Кан Бекейдү бет алып,
Караңғыда жүрдү эми.
Конұrbай тұндөп жөнөдү,
Колуна тийди кереги,
Билген жок мындаи болгонун,
Жамғырдын жалғыз белеги,
Ортодо бузук сөз айтып,
Ошондойдон бузулат,
Бир туугандын себеби.
Арага нече жол жүрүп,
Ат чарчатып мол жүрүп,
Убакты болжоп кезинде
Күн төмөндөп, бешимде
Алтын чайнек чайды алып,
Күмүштөн кылган пияла
Алдына келип турғанда,
Бекейдүн алган жары эле
Ордунаң түруп буластап,
Оолжуп чайды сунғанда,
Тамак бышып, чай ичиp,
Ортосуна алып турғанда,
Оңбогон бузук Конұrbай
Олжо тапкан немедей
Жетип калды тууганга.
Кубанып Конұr кеп айтат:
— Бекей, кулагың салғын — деп айтат,
Агасына кеп айтат,
Конұrbай ар түрлөп курап көп айтат:
«Көптөн бери көрүнбей,
Каттай албай калдым — деп,
Ары балан, ары иниң,
Бир туушкан жанмын, — деп,
Кечиккеним себеби —
Ага деп кыйнап болбостон,
Ағандан калган Саринжи
«Кайныма кошо барғын!» — деп.
Кошо бардым кайнына,
Колум менен өткөздүм,
Куда башы мен болуп,
Курчалган элдин дайнына.
Карача канга кеп айттым,
Кайран кудаң Жамғырдан
Калган бала — деп айттым.

Берметинңдин күйөөсү —
Жакшы болсон, Карада,
Бу да сенин перзентиң!..
«Жаш калган жетим бала, — деп.
Жакшы атасы кана?» — деп,
Жактырбай жатат иниңди
Ак Берметтин жүрөгү
Бирге бардым кайнына,
Карада кандын айлына,
Качан уккан Ак Бермет
Кан Бекөй, сенин дайныңы?
Агасы деп сени айтып,
Жанына келбей Ак Бермет
Жалғызыңдан айныды,
Улуу Бекөй агасы,
Уккан экен дайныңы.
Бу жерде бышык болсо да,
Кайнына жакпай ақылы,
Калаасына кирген жок,
Жалғыз, ай талаада жатыры.
«Арка чачым түйбөйм — дейт,
Атасы жок жетимге
Ак Бермет сулуу тийбейм, — дейт.
Агасы Бекөй алсын, — дейт,
Айдал келген бул малын,
Айлына айдал барсын» — дейт.
Жактырбады жетимди,
Шайымды жаман кетирди.
Угултур, Бекөй, ордуңду,
Урматтуу Жамгыр баласы,
Кайран жалғыз кор болду.
Тийбейм дейт Бермет келинин,
Сизди каалайт көңүлү!
Угуп тур, Бекөй, кебимди.
Адилет, Бекөй, каныбыз,
Айтканга кулак салыңыз.
Ак Бермет эмес — пери экен,
Кабарың угуп сыртыңан,
Каалап жаткан Берметти
Кан Бекөй алса жөн экен.
Адам катары көргөн жок,
Агандан калган немени.
Караданын Берметке
Кан Бекөй, сизсиз кереги,
Келбесин дейт бөлөгү.
Келинге тииди керегин,
Ушул сөз анык болбосо,
Уялбай кантып келемин?
Айткын деп жанды койгон жок,

Атасы жок жетимге,
Айныгандын себебин,
Берейин Бөкөй колуңа,
Келиндин берген белегин,
Белек берип чаптырды —
Берметке зарыл керегин.
Башка жерде кыз жокпу?
Иниңе алып бериниз.
Жакшы экен Бермет сулуу кыз
Алыңыз, Бөкөй, бегибиз.
Аялдын пейли тар деген,
Капаланып жүрбөсүн
Кашыңда Акча теңиңиз?
Адам талып жыгылат,
Ак Берметтин түрүнө.
Айттык канча койгун — дей,
Ал кыз тийбейт иниңе.
Ылайык сизге жар экен,
Ырысқың абдан бар экен.
Кашыңда турчу жан экен,
Карача кандын Ак Бермет —
Кан Бөкөй алчу жан экен.
Калың айдап биз барсак,
Каалабай койду жетимди,
Жалғыздын каңтарган — шору бар
Белек берип жиберди,
Белекти Бермет бербесе
Бу жерге Конур келеби?
Берметтин пейли сенде экен,
Жактырды Бөкөй төрөнү,
Куттуу болсун курдашың,
Кубанды, Бөкөй бир башың.
Катын алам дегенге
Капаланып жүрбөсүн
Кашыңда Акча мұндашың?
Болбостон Бермет жиберди,
Барып кабар салғын — деп,
Көрбөсөм да Бөкөйгө
Күмар болуп калдым — деп,
Кубаттап айтам мен дагы,
Курдашың Акча төрөбөйт,
Ак Берметти алғын» — деп,
Конурбай сүйлөп бүттү эми.
— Уктум, Конур, кебин — деп,
Кулагың салғын кан Бөкөй —
Каргадайдан баш кошкон
Мен элем курдаш теңиң» — деп,
Алган жары Акчайым
Ордунан тура калды эми,

Айтмак үчүн бу дагы:
«Конұрбайдын Берметке
— Барып келген жөнүн, — деп.
Байкоомдо Конұрдун,
Айтып келген сөзүнүн
Баарысы жалган-төгүн — деп.
Алам — деп, баатыр аптықпа,
Ак Бермет сизге келин — деп.
Ак Берметти алам — деп,
Ан үчүн пейлиң сүйбөсүн,
Көрбөсөм да билемин,
Берметтин сизге тийбесин.
Иниңе душман қылмакка,
Ойлоочу ушул Конұрбай
Ортодо бузуп жүрбөсүн...
Конұрбай сөзү жалгандыр,
Акенден калган жаш бала
Жұр десе кошо баргандыр.
Алыскы жерден жол жүрүп,
Атка урунуп жаш иниң
Ак Бермет менен экөө тең
Уктап жатып калгандыр.
Чачында алтын түймөсүн
Чарт кесип, уурдал алгандыр.
Улуксун, Бекөй, ойлоочу,
Ушунун сөзү жалгандыр.
Күндөштүктөн кеп айтпайм,
Күйгөндүктөн деги айтпайм,
Күнүлүк қылышп жатат — деп,
Бекөй ойлонбосун жүрөгүн.
Көрбөдүм перзент бир бала,
Орундалбай тилегим,
Сулуулардан кем белем,
Көтөрөргө балам жок
Кайғылуу күндө жүрөмүн.
Кан Бекөй, баатыр, өзүң бил,
Бузуку тилге кирбегин.
Акенден калган бир жетим,
Артында сүйөнч, тирегиң.
Кирбегин бузук тилине,
Айлында жатып қызықпа,
Ак Берметтин түрүнө,
Келининди алам — деп,
Кантип кастық ойлойсун
Каргадай жалғыз иниңе?
Жалғыздын зайдын сен алсан,
Айықпаган сөөк өчтү
Жаман болор түбүңө.
Ортодо бузук кеп айтса,

Ошого Бөкөй эрибе.
Ак Бермет сулуу көргөндүр,
Аганұдын жалғыз баласын.
Кашында курдаш — тең турса,
Кантип Бермет кааласын
Калкында сиздей агасын?
Келди бузук мында деп,
Кебине кирип ошонун
Бөкөй, келинин кантип аласың?
Ақылың бар көрүңүз,
Айтып келген бу сөздүн
Баштан-аяк чамасын.
Келинин алып уялбай,
Кетирбегин тентитип,
Акемдин жалғыз баласын.
Ичимде көп арманым,
Ал армандын жөнү ушул,
Бир бала деп зарладым.
Бир перзенттин зарпынан,
Ээрчибей бала артыман,
Кайғырды менин жүрөгүм,
Кайратым жок, күчүм жок,
Бир бала — деп жүрөмүн.
Ақылман, Бөкөй өзүң бил,
Азғырган тилге кирбегин.
Жалғыз уулун ыйлатып,
Сыздатпагын акеңдин,
Көрдө жаткан сөөгүн.
Акчайым айтып бул сөздү,
Анда Бөкөй мынданай дейт:
— Конұrbайдын сөзүнө,
Жалғанчыраак неме эле
Башынан бери ишенбейм,
Сөз айтып келген өзүнө.
Акчанын сөзү макул — деп,
Аламын десем катын көп.
Аял да болсо бу байкүш,
Калыс сүйлөп жатат — деп.
Конұrbай, түруп ордуңан,
Жакын жүргөн жолдошун
Жамакени чакыр — деп.
Жактырса Бермет чын айтып,
Бул сөзүнө макул — деп.
Жалған болсо бул сөзүң,
Башыңды алам, баатыр» — деп.
Бөкөйдүн айткан сөзүнөн
Конұrbай тура калды эми,
Жамакеге барды эми,
Өзүнүн айтып иштерин

Түшүндүрүп алды эми.
Башынан экөө бир киши,
Кеңеши бар бузмакчы
Саринжи менен агасын,
Ажыратсак — деп жүрчү,
Бул экөөнүн арасын.
Сүйлөштү, кабыл болду — деп,
Ойлогон тилек санаасын.
Алып келди Конурбай
Жамакени ээрчитип,
Бекейдүн жакын кашына.
Анда Бекөй кеп айтат:
— Конурбай кошо барганбы,
Кудалыктын башына?
Айтып келди далай кеп,
Айталбаймын макул — деп.
Агайын көөнүн муздатып,
Арасын ачмак сөзүбү?
Айтканына ишенбейм,
Башынан жалган сүйлөчү,
Жамаке, сизсиз инибиз,
Жалганбы сөзү, чын бекен,
Кабарын эрте билициз.
Каалаган Бермет күйөөсү,
Кан Жамгырчы туягы
Каргадай жалгыз инибиз.
Бөлөк эмес — агайын —
Жамаке, жөнүн билип кел,
Жалган айтса Коңурдун
Токтотпой башын алайын,
Ырас болсо айтканы
Калың элден тандатып,
Жалгызга катын табайын.
Келин да болсо Берметтен
Качат белем, албайм — деп,
Мен болсом жаккан кереги,
Жамаке, эрте барып кел,
Жалган-чынын көрөлү.
Ырас болсо ушу сөз
Кызматыңа, Жамаке,
Кызыл жорго сеники,
Кыз Бермет сулуу меники.
Анык болсо ушул сөз —
Кыяңкылык сөз айтса,
Тетиги кыз алган Акчайым жердики.
Каалаганы чын болсо,
Кара жорго сеники.
Калп болсо, Бермет бул сөзү

Кадыркеч Акча чын айтат,
Тиги кашында Конур — жердики.
Тур, Жамаке, барып кел,
Бермет менен сүйлөшүп,
Өз оозунан кеп угуп,
Чапчаң кабар алып кел.
Берметтин сөзү чын болсо,
Белеги түймө — бул болсо,
Жакши деп Конур көп мактайт,
Жактырса Берметти алалы,
Үрас бекен угуп кел,
Конурбайдын кабары.
Жайгарапбыз ыйлатпай,
Жалгыз жетим баланы.
Жан-дили менен ылдамдап,
Камынып шондо жөнөдү,
Дайынданған Жамаке,
Өзүнүн жакын адамы.
Минген атын чарчатаپ,
Эки конуп, үч конуп,
Бир далай жерге барганы.
Атын ачка кууратып,
Атынан аккан терлерин
Соорусуна кургатып,
Жамаке кайта салды эми,
Берметке барып келгенсип,
Өзүнөн угуп ишенгенсип,
Убакты болжол күнүндө
Бөкөйгө жетип барды эми.
Кызыл жоргону алдым — деп,
Кыз Берметке бардым — деп,
Конурдан бетер көбөйтүп,
Кыйкырыкты салды эми:
— Башында бар дөөлөтүң,
Ашында бар шербетин,
Адамдан артық келбетин,
Айтканы үрас экен — деп,
Айлында жатса каалаган,
Сизди, жактырган сулуу Берметин.
Кара жорго меники,
Каалаган Бермет сеники,
Күйгөнүнөн Акчайым,
Күнүлүк кылып жаткандыр,
Каршылык дагы сөз айтса,
Акча казаты жетти — жердики.
Акчайымды өлтүр, төлөнөт
Карача кандын Бермети,
Кан Бөкөй сиздей эрдики.
Айлында жатса жактырып,

Ак Бермет суу тийди — деп,
Абийир биздей элдики.
Ак Бермет суу кеп айтты,
Алуу-коюу жөнүнөн
Абдан мага көп айтты.
Тийбеймин дейт балага,
Көчмөндү долу немедей,
Жатат иниң Саринжи
Көчө-бою талаада.
Берметти көрүп талдым мен.
Акылдан айран калдым мен,
Айтканыңдай бар экен,
Айнек беттүү, чолпон көз,
Сиздей арстанга ылайык жар экен.
Кайттым угуп кубанып,
Калем каштуу, бети айдай
Кан Бөкөй алсаң Берметти
Кашыңда турса буралып,
Ак Бермет келсе бу жерге,
Акчайым суу дечү элең,
Ак Берметти көргөн соң
Акчаны айдайсың өзүң чыгарып» —
Жамаке сүйлөп турганда
Дагы берген белек — деп,
Зымырат * көздүү бир шакек
Жамаке алып жанынан,
Бөкөйдү көздөп сунганды
Акчанын жаны чыдабай,
Ордунаң тура калды эми.
Жалган сөздү чын кылып,
Агайын-тууган ортосун,
Ачуу кылып турганга.
Конұrbайдын сөзүнө
Ишенбеген Бөкөйүң
Жамаке айтса эриди.
Акчайым анда мындаң дейт:
— Ишенгендей болду — деп,
Кан Бөкөйдүн көңүлү.
Калыстан киши жибербей
Барып кел деген Жамакең
Конұrbайдын шериги,
Алам деп жаткан Берметин
Айтканы жалган — туурабы?
Адилеттүү кишилер
Шундай ишти кылабы?
Инисинин зайыбын
Агасы тартып алмагы —
Илгертен жок иш — ырасми.
Бузуктун кирбе кебине,

Сулуу алмак бар болсо,
Бөкөй сенин көөнүңдө
Карыган кезде талпынып,
Келиниңе теминбе,
Кетирер болдуң башымды
Айыбы жок өлүмгө.
Азырак мага кезек бер,
Ак Берметтин жөнүнөн
Азырак сүйлөп берүүгө,
Согончогум канабай
Көрбөдүм перзент — баланы,
Унуттуң Бөкөй уялбай
Көзү өткөн көк жал агаңы.
Ыйлатып кантып бөлөсүң
Өзүнө теңтүш баланы.
Акыры буздуң ортосун
Эки бузук, арамы.
Туубасам да тутунган,
Эмчек сүтүм бербесем,
Элик сүтүн бердимби
Мечитке таштап кеткенде
Баламдай багып чоңойткон,
Конурбай, бузук, мен сенден
Пайдалуу иш көрдүмбү,
Арага чагым жеткизип,
Акыры сенден өлдүмбү?
Белек деп бердин Бөкөйгө
Уурдалап келген белгинди,
Ушулардын сөзүнө
Уялбай, Бөкөй, ишендинбى?
Ичимде көптүр арманым,
Арманым ушул кудайга,
Айыпсыз Бөкөй өлтүрсө,
Апалап ыйлап чыңырып,
Өлтүрбө деп кучактап,
Өзүмө келип жыгылып,
Артымда перзент калбадың.
Кайсы арманым айтайын,
Калбады перзент — туягым.
Өзүмдөн бала жогунан,
Өлмөк болуп турамын.
Өзүнөн бала болбосо,
Өлгөндө өчтү чырагың.
Каргадайдан тен өскөн,
Каалап алган жарыңа,
Ушубу, Бөкөй, кыларың?!

Бузуктардын сөзүнө
Буруулуп, Бөкөй, ишенип,
Булардын кылган зиянын...

Түк бир оңбос Конурбай,
Айыпсыз өлгөн жанымды,
Ак жерден салдың жалынды,
Али да болсо кой, Бөкөй,
Өлтүрбө, мендей жарынды.
Күмар болсоң суууга
Темирден чокой киейин,
Теректен таяк алайын
Элди аралап барайын,
Элден сууу табайын!
Сулуу таап келейин,
Суктанба, Бөкөй, келинге,
Атын Ак Бермет коюп берейин.
Армандуу мени өлтүрбө,
Ажалым жетсе — өлөйүн,
Бирок арт жагымда калган жок,
Апа — деп, ыйлар мерейим *.
Кан эмессин — түлкүсүн,
Келиниң алсаң уялбай,
Уккан элге күлкүсүн.
Өлүп калса айлам жок,
Өлбөй тирүү соо болсо
Кайта келсе ордуна,
Катынын алган жетимдин
Түгөнбөгөн мүлкүсүн.
Кан эмессин — камансын,
Кайсыныма тартынам?
Менин эми эле башым аларсын!
Бардык кандан жамансын,
Тең өстүк, Бөкөй экөөбүз,
Акылың кыска адамсын.
Келиниң алсаң уялбай,
Келече болуп каларсын.
Агасын Бермет сүйөм — деп,
Алары жалғыз турганда,
Арбак уруп кетпесе,
Айтты эken кантип — Ак Бермет,
Айлында сага тилем — деп,
Каалаймын, Бөкөй, сүйөм — деп.
Калын айдап, той жүктөп,
Кашында турса курдашы,
Кара басып калбаса —
Кантип Бермет айтты эken
Картаңына тилем — деп?
Жалғызга жок мият * деп,
Жадымда менин жок эле
Бөкөй, ушундай ишти кылат — деп,
Али да болсо коюңуз,
Эл укса мунуң уят кеп.

Атасы бөлөк киши эмес,
Алсаң тартып зайыбын,
Айласы жок жалгыздын
Ағанұдан калган чырак — деп.
Дүнүйөнүн жалганы,
Түгөнгөн экен дүйнөнүн,
Мендейге берчү балдары,
Колумда баккан Конұrbай,
Тұбұ башым кандады.
Өлгөнүмө кайғырбайм
Өчтүң шамым, жанбайсың,
Өзүмдөн түяк калбады.
Конұrbай барып келди де,
Уурдал келген топчуны
Белегиң деп берди де,
Кагылайын тууган әл,
Каргадай болгон жетимге.
Кайғырчу болсоң, турган әл!
Жетим, сенин жөнүң талашип,
Жеңең Ақча өлдү де.
Жалғызга айткын ушуну,
Жакынга бузук иш салған,
Жамаке менен Конұrbай
Эки арамдын бузугу.
Каргадай болгон жетимге,
Кагылайын турган әл,
Айта көргүн ушуну!
Күчүнө толуп чоң болсо,
Жамаке менен Конұrbай
Экөөн кармап алсын де,
Ақча әнeme тийсин — деп,
Кабат мүүздап салсын де.
Баламдай көргөн Саринжи
Жеңесинин намызын
Ушуладан алсын де!
Айтып болдум барымды,
Ак эмес, жалған сөз айтып,
Төгөр болдуң канымды.
Кудай берсін жазасын,
Көпсүнүшүп кор кылған
Силердей бузук залимди.
Алалын таптай өлтүрттүң,
Алган эрим сой десе,
Алдымда турган бала жок,
Айтамын кимге зарымды.
Алган жарың мен элем,
Ал эми, Бөкөй, кайыр — кош
Атаңа аш бер жанымды!»
Акчаның угуп сөзүнө

Ачуусу келип Бөкөй кан —
Айтты бир аз өзүнө:
— Кийүүчө сенин жарашпайт
Кызыл кымкап-шайымды.
Көп кайнатып түгөттүн,
Кызыл каптал чайымды,
Уктуңбу Акча, жайымды?
Чай кайнатып, ичерге
Айылда жатсам жактырган
Алайын деп турамын
Ак Бермет сулуу айымды.
Көп кайнатып кор кылба,
Кара каптал чайымды.
Кием деп Акча ойлонбо,
Менин карала кымкап — шайымды,
Билдиңби, Акча, жайымды?
Калкымда жатсам каалаган
Камынып жатам алмакка
Карача кандын Бермети
Каалаган сулуу айымды.
Ак Берметке ылайык
Акча, кийген жибегин,
Ачууланып кеп айттың,
Муздады сенден жүрөгүм,
Калды, шордуу, ашыкпа,
Казылган көргө кирериң.
Кантип «кой» деп айтамын,
Каалаган кыздын тилегин?
Күндөштүк кылып кеп айттың,
Күнүлүк кылдың, билемин.
Күндөй сулуу Берметке
Күйдүбү сенин жүрөгүң?
Артыңда перзент калган жок,
Аялдан туубас сен болдун,
Ойлоchu кантип жүрөмүн?
Кылышың алып камданғын!
Кызыталак, Конурбай,
Али башын кеспейсің,
Тилин тартпай сүйлөгөн
Кашымда Акча бүлөнүн!
Кан Бөкөй башын ал десе
Конурбай токтоп турабы?
Кылышың кындан суурду,
Акчаны көздөп умтулду,
Арманда өлдү байкуш — деп,
Аял-эрек жардашып,
Карап турган калың эл
Катуу буга күйүндү.
Кылышы колдо жаландап,

Конұрбай жақын келгенде
Анық өлгөн әкем — деп,
Акча жандан тұңғулдү.
Оо, дүйнө, деп чыңырып,
Баласыз күн ушу — деп,
Байқуштун чыккан добушу
Талай жерге үгулуп.
Тұқ онбогон, Конұрбай,
Баладай бактым өзүндү,
Сен өлтүрдүң өзүмдү —
Деп, эки ооз сөз сүйлөп,
Чыңырып Акча жыгылды.
Акчанын башы кесилди,
Ак Берметти алам — деп,
Ақылсыз Бекей әсирди.
Жалған сөздү чын қылып,
Аялын актан өлтүртүп,
Жамаке менен Конұрбай
Бекейгө қылды кесирди.
Айрылды Бекей жарынан,
Төргө төшөк салар жок,
Төрөм деп басып баар жок,
Убакты чайын кайнатып,
Тамак берчү адам жок.
Ушул иш қыйын баарыдан,
Кадыркечин өлтүрүп,
Качан Берметти алганча
Калды Бекей қаңғырап,
Кандай жан оокат берет? — деп,
Кан башы менен жалдырап.
Жамакени чакырып,
Ак Бермет качан келет? — деп,
Аңсан жаткан ошо кыз,
Мени качан көрөт? — деп.
Эртерек ылдам чапчанда,
Батырак болмок керек — деп,
Жамаке анда кеп айтат:
— Ак Бермет мага сөз айткан,
Анық Бермет өзү айткан:
Белегимди бер деген,
Калмактын каны Гүлдүргө,
Кан Бекейңүң сүйлөшүп,
Кырк солдат сурап алперсе
Экөөң баштап әэрчитип,
Ак қыянын алдында
Астыртан тозуп кел деген.
Атам болбой жатыры,
Айныба, балам, мындан — деп,
Айтканына макул — деп.

Алтымыш төөгө жүк жүктөп,
Алыстан келген жетимди
Алдап-соолап алпарам,
Ак кыяга мен деген.
Ыйлаган болуп каламын,
Жанымдагы жолдошум,
Жабылып уруп келтектеп,
Жалғызды байлап бер — деген.
Анық көөнүм Бекейдө,
Мени ошол Ак кыядан бөл — деген.
Акылын тапсан әкөөңөр
Мен Бекейгө тен деген.
Жамаке анда дагы айтат:
— Калкымда Бекей бегибиз,
Катының Акча өлгөнгө^{*}
Кайғырбасын көөнүңүз.
Алперебиз аз күндө
Ак Бермет сиздин теңиңиз.
Азыр менин колума
Калмактын каны Гүлдүргө,
Кагаз жазып бериңиз.
Гүлдүр канга барайын,
Кырк солдат суралып бер,
Кыз Берметтин сөзү ушул,
Эртерек чапчаң барайын.
Чакырды Бекей, кат жаз — деп
Өзүнүн катчы молдосун,
Чапчандатып бат жаз — деп.
Элге тынчтык бербеген
Элден бузук чыкты де.
Күнү-түнү тынчытпай,
Жүдөттү жаман журтту де.
Жакын иним болсо да,
Уят кылыш куртту де.
Жамаке менен Конурга
Кошуп берсин кырк солдат,
Гүлдүр кан сындуу мыкты де.
Уштатып * берем баланы,
Улук падыша — Гүлдүр кан,
Баланы айдал барганда,
Токтотпой ассын даргага.
Зыяны тииди ушунун
Бул жерде элдин баарына.
Ушуну айтып дайындал,
Кат жаздырды Бекейүн,
Гүлдүр деген канына.
Кагазды алып колуна,
Жамаке чаба жөнөдү,
Конурду кошуп жанына.

Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда
Элдин баары кыбырап,
Төшөктөн туруп жатканда
Боз куурай башы шуудурап,
Боз торгой тынбай чулдурап,
Ак Бермет менен Саринжи
Төшөктөн турду зыңгырап.
Ойгонуп турган Ак Бермет
Оң далысын сыйпаса
Алтын айдар чоктук жок,
Алда кандай болду деп,
Ичине түштү кайгы-от.
Түймөмдү ким алды? — деп,
Түндө үйкуда жатканда
Ким алып кетип калды? — деп,
Жанындағы Саринжи —
Жамғырдын жалғыз чырагы
Айтайын деп теңине,
Ак Бермет ойлоп турабы...
Саринжини токто — деп,
— Алтын айдар чоктугум,
Ким алды? — деп сурады,
Алынды түндө чоктугум.
Арка жакы чачымдан
Алты түймө гавхардан *
Айтамын кимге жоктугун.
Уктаган түнкү түн алды, —
Бирок уурдал муну ким алды?
Кыркып алып кеткен бейм,
Андып бизди байлаган
Сурачы жалғыз бар бекен?
Жок болсо алып кетти го,
Кечеги тууганым деген кайнагам;
Кайнага мында жок болсо,
Түймөнү кыркып алды го,
Түнү-күнү чапкылап,
Айлыңызга барды го.
Алып барган түймөлөр
Абдан жаңжал салды го.
Кайнага жөн алган жок,
Көңүлүн башка бөлдү го.
Алып барып түймөнү
Бир кишиге берди го.
Түймө алган киши тынч жатпайт.
Душман болот түбүндө.
Жалғыз, өз башыңа келди го.
Алдырган түймө-чоктугун
Ак Берметтин сөзүндө

Конурбайдан көрдү го.
Ак Бермет айтып бүткөнү.
Алды деп ошол акеңиз,
Ууруулуктун этегин
Саринжиге жүктөдү.
Саринжи анда мындай дейт:
— Ак Бермет, бир аз сүйлөдүң,
Акең эле Конурбай
Келгенде пейлин ң сүйбөдүң.
Уялыш кеткен немени
Ууру нагыз ушу — деп,
Жоготуп өзүн түймөнү,
Кайнагаңды үүру — деп,
Кадырын Бермет билбедин.
Ичи күчүп жаталбай,
Түймөнду түндө алгандыр,
Аралашып жашындан
Айылдаш ойнап жүргөнүң.
Тууганың акең алды — деп,
Туура эмес, сенин бул кебиң.
Конурбай менин тууганым,
Уурдап алган ошо — деп,
Ууруулукка булгадың.
Кечеги сенин сөзүңөн
Кетип калды таарынып,
Ак Бермет мындай кылбагын.
Сыртындан кумар, зарлаган,
Зыркырап түндө жаталбай,
Түймөнү кыркып алгандыр,
Сырдашып өскөн урганың.
Саринжи түк кейибейт,
Жоголгон чоктук жөнүнөн.
Алган жок жалғыз мойнуна,
«Айлыңда бирөө алды» — деп,
Кайта жалғыз Берметтин
Өзүнө жүктөп койду да.
Эшикке чыкты бул экөө
Айтып бүтүп буралып.
Анда Бермет жалғызга
Бир сөз айтты чыңалып:
— Агаңыз жөн кеткен жок,
Бир сөз айтам көнсөңүз,
Айткын деп жооп берсеңиз.
Атадан жалғыз экенсисиң,
Айлыңа кантип кетесиң?
Душманың абдан көп экен,
Тууганың эң аз экен,
Жакын тууган дегениң
Жатып атар кас экен,

Аңдыганы шолордун
Асылым, сиздей жаш экен.
Алып барган түймөнү
Агаңыз Бекей албасын,
Арачы түшөр тууган жок,
Кастык ойлоп өзүңө
Алган жарың Берметтен
Ажыратып салбасын.
Ортобузду бөлбөсүн,
Түймө алпарған Коңурбай
Бермет берди муну — деп,
Кан Бекейгө бербесин.
Кайнатаңдын шаарында
Калкыңа барбай түрүңүз,
Барсаң тууган — баары жоо
Башыңыз капа көрбөсүн.
Картайып кеткен эненди
Алдыралық бу жерге,
Жатындаш тууган жок экен,
Жалгызым, сага күйөргө.
Кайнатаң берет тактысын
Кандай дейсин, жалгызым,
Капасы жок кайнында
Ойноп-күлүп жүрөргө!
Тууганым деген Бекейүң
Душман болсо жолундан,
Тууганың жок болушар,
Жалгыз, эчтеме келбейт колундан.
Кайнатаң берсе тагын мин,
Каалаган нагыз тилеги —
Кадыркеч Бермет жарындын,
Калкына барсаң болбостон,
Кайгысы күндө көбөйөр
Каргадай жалгыз жанындын».
Анда жалгыз мындаш дейт:
— Ак Бермет, аның кеп эмес,
Сени мен алып кетем деп келгем.
Мени, алып калсаң жөн эмес.
Айтканыңа көнүүчү,
Албай жатып тизгинин
Аялына берүүчү
Акылсыз эркек мен эмес.
Кайнатамдын шаарында
Кантип карап журөмүн?
Кабыл эмес, Ак Бермет,
Ушу кылган тилегин.
Кан Бекейдөн качтым — деп,
Кубатым жетпей шаштым — деп,

Кулунчак жалғыз жашмын — деп,
 Уруусу башка бөлөк эл,
 Уялбай кантип жүрөмүн?
 Башка падыша болгончо
 Барып ошол Бекейдүн
 Бадасын жайып, мал багып,
 Ўрөтүп торпок минемин.
 Бу, кайнатамдын калаасы,
 Ар бир түркүн сөз айтып,
 Берметтин алдаганын карачы!
 Башкасы душман болсо да,
 Кан болуп калкын сураган
 Кашында жетим жалғыздын,
 Кан Бекей болот агасы.
 Аялга берип бийлигин,
 Алтын так минип турганча
 Айылга болом бадачы.
 Ажалы жеткен киши өлөт,
 Жалғызмын деп чочубайт,
 Жамғырчынын баласы,
 Тууганда жалғыз мен⁶ экем,
 Жалғызга душман көп экен.
 Калғын мында дегенче —
 Камынсын атаң, кабар айт,
 Кайгырып ыйлап жаткандыр,
 Качан келет балам — деп,
 Картайган Каныш энекем.
 Атаңа айт, Бермет, кабарды,
 Топуратып, той союп,
 Жыйнасын шаар калаанды.
 Жөнөткүн деп, — кебин, айт —
 Саринжи, Бермет баланды.
 Кашында жолдош киши жок,
 Кайгырып энем бир үйде
 Башына түштү караңғы —
 Деп, ошентип, Саринжи
 Турбаймын — деди — калааңа.
 Өзүң билгин, жалғыз, деп,
 Айтты Бермет ошондо:
 — Айлансын жаным — садага,
 Калғын — деп, сага кеп айттым,
 Жалғыздығың жөнүнөн,
 Капаланба, Саринжи,
 Берметтин айткан кебинен.
 Атама кабар салайын,
 Аттанып эрте кетелик,
 Кайнатаңдын элинен.

---

⁶ Мене.

Ак Бермет анда ойлонуп,
Атасына айтты кабарды —
— Кечиктирбей жөнөтсүн
«Чыккан кыз чийден тышкary»,
Акыры бөлөк болгон соң
Саринжи, Бермет балаңды.
Кайтарсын — дейт, күйөөңүз,
Калгын — деп, канча кеп айтсам,
Жактырган жок жүрөгү.
Арасы бөлөк болгон соң
Асылган менен турабы?
Кабарын укту кызынан,
Карача кандын кулагы.
Кайтам — деп жатат, деген соң —
— Берметтен башка балам жок,
Атасы келип жалғызга
А да: «Кал» — деп сурады.
Ыктыяр эмес, Саринжи,
Түбү мында калууга,
Калалбаймын бу жердө¹
Кайната, мага зарылба.
Албады тилим балам — деп,
Ан үчүн бизге таарынба.
Алтымышта апабыз
Ак үйдө жалғыз отурат,
Адам жок башка жанында.
«Келиним качан келет?» — деп.
Кейип энем кайгырып,
Кемпирдин күнү не болсун,
Жалғызынан айрылып.
Барып-келип туралы —
Ақылман жалғыз жетимдин,
Атасына айткан жообу.
Калбасына көз жетип,
Жөнөтмөк болуп буларды,
Калаага кабар салды эми,
Калкын жыйнап алды эми.
Тор бээ кармап сойдуруп,
Тууган жыйып той кылып,
Кыйык байлап аттырып,
Кызыл манат үй сайып.
Суутуп күлүк чаптырып,
Эңишике балбан чыгарып,
Эки апта * берди кызык той.
Элдин баары кубанып,
Отуз күнү ойнотуп,
Кырк нөкөрдүн баштыгы,
Кыйбат Бермет сулууну
Кырк күнү күлпөт тойлотуп,

Алты бакан курдуруп,
Алысқы менен жакынга
Ак Берметти берет — деп,
Ашырып тоюн дүң кылып,
Эл ичинде усталар
Эсеп менен жыйдырып,
Жалғызыма жарак — деп,
Ак албарс кылыч кылдырып,
Жұз ачқычты салдырып;
Алтын жагдан * түрдөтүп,
Көрүүгө кооз болсун — деп,
Көк шалы оюп салдырып,
Арткан септин көлүгүн,
Алтымыштай нар кылып,
Кереге кабы келишкен;
Келген элдин баарысы
Карача кандын Бермети,
Калды жакын жөнөйт — деп,
Салтанатын көрүшкөн.
Алтымыш төөгө сеп жүктөп,
Асемдеп септи көп жүктөп,
Ак Берметтин өзүнө
Тегереги кундуздан
Күмүштөн купа орнотуп,
Сүрөтүн алган жылдыздан,
Ашырдым — деп Карача
Атагы бир эл кыргыздан,
Жетимиш төөгө сеп жүктөп,
Жээрде кашка жоргону
Асем менен токутуп,
Жеңелери жетелеп,
Ак Берметтин аты ошол.
Жабдық салып тердиктеп,
Жабдыгы күмүш жаркылдап,
Ак Берметтей сулуунун
Алтындай жұзұ жаркылдап,
Жеңе-желпи, курдашы
Кош айтышып келишип,
Колтукташып кучактап,
Жеңелери көрүшүп,
Карача кан кандығын
Калың әлге билгизип,
Жээрде кашка жоргону
Жеңелери Берметке
Алып келип мингизип,
Калаадан чыкты чуулдап,
Бир далай жерге бөлүнбөй
Аял-эрек аралаш,
Аман бол! — деп, дуулдап,

Кундуз бөрк кийген Берметтин
Элечек ороп башына,
Саринжи келет бастырып,
Берметтин жакын кашына.
Көргөндүн баары кайгырат,
Жетиле элек жалгыздын
Балдыркан өмүр — жашына.
Карада кан атасы,
Кайгырып ыйлап энеси
Калың эл калды бөлүнүп,
Арткан септи жетелеп,
Аман бол — деп, калыкка,
Ак Бермет менен Саринжи
Ажырап жолго жөнөдү,
Оңдол келет беш жолдош,
Оогон жүктүн талганын,
Бир-бирине тиркешип,
Сеп жүктөгөн нарларын.
Каалгып уктап Саринжи
Ак Берметке сүйөнүп,
Уктап келе жатат да
Үйкүнүн калган зардабын.
Арага нече конушуп,
Атан төөлөр чоюлуп.
Аттан аккан кара тер
Тамчылап жерге куюлуп.
Бир күндөрү болгондо
Ак кыянын белине
Ак Берметтин үлпүнчөк
Кайрылып кетти желп этип,
Агарган шамал желине.
Эки жагын караса,
Алдындағы тегизден,
Адамдар көзгө көрүндү,
Ак Бермет көрүп ошону
Көңүлү канча бөлүндү.
Чочуп кетти Берметин,
Көрүп элдин түрүнө,
Эмне жүргөн адам — деп,
Зыян кылчу немеби? —
Алтоосунун бирине.
Катуу ойготсом, жалгызыым,
Каарланып коер деп,
Тийбейин деп жинине.
Ак Бермет анда чыдабай,
Акырын түртүп, кол салып,
Ойготту Бермет жалгызды:
— Укчу менин сөзүмдү,
Үйкудан аччы көзүндү.

Урматын карап, элди көр,
Түрү башка көрүнөт,
Кылбасын бизге кесирди.
Арстаным, үкчү сөзүмдү,
Аччы уйкудан көзүндү,
Алдыңда элди карачы,
Кылбасын бизге кесирди.
Чочудум түрүн көргөндө,
Алар көптүр, биз азбыз,
Айталаада келтектеп,
Кылбасын бизди шерменде.
Алтын айдар, чок белбоо,
Асылым жалгыз, уйкунду ач,
Аз күнү болду кошулдук,
Сагынып жүргөн эки жаш.
Алдыңдагы эл жоо болсо,
Асылган душман шол болсо,
Кайнатаңын шаарына
Кайра тартып, эрте кач,
Күмүш айдар, чок белбоо
Күлүстөн жалгыз бегиме,
Күйдү ичим чок болуп,
Карайган элдин көбүнө.
Касташкан душман шол болсо,
Каршындан тозгон жоо болсо,
Кайра тартып эрте кач,
Жалгызым, кайнатаңдын элине.
Айланайын, беш жолдош!
Аманат жанга эш жолдош,
Жалгызды коштоп алгыла,
Эл көрдүм түрү бузуктай
Эртерек качып баргыла.
Алды-кийнин тоздурбай
Жалгызды, аман алып калгыла.
Угуп сөздүн жөнүнө
Умачтай көзүн ачты го,
Уйкусун чайттай ачты го,
Уйкудан жалгыз ойгонуп,
Кайраттанып ондонуп,
Качырып калчу жолборстой,
Канетсин байкуш комдонуп:
— Ак Бермет, аның кеп эмес,
Алар алдыңдан тозгон эл эмес.
Каршындан тозгон эл болсо,
Кармар жоосу мен болсом,
Кантесин, Бермет, сүйлөбө, —
Качканым менин эп эмес.
Кашынан каршы эл көрсө

Качар киши мен эмес.
Алдындағы көк жорго
Кайра тартып какты эми,
Айланайын, беш жолдош!
Саринжи жалгыз чапты эми.
Жанымдагы беш жолдош
Жанга карал эш жолдош,
— Ак жагданды жүктөгөн
Алмач өркөч сары атан,
Чуудасынан алгыла,
Бат чөгөрө салгыла.
Жұз кулптуу сандық ичинде
Албарсым колго бергиле,
Каргадай жетим жалғыздын
Кайратын силер көргүле.
Касташкан жоодон мен өлсөм,
Ак кыянын белине,
Кара жолдун ченине,
Аппак жууп, кепиндең,
Ардактап мени көмгүлө.
Жасаган салса көрөйүн,
Жалғыз экем атадан
Жанымда жок мерейим,
Жаздым⁷ болсом бул жоодон,
Жаздығымды ала өлөйүн.
Жатындаш тууган болбосо
Жалғыздыкка не дейин?
Беш жолдош чапты түш-түштән,
Алмач өркөч сары атан,
Бат чөгөрө салышып,
Арканды кыркып жиберип,
Ак жагданды алышып,
Бир-бир кулпту колго алып,
Ачыша кетти жарышып,
Алтымышын ачканда
Кырктай кулпу калганда
Кыз алган жардан бөлүнүп,
Кыйноону тартса жашчылық,
Кыйын күйүт арман да.
Ортого алып жатканын,
Жамаке, Конур көрдү дейт,
Жайында жаткан солдатка
Тездеп кабар берди дейт.
Ак Бермет менен Саринжи
Ак кыяга келди — деп,
Алыстан бизди көрдү — деп,
Ачып жатат бирдеме,

---

⁷ Жазым.

Жазаны колго берди — деп.
Кыйын болчу жубарымбек,
Бир баладан кырылып,
Ак Берметти алалбай,
Ажыратып бөлө албай
Бөкөйдү кантип көрөбүз?
Камындыrbай карма — деп,
Жалгыздын жазасын колго беребиз.
Урматтуу Бермет сулууну,
Ушул жерден көрөбүз;
Жан алуучу жедеттер,
Тил билбegen калмактар
Конурбайдан кеп угуп,
Козголушту солдаттар.
Атка минди тамамы * ,
Адыраңдап чапкылап,
Аңгыча барып калганы,
Жыйырма кулпу калганда,
Жылас келген солдаттар
Туш-тушунан камады.
«Карма, карма, карма!» — деп,
Карсылдап мылтык атышып,
Кармай турган болушту
Каргадай жетим баланы.
Ак кыяга камалап,
Камчы менен сабалап,
Мылтык менен ургулап,
Этектен тартып жулгулап,
Колуна тийбей жарагы,
Ак кыяда келтектеп,
Алды кармап баланы.
Беш жолдошун карматып,
Ээринин үстүнө
Чалкасынан жаткызып,
Чакчайтып бекем танганы.
Саринжи жалгыз жетимдин
Эки колун бекемдеп,
Аркасына таңды эми,
Бутуна кишен салды эми.
Мусалыр кылып жалгызды
Минтип байлап алды эми,
Алганынан ажырап,
Азаптуу Бермет калды эми.
Башындагы элечек
Көтөрүп жерге урду эми,
Жибек жоолук үлпүнчөк,
Башын бекем бууду эми.
Аттан түшө жүгүрүп,
Алганы Бермет байкүштүн,

Асылым — деп чыңырып,
Барып жалгыз бегинин
Башын сүйөп турду эми.
— Кулжачар тайдан ат кылды,
Курбумду жаңы көргөндө¹
Күү экен — акем жат кылды.
Текечер тайдан ат кылды,
Теңтүшүм жаңы көргөндө
Тээксиз душман жат кылды.
Биздин үйдө жатканда,
Мактаган агаң ушубу?
Айтканыңча бар экен,
Өзү «адильт» жан экен,
Адисинен ашты — деп,
Инисине адеп берип жатабы?
Ак кыянын белинде,
Ачсаңчы, жалгыз көзүңдү,
Биз кимден көрдүк капаны?
Алганым, алты ай болбостон,
Атакемдин айлына
Аралаш бир күн конбостон,
Айрылдым сендей бегимден.
Бир күн да болсо энекем
Көрбөдү кызмат келинден,
Уруусу кыргыз укканда,
Ушул биздей бар бекен,
Жалгызым, ай талаада бөлүнгөн?
Жаным секет — курманың
Айтсам тилдеп урушкан,
Апкелди го солдатты
Акем деген тууганың.
Айтпадым беле мен сага,
Түнүндө кыркып уурдаган,
Түймөнү шондой кыларын,
Түшүнүп туруп болбодун,
Кантейин жалгыз — чырагым!
Арачалар тууган жок,
Ак кыянын белинде
Ажырап ыйлап турамын.
Акылыңдан тандырды,
Колу-бутуң таңылуу,
Козголо албас шал кылды.
Айласын кандай кыламын?
Арткан себим жетелеп,
Аралап барып көрбөдүм,
Атаңдан калган ордону.
Акем деген Конурбай,
Ачып көзүң, карачы,
Жалгызым, алды минип жоргондү.

Акылды кайдан табамын,
Айланайын, кайната,
Артыңда ботоң кор болду,
Катарлап себим жетелеп,
Калдым көрбөй ордоңду.
Кагылайын, атаке,
Карактарың кор болду,
Боз тектириң тоо болду,
Болушарга киши жок
Босогондон жоо болду.
Эч болбосо жалгызым,
Энекемин жанында
Ажыратып бөлсөчү.
Айланайын, кайнатам,
Жалгызынын курдашын
Алып берип өлсөчү.
Жетимиш ат айдатып,
Жекендей пакта байлатып,
Карачанын төшүнө
Жергелеп жылкы жайнатып,
Куда болуп барсаңчы.
Өлбөй кайната, кантейин,
Келиниң алып келсөңчи,
Керегеден шыкаалап,
Атакем, жүзүң көрсөмчү.
Анан кийин өлсөңчү!
Алтымыш ат айдатып,
Аяктай кебез байлатып,
Бээ союп, той берип,
Кереге тартып, үй тигип,
Керилтип жүктү жыйбадым,
Келгендерге жүгүнүп,
Ийилип кызмат кылбадым.
Эки чөлек суу алып,
Энемден бата, дуба алып,
Эртели-кеч жүгүрүп,
Алдына барып турбадым.
Айланайын, жалгызым,
Абалдан сага жоо экен
Алдыңдан тосту тууганың!
Башын өйдө көтөрүп,
Анда жалгыз кеп айтат:
— Кочуучум толбойт акчага,
Кой сен — Бермет какшаба.
Уучум толбойт акчага,
Урматым, Бермет, какшаба.
Жал-куйругу бир тутам,
Жароокер кандан жүгүрсүн?
Жан күйөрү болбосо,

Жалгызыңа ким күйсүн?
Жаныңды бекер кыйнаба,
Бермет, жалынганың — ким билсин.
Түп күйругу бир тутам,
Тулпарлар кайдан жүгүрсүн?
Бир тууганы болбосо,
Бул жалгызга ким күйсүн?
Тулданып жаның кыйнаба,
Бермет, туйлаганың — ким билсин?
Жаратпай калсын жалгызды,
Жасабай калсын байкүштү.
Туубай калсын энекем,
Туугансыз жалгыз — мен экем.
Атадан жалгыз болгон соң,
Арманың айтса көп экен.
Бекөй төртөө, — мен жалгыз,
Куруп калган мен байкүш,
Экөөнү өктөм дейт экен,
Үчөөнү үлкөн дейт экен,
Төртөөнү төрө дейт экен,
Бешөөнү бекзат * дейт экен.
Душман төртөө, мен жалгыз,
Ачуусу келсе жалгызды
Каргадай басып жейт экен.
Жаздым болсо жалгызың,
Жалгыз дөбө бейит экен.
Кармалды башым кыстоого,
Кайгырып жүрөк муздоодо.
Карапай турган Бекөйүң,
Катыным тартып алмакка
Каршымдан солдат чыгарды,
Калдың, ата, келбейсин,
Кара топурак — сыйдоодо.
Жалгызмын жаным кармоодо,
Жан жолдошум Ак Бермет
Жанымда жалгыз зарлоодо.
Жакын деген Бекөйүң
Жалгыздын зайдын алмакка
Жабылтып солдат чыгарды.
Жардам берер атакем,
Жатасың топурак — чандоодо!
Арманың айтып Саринжи,
Ак Берметке сайрады.
Кантсин Бермет чыңырып,
Көккө үнү угулуп,
Саринжинин үстүнө
Кулачтап барып жыгылып,
Айрылдым, жалгыз, сенден — деп,
Адырлуу кыя-белден — деп,

— Туткунга түштү бир башың,
Тууганыңдын жогунан,
Ажыратар алым жок,
Кармаган калмак колунан,
Калганда көрдүм эмине?
Кагылайын, жалгызым,
Калбаймын, кетем соңунан.
Айбан солдат турсунбү?
Ар кимиси бир муштап,
Жалгызды басып тебелеп,
Бутунда кишен салынуу,
Бош болсо качып кетер — деп,
Муну койгон го тушап — өрөлөп.
Адам шашса кыйкырат
Ата менен энелеп,
Кор кылды жалгыз карыпты,
Көрбөдүм — деп, Ак Бермет
Ойноп-күлүп он құнчө
Жалгыз менен жарыкты.
Башыма түштү караңғы,
Бар бекен колдон бошотор,
Байланган жалгыз адамды.
Ак кыянын белинен
Айланайын, атаке,
Ажыратты Берметтен
Азаптуу солдат балаңды.
Актай башын каралап,
Айдай бетин жарапал,
Табактай бетке так салып,
Калды Бермет ажырап,
Арманын айтып какшанып.
Жабылып уруп келтектеп,
Жалгызды жөө айдады.
Жандап келип Берметтин
Бетине тамга салар — деп,
Бекзатынын зарпынан
Бетин тырмап алар — деп,
Жамаке менен Конұrbай
Ортого алып Берметтин
Эки колун кармады.
Кармады Бермет колунан,
Эгер Бермет бош болсо,
Кетмек эле жалгыздын
Бирге илешип соңунан.
Берметтен жалгыз бөлүндү
Көзүнөн аккан кара жаш
Этегине төгүлдү.
Жанды кыйнап өткөздүк,
Жашчылық далай өмүрдү,

«Кайыр-кош!» — деп, кыйкырып,
Кайта көрөр бекемин,
Жалгызым, сенин өңүңдү?
Беш жолдош менен алтоосун
Кара жолго салышты,
Калаадан келген солдаттар
Карс дедире келтектеп,
Малдай айдал алышты.
Каргадай жетим куу тумшук,
Кантип алат намысты?
Ортого алып жетелеп,
Бөкөйдүн ак сарай — деген тамына
Жамаке менен Конурбай
Берметти алып барышты.
Артына колун бек таңып,
Жаңжалды Бермет салар — деп,
Азыр барса бул Бермет
Жаман айтып сөз менен
Жандын баарын чыгар деп.
Урматтуу Бөкөй улукка
Уят кылып салар деп.
Жалгызынан түңүлсө,
Акыры сөзгө көнөт деп,
Ак сарай тамга Берметти
Камап койду бөлөктөп.
Кармады деген сөздү угуп,
Жалгыздын карып калган энеси
«Ак кыянын белинен
Ак Бермет менен Саринжи
Ажыратып бөлдү» — дейт.
«Билдиндерби муну» — деп,
Ар кимге барды бөжөктөп,
Кабарын угуп жалгыздын,
Аралашкан тууганы
Кара жолдун боюна
Катар тартып туралы.
Кармалыптыр деп үктүк,
Жамгырдын жалгыз чырагы.
Аял-эркек калbastan,
Жүргүлө көрүп калалы.
Жалгыздын иши курусун
Жабылган төрт дөбөттөр
Жайлаган экен баланы.
Ажыратар алы жок,
Кара жолдун кашына
Үркөрдөй болуп жыйылып,
Энеси байкүш алы жок,
«Кулунум» — деп чыңырып,
Далайга үнү угулуп,

Күү көчөнүн башында
Кулачтап жерге жыгылып,
Жанына келген киши жок,
Кемпир өлүп калса да,
Жан адамдын иши жок,
Башын сүйөр бала жок,
Бала үчүн түштү кайғы-чок.
Азыраак эли чуулдап,
Алдынан тозуп карады.
Ар кимиси бирден чаап,
Айдап келе жатканы,
Армандуу жетим баланы.
«Жалғыздын иши курсун — деп,
Жамғырдын көзү бар болсо,
Бөкөй кантип урсун — деп,
Жанына жакын келди эле,
Жабылып ыйлап жүгүрдү.
Эч болбосо жалғыздын
Бетинен өөп калалы,
Өзүнө жакын кан Бөкөй
Өксүткөн экен баланы.
Уялбай эле Берметти
Ушул Бөкөй алабы?
Ак Берметти алса да
Айдатпай эле койбайбу,
Агасынын артында
Каргадай жалғыз баланы?
Чуулдап ыйлайт тууганы,
Атасы менен бирге өскөн
Ақылдуу дос — Курманы.
Өлтүрөт Бөкөй көрсө — деп,
Жамғырдын ак ордосун аңтарып,
Аракет кылып бир ишке
Жүргөн экен бул дагы.
Кармаптыр — деп, бул уккан,
Жамғырчынын баласын,
Сандыктын баарын аңтарып,
Издең жүрөт, бу Курман,
Калмактын каны Гүлдүргө
Кан Жамғырчы дос болуп,
Ошонун кол койдурган кагазын.
Анда жалғыз солдатка
Ушул жерлик элмин — деп,
Кармап берген Бөкөйдүн
Калктағы бузук мөнмин — деп.
Солдат да болсоң бир азга
Аз уруксат бергин — деп.
Бир saatka суранып:
— Оңду көрсө, жүз таят,

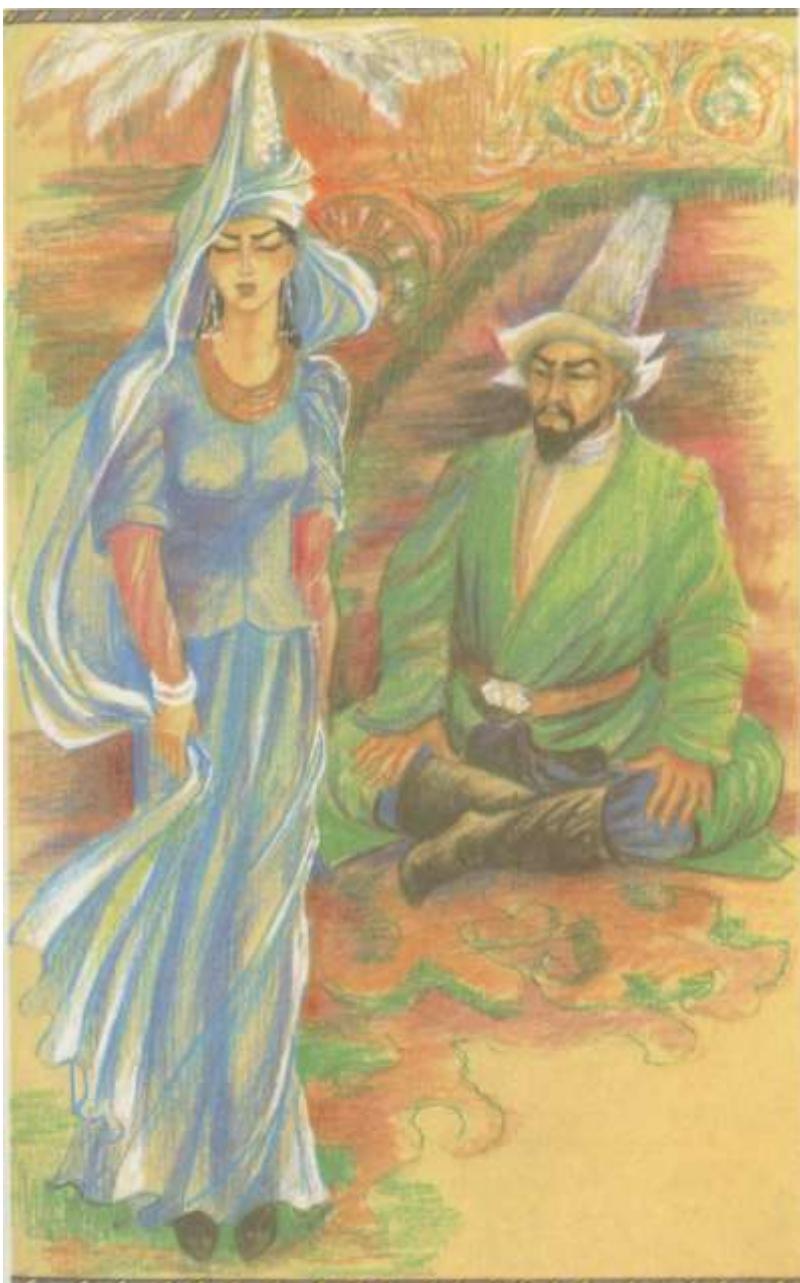
Бөкөйдүн жүзүн көрөйүн,
Карыган энем бар эле,
Кайыр кош айтып келейин.
Алып кал — деп сурайын,
Алып калса солдаттан
Жашы жеткен апамы
Колум менен көмөйүн,
Агабыз эле Бөкөйгө¹
Арзыымды айтып көрөйүн.
Таңылган колу чечилбей
Бир saat жооп беришти,
Артынан ээрчип жалғыздын
Алты солдат келишти.
Кара жол менен чыңырып,
Саатым бұтсө айдайт — деп,
Каргадай жалғыз жүгүрүп,
Кара жолдун боянда
Камалган Бермет бир тамда.
Кайырган үнү жалғыздын
Берметке калды билинип,
Менин жалғызымын үнү — деп,
Калмактар кармап алды эле,
Бу жакта кантып жүрөт — деп,
Жалындан жаны ерттөнүп,
Бермет күйүп кетти — дейт.
Каалгасы теректен,
Карс дедире тепти — дейт.
Каалга калды жарылып,
Анын да колу бош эмес,
Артында жүрөт таңылып.
Жара тәэп эшикти
Жалғызым, токтой турғун — деп,
Ак Бермет келе жатканы
Аркасында чаңырып,
Эзилишкен эки асыл
Бир-бирине табылып.
Кармашар колу бош эмес,
Ийиндери талышып,
Кошулушуп алышып,
Кан Бөкөйдүн кашына
Барды булар жарышып.
Барса Бөкөй отурат,
Алтындан кылган тагында,
Кашына келип караса:
— Ажыраттық деди эле,
Дагы эле Ак Бермет — жүрөт жанында.
Ант урган Бөкөй көөнү жок,
Жалғызды ажыратып калууга.
Эн мурун жалғыз кеп айтат:

— Эсенби, аке, деп айтат.
Арман жок, көрдүм бетинди,
Айыптар кылган ишим жок,
Алдыңдан солдат чыгарып,
Айдатып жүргөн душман ким?
Айланайын, уялаш,
Агаңдан калган жетимди?
Башыма кара түн болду,
Баатыр, Бекөй, туушкан,
Мени, байлаткан киши ким болду?
Падышадан солдат алып келип,
Айдаткан киши ким болду?
Балапан көзүм чачырап,
Жайнаткан киши ким болду?
Алтындан болсун тагыңыз,
Ачылсын, Бекөй, багыңыз,
Биздин жалгыз эле жаныбыз,
Айдады солдат бек байлап,
Арбагын сыйлап акеңдин
Ажыратып калыңыз!
Жезиттер * көнсө парага
Жергеси менен туташ бер
Жетип калар малыбыз.
Жетиминди айдатпай
Жезиттен алып калыңыз!
Анда Бекөй кеп айтат:
— Абалап учкан зар беле,
Адырда жаткан калың мал,
Арсыз жетим, жубарымбек!
Атаңдан калган мал беле?
Жаныңда жүргөн Ак Бермет,
Малдың жөнүн сүйлөйсүң
Сага ыраа көрчү жан беле?
Айдаткан душман кайсы? — деп,
Айтасың жетим ары жок.
Айдаткан душман анык мен
Алып калғын мени аке — деп,
Атаңдан дүйнө бар беле?
Баатыр кылат пайдасын,
Саятчы тигет чайласын.
Калжыратып сүйлөтпей,
Убара кылып Берметти,
Өйдө-ылдыйга сүирөтпей,
Кайда жүрөт солдаттар,
Муну казыр айдасын!
Тийбесин билди Бекөйдүн,
Тири жанга пайдасын.
Анда жалгыз кеп айтат:
— Көрдүм, Бекөй, өңүндү,

Калтырбай айтып кетейин,
Көөнүмдө арман-кебимди,
Айыбым жок айдатып,
Бөкөй, азапка салдың өмүрдү.
Алмакка пейлиң бар экен,
Ажыратып сен менден
Ак Бермет сулуу келинди.
Жалгыз эле жаныбыз,
Жакса Бермет алышыз.
Кор кылбайын апамды,
Колум менен көмөйүн,
Калмактан алып калышыз.
Өрдө төөң байлайын,
Көчкөндө малың айдайын,
Белен кумган колго алып,
Бет жуугучун болоюн,
Кололуу кумган колго алып,
Кол жуугучун болоюн.
Алып кал, Бөкөй, иниңди
Отуң менен кирейин,
Күлүң менен чыгайын.
Азан-заар турайын,
Ар кызматың кылайын!
Жакса Бермет алышыз,
Келиниң Бермет экөөңөр
Жуунмакка отурсаң
Үстүңө сууну куюйын,
Куруп калсын жалгыздык,
Мындан ары мен сага
Кандайча кызмат кылайын!
Сен — төртөөсүң, мен — жалгыз
Жалдыратты кудайым,
Кааласаң Бермет берейин,
Ажыратып алсанчы
Бөкөй, агандын жалгыз мереин.
Арам өлүп калбасын,
Айланайын апамды
Аппак жууп көмөйүн.
Кайгырттың мендей жалгызды,
Бөлөк эмес, жакынсың,
Акем менен бир тууган
Агабыз Бөкөй баатырсың.
Жүрөгүм күйдү, чоң кылба,
Жүлүндөй жашты от кылба,
Артында калган бир белек —
Агандын наамын жок кылба.
Толкутуп жүрөк ағызба,
Алып кал, Бөкөй, иниңди,
Берметти минтип сен алсан

Жеттиң, аке, намысқа.
Жаралбай жалғыз калсамчы,
Бекөй, бул сөз болсо оюнда
Кайныңа бар — деп жибербей,
Башында эле өзүң барсанчы.
Акыры мындай кылганча,
Арзығаның Берметти
Өзүң барып алсаңчы.
Атасы башка жат болсо,
Саринжи кимге зарылсың,
Айланайын, Бекөй кан,
Аталаш тууган жанымсың.
Ажыратып албасаң,
Айдоодон алып калбасаң
Арбак урат өзүңдү,
Жакын-жатты билбеген
Ниетиң кара залимсин.
Көрсөттүң сен заарыңды,
Ээледиң менин шаарымды.
Экинчи нысап кылbastan
Алдыңбы Бермет жарымды?
Ажыдардай күү залим,
Сордуңбу менин канымды?
Арачалап аларга
Атамдын көзү болсоочу,
Мени ай талаадан ыйлатпай,
Алып келип Берметти
Жалғыз айлына бир түн консочу.
Жан тууганы жок болсо,
Мага окшогон жетимди
Башынан жаратпай койсочу.
Эстебедин аганңды,
Башыңда пейлин билгемин,
Сендей көңүлү бузук адамды.
Өлүп калсам айлам жок,
Өлбөй тирүү, соо болсом,
Аман-эсен келермин
Ак Берметтей сулууну
Алганыңды көрөрмүн.
Жалғызга дагы күн тууса,
Бекөй, жазаңды колго берермин.
Убалы сенин мойнуңда
Арам өлсө энемдин.
Каңтарбай миндиң кара боз
Мени, кан Бекөй алып калбайт го.
Кантесин, Бермет, кайыр кош!
Арка чачың түйүп ал,
Мени алтымыш күнү күйүп ал,
Алтымыш күндө келбесем,

Ажалым жетип өлгөнүм,
Алдыман солдат жиберип,
Аlam деп жүргөн кайнагаң
Ант урган итке тийип ал!
Желке чачың түйүп ал,
Мени жетимиш күнү күйүп ал,
Жетимиш күндө келбесем,
Жезиттер мени сойгону.
Жетимди кармап өлтүрүп,
Жегичтер канга тойгону,
Женесиндей асылып,
Жетпей жүрөт арс уруп,
Жетесиз Бөкөй итиңе^{*}
Ак Бермет, байкуш, тийип ал!
Кан Бөкөйгө тийгенде,
Сенин каалап көөнүң сүйгөндө
Жаңыны кийсен жаркылдал,
Эскинди чечип бере жүр,
Эки ортосу жапжакын
Бермет, энемдин жүзүн көрө жүр.
Ачкадан өлүп калбасын,
Ак бастекке * чай демдеп,
Алып келип бере жүр.
А да сенин кайненең
Бермет, арбак үчүн көрө жүр.

Келбей калса Саринжи
Тиерсиң Бекөй акеңе,
Кызылды кийсөң кылтылдап,
Жаман киймиң бере жүр.
Жакын эле арасы,
Жалғыз эле баласы,
Жан апам жұзұн көрө жүр.
Карыған киши карды ачып,
Каруусу кетип өлбөсүн,
Кайырың болсо бере жүр,
Кантесин, Бермет, айрылдың,
Кайненең жұзұн көрө жүр.
Деп, ошентип, Саринжи,
Арзың айтты буркурап,
Арманың айтты чыркырап.
Райым кылбайт Бекөй кан

Ыйлап жатат курган жан.
Анда Ак Бермет минтип кеп айтат:
— Кулун-тайдай курдашым,
Аралашып баш кошкон
Акылым сүйгөн мундашым.
Ата-энем сүйүп кошконум,
Менин акыреттик досторум.
Ажырап чыны калдымбы?
Айланайын, бостогум *.
Айттың жалгыз кебинди,
Алып кал десен болгон жок.
Айылда жатып мактаган
Агайын-тууган элинди,
Ажыратып өзүндөн
Акем алмак бекен келинди.
Атышып колго түшүргөн
Абалдан жоонун мүлкүндөй.
Ак кыянын белинде
Талатып койду элине
Алтымыш төөдө себимди
Кайгыга салып отурат,
Жалгыздыктын зарпынан
Жаш балапан өмүрдү.
Менин себимди журту талады,
Арка болот деп журсөм
Айдатып элден жоготмок,
Жалгызыым, агадан калган баланы.
Жайнаган себим талатып,
Жалдыратып көзүмдү.
Жалгызды байлап беришип,
Конурбай менен Жамаке,
Ортого алып жетелеп,
Алып келди өзүмдү,
Колумду байлап таңышты,
Бир тамга камап салышты.
Каргадай жалгыз баланын
Катынын тартып алмагы,
Кайнага намыспы...
Койсочу чогуу себимди,
Кайнагам уксун кебимди.
Арткан себин таратпай,
Абалдан ойдо бар болсо —
Алса боло келинди.
Калганымбы ажырап,
Кан атам берген себимден,
Кагылайын, кайнага,
Кеп уккун мендей келинден.
Угар бекен сөздөрүн
Мага окшогон карыптын,

Баштан-аяк кебимди
Жалғыз, баарын айтып арыттың.
Күлдүк уруп жүгүнүп,
Уяла турган акемди,
Оо, жалғыздық күрүсүн,
Убагы жок тааныттың.
Ажалга башың байлаба,
Айланайын, жалғызым
Анчалық боздоп сайраба.
Сен айтып койдуң бир сөздү,
Алдына келген келинин
Алсын кантип кайнага?
Кайғырба, жалғыз, сайраба,
Кайғыга жаңың байлаба.
Кантесин, жалғыз, сүйлөйсүн,
Каргадай жалғыз иинин
Катынын тартып алам — деп,
Кантип айтсын кайнага?
Каалаганың чын болсо —
Калдым, аке, мен мында,
Кашында турган жетимди
Калыңыз бөлүп, айдаба.
Айтканын баары мұң беле,
Айдатып ийип ииниңди
Ак Берметти алам — деп,
Аке, айтканыңыз чын беле?
Келбей жатып мен шордуу
Талашкан түшкөн шум беле?
Адилет, аке, каныбыз,
Биздин ачылды бетте пардабыз,
Арманын айтып боздотпой,
Ииниңди ажыратып калыңыз.
Дитинде, аке, мен болсом,
Тиейин сизге, алыңыз!
Айткан сөзүң сүйлөйүн,
Айдап барып мал берип,
Аралашкан жан эле,
Тийбесем да жалғызды
Айылдан көрүп жүрөйүн,
Анан сизге тиейин.
Жалғызымды алып калбасан,
Өз тәңимден ажырап,
Өзүңө кантип тиейин.
Тиймек турсун көздөп ал,
Өлтүрсөң жаным дапдаяр.
Кааласаң мейли тиейин,
Каргадай иинң алып кал,
Карасын көрүп жүрөйүн.
Ииниңди алып калбасаң —

Катарымдан ажырап,
Кантип сизге тиейин.
Тиймек турсун көздөп ал,
Өлтүрсөн, аке, жан даяр.
Турумтай учту жылуудан,
Тууганың кеп, сен жалғыз
Айрылдың Бермет сулуудан.
Жагалмай учту жылуудан,
Жалғыздығың мен айтсан, —
Көнбөдүң неге мурунтан?
Жакының душман болгон соң,
Жалдырап, курбум, айрылдың,
Жактырган Бермет сулуудан.
Жан экенбиз экөөбүз,
Жаш кезде ыйлап мундандық,
Жаман күндө туулган.
Кайра келер бекенсиң
Калмактан аман айлыңа,
Айыптар кылган ишиң жок,
Түшүнсө Гүлдүр дайныңа.
Кара башым кеспесе
Кайнагама тийбеймин,
Убайым тартып сен менден
Жалғыз, ушу баштан айныба.
Арка чачым түйөрмүн,
Асылым, сенден ажырап,
Агаңа кантип тиермин?
Алтымыш күн — деп, айтасың,
Ак Бермет өлүп калбаса,
Алты жылы күйөрмүн.
Азаптан башым бошосо,
Айланайын энемдин
Алдына барып жүрөрмүн.
Аманыңды тиермин,
Алты жылда келбесен,
Артыңдан издеп баармын,
Аманат жаным курмандық,
Кара чачым түйөрмүн,
Канча бир жылы күйөрмүн.
Каалап жаткан кайнага
Камоодон башым бошотсо,
Кагылайын энемдин
Кашына барып жүрөрмүн.
Бошонсоң, жалғыз, эрте кел,
Карып жаным курмандық,
Кагылайын, жалғызым,
Кара көзүм талганча
Жолунду карап күйөрмүн,
Агаң душман, арка жок,

Айласын кандай қылалық?
Алдына келип әкөөбүз
Ач жорудай кептенген
Абийирсиз акеңден
Алып кал деп сурадык.
Ырайымдуу жан болсоң
Колумду чечип койгула,
Келеби жалгыз келбейби?
Белен тамак менде жок,
Колум менен жалгызга
Берейин бир пияла суу алып.
Берметтин колун чечүүгө
Ал жерден киши чыгабы?
Айбатынан коркушат,
Ант урган Бөкөй зулумдан.
Аман бол, жалгыз, ажырап,
Кетип бара жатырсың,
Арзыган Бермет сулуудан.
Кайрылып учкан өрдөктүн
Карала моюн, бозу бар,
Калмактан аман кутулуп,
Кадыркечин Берметти
Кайрылып келип өзүң ал.
Кыялап учкан өрдөктүн
Кызыл моюн бозу бар,
Кыялыш бузук акеңе
Кыйнаса да тийбеймин,
Күнөөлүү иштен күтүлсан,
Кыз алган жарың Берметти
Кыйбатым, жалгыз, өзүң ал.
Жатындаш киши жок э肯
Жалгызым, сенин жергенде,
Ачылат эле көңүлүм,
Энемдин жүзүн көргөндө.
Инисин берип калмакка,
Берметти алмак турбайбы,
Бети жок акең шерменде.
Балдыркан элек күлпүнгән,
Башынан көөнүн буруптур,
Барбай жүрүп сыртымдан.
Ач карышкыр, кузгундай
Акеңде уят жок тура,
Инисин берип калмакка,
Келген элден уялбай
Келинине умтулган.
Тилеги болбойт, келинден,
Тийбеймин, жалгыз, акеңе.
Кайгырба менин жөнүмдөн.
Куруп калсын кайнагам

Душманын жыгып алгансып,
Кулалыдай теминген,
Албай жатып айырды,
Алтымыш төөдө себимден.
Аман болгун, жалғыз! — деп,
Жанына келип Ак Бермет
Кармашар колу бош эмес
Көзүнөн жашы төгүлгөн.
Жүрөгү кайнап ташкандай
Нагыз көктөм — жаз кандай?
Тултуюп Бөкөй отурат,
Албарсты келип баскандай.
Ачүүсу келип арбайып,
Күбулуп өңү саргайып,
Берметтин айткан кебине.
Жеттим — деп, Бөкөй жүрчү эле, —
Ак Бермет сулуу — периге.
Акмактыгын көрдүңбү?
Айыбы жок өлтүргөн
Акчайымдай теңине.
Каалаганы ырас деп,
Кан Бөкөй жүргөн ишенип,
Бузуктардын кебине.
Кааламак турсун Бермети,
Карасын көрүп урушуп,
Келер эмес ченине.
Мас болуп Бөкөй жүрүптур,
Торпогу өлгөн сыйырдай, —
Куру тулуп териге.
Бөкөй туруп кеп айтат:
— Айдабайбы жетимди?
Көрүнгөн менен урушуп,
Абийирди кетирди.
Солдаттар, айдап эрте апар,
Күн-түн өтпөй дарга ас — деп,
Гүлдүр кан кылсын өкүмдү.
Тиерсиң түбү келиним,
Көңүлүн улап турасың,
Көк жетим жалғыз эриңин.
Аңғыча солдаттар келип жалғызды
Бөкөйдүн жүзүн билген сон,
Аркасынан түрткүлөп,
Айдап мындај жүр деди.
Көргөндүн баары чуулдап,
Колунда кайрат, чама жок
Эртеден, жалғыз, деп айтып,
Ээрчий түшүп Ак Бермет
Кала берди зырылдап,
Айдап кетти баланы.

Жамаке менен Конурбай
Алып келип Берметти
Баягы тамга камады.
Камалды Бермет кайгырып,
Калдым деп бектен айрылып,
Ыктыяр эмес Берметке
Кара нээт бузуктар
Жатышат кан Бөкөйдү бай кылып.
Кармалып кеткен жалгызым,
Келеби деп кайрылып,
Толкуду кайнап жүрөгүм,
Кашыма келген бир жан жок
Караңғы тамда зарланып,
Кагылайын жалгыздын
Кадырына күйөмүн.
Жүрөккө муздай кайги алып,
Жүрбөдүм бирге аз күнү
Курдашым кетти айдалып,
Зордуктап алып берем деп,
Жинди болгон кишиче
Менин соо жаным турат байланып.
Кейидим, арман, сен үчүн,
Жалгызым келер бекен айланып.
Кутулар күнүм бар бекен,
Мен мына чырмалган капкан тузактан?
Ининин зайдын алам деп,
Кайнагам кетти нысаптан.
Кереге тартып үй тигип,
Кетип калган жалгыздын
Кеңешип сүйлөп биригип,
Турбадым алдында беш күн буралып.
Күү көңүл ачылбадың кубанып,
Алперем деп Бөкөйгө,
Аял-эркек бүтүн жок
Ачкадан жүрөк — ысыса
«Кайыр» — десем бербейт ко.
Бир кесе муздак суу алып...
Алмадай болгон ак беттин,
Кызылы кетип бозорду,
Кыз кезимде баш кошкон,
Кыйбатым жалгыз бегиме,
Кыялды кайта кошорбу...
Жаш тилеги көл деген
Жардам кылар киши жок,
Менин, жазылган бактым ошолбу?
Кубатым жок, курсак ач,
Куугунга түштүң эки жаш.
Курдаштын гүлүн көралбай
Куурадың тамда алтын баш.

Ичпедим тамак эки күн,
Кай жерде бара жатасың,
Менин кагылайын, жетимим?
Келтирер бекен ордуна
Кейиғен иштин кетигин?
Келини тийбейм десе да
Күйөөмдү берип калмакка,
Менин күлүмдү чачып ар жакка,
Күнөөсүз тамда боздотуп,
Кашайсын көзү темселеп,
Көрдүнбү кайнаганын өкүмүн?
Күч келет тилим каргарга,
Күчтү кудай бербедин,
Күйөөмдү алып калганга.
Күйгөн жан жок биз үчүн,
Күнөөсүз тамда калганга.
Келелек жатып келинге
Кемирендеп көз арткан
Кан Бөкөй эмес акебиз;
Кара сууну жәэктен,
Баягы балык жечү чар карга.
Тирилей боздоп айрылган,
Бар бекен биздей жалганда?
Менин алтындан калка күбөгүм,
Азабын тартып жалғыздын
Арчадай күйдү жүрөгүм.
Пешенемде жок беле? —
Бербейт менин тилегим.
Жалғыз Бермет чыңырды,
Жалғызын айтып бир далай,
Жанында жолдош киши жок;
Ары ачка, кайғылуу
Бермет шайы кетип жыгылды.
Айтылып бүттү Берметтин
Көөнүндө күйгөн арманы.
Ажыратар жалғыздын
Болбоду эч бир жардамы.
Эсинен чыкты Бөкөйдүн
Бир туугандын арбагы.
Жалғызды айдал жөнөдү,
Калмактардын шаарына,
Кастық кылды агасы
Каргадай жетим санына,
Уялбай Бөкөй көз артып,
Инисинин жарына.
Жамғырдын көзү барында,
Дос болгон экен ал өзү
Калмактын Гүлдүр канына.

Жалғызды кармап алды — деп,
Элине кабар билинген.
Достук жөндөн кол коюп,
Гүлдүрдүң берген кагазын,
Жамғырчының үйүнөн
Курман таап алыптыр:
— Кагазга Жамғыр жаздырган,
Ар убакта көз сал — деп,
Артында жалғыз баласын.
Мен Курман, алдынан тозуп барайын.
Мен дагы аралашкан агайын.
Кармалыптыр — деп ыйлайт,
Менин катарымдын мерейи.
Калкасы тийген Жамғырдын
Каргадай уулун айдаткан,
Кашайган, Бөкөй, не дейин.
Кагыланын жалғыздын
Кагазын колго берейин.
Кагазда бар Гүлдүрдүн —
Өзүнүн жазган каламы.
Достукту танып кетпесе —
Донуз кыял арамы.
Адилдик кылса күткарап
Алдына барган баланы.
Кан Бөкөйгө көрүнбөй
Качып Курман бекинип,
Калың токойду аралап,
Жүгүрүп келди Курманы.
Кыйчалыш өтүп кетти эле
Кыйкырды Курман жалғызга,
— Тура тур — деп өкүрүп.
Токтолуп жалғыз турду эми,
Баланын сөзүн макул — деп,
Солдаттар аяр кылды эми.
Курман келди жүгүрүп,
Кагазды таап алганга
Жалғызым кутулат — деп сүйүнүп.
Кагазды окуп караса
Ак Бермет менен Саринжи
Аттары турат чийилип.
Гүлдүрдүн колу коюлуп,
Адилдик кылса Гүлдүрдөн
Кутулуп келер жалғыз — деп,
Курмандын көөнү тоюнуп.
Кагазды Курман берди эми,
Кайран атаң дос болчу,
Калмактын Гүлдүр бегине,
Дүнүйө бербей болбойт — деп,
Жалбырактай көп кагаз

Жалғыздын түйдү белине.
Абалы мурун бергин — деп,
Аябай акча көп берип,
Жалғызым, күтүлсаң эрте келгин — деп-
Кагазды көрсөт көзүнө,
Алдагы белиңе түйгөн акчаны
Сун, Гүлдүрдүн өзүнө.
Парага көөнү бузулуп,
«Бар, кете бер!» — деп койсо,
Жалғызым, ажап эмес өзүңө.
Күтүлсаң эрте келгин — деп,
Курман акең менмин — деп,
Зорго келдим жашынып,
Бөкөй көрсө өлдүм — деп.
Абада жылдыз боз эле,
Атаң менен дос эле,
Аксайган картаң аюудай,
Жалғызым, атаңын досу ошо эле.
Кайтып кел аман калаана,
Кайғырбаган киши жок
Каргадай жалғыз балага.
Көрбәй калды энеңиз,
Айланайын, жалғызым!
Келбей калам дебеңиз.
Курманды көздөп бет алып,
Каргадай жетим кеп айтат:
— Эркелетип чоңойткон,
Элден мурун биринчи,
Эненин жөнүн көп айтат.
Берсем аздық кылбайбы,
Курман, белиме түйгөн булдарың?
Мен жалғызга ким күйсүн?
Күйөт деген Бөкөйбү?
Берметти алам — деп жатат —
Бети кара тууганым.
Атаң башка болсо да,
Аралашып бирге өстүң,
Арбагын, Курман, сыйлагын.
Кармалыптыр жалғыз — деп,
Калган кагаз достукту
Калтыrbай издең жыйнагын.
Карыған кездे кайғырып,
Калды энекем куу тумшук
Калбасын өлүп бир жерде
Катары элен Жамғырдын,
Кадырын, Курман, сыйлагын.
Жок экен күйөр элибиз,
Өлүп калса кемпирди
Аруулап таза жуудуруп,

Ак кепиндең көмүңүз.
Атама жолдош киши элең,
Айткан ушул кебибиз.
Атамсың сен да бир жүргөн,
Бизди агабыз Бекөй бүлдүргөн.
Парага теңге-пул берип,
Куткаар бекен башымды
Кутулсам ошол Гүлдүрдөн,
Кайрылып кайта келгенче,
Бекөй алар бекен келинди?
Кутулсам келип калармын,
Алыс кылса өлүмдү.
Карыган кемпир апама,
Каралап, Курман, тура көр.
Кайыр кош айтып Курмандан
Кайгырып жалғыз бөлүндү.
Аман келгин балам — деп,
Курман ыйлап чыңырып,
Көзүнүн жашы төгүлдү.
Токойго Курман кирди эми,
Топурлаган солдаттар
Токтолбостон жүрдү эми.
Курман кагаз бербесе,
Достукту жалғыз билбеди.
Белине түйдү бекемдеп,
Кагаз акча аралаш,
Канча күмүш дилдени.
Берейин деп параны
Эскирип кеткен достукту
Эсине алар дейсиңби,
Эчтеме билбес арамы.
Айланайын десе да —
Айдаган солдат көнөбү?
Беш жолдошу жанында,
Пенде болуп айдалды,
Жамгырдын жалғыз төлөгү.
Бутуна кишен салынып,
Артына колу таңылып,
Айдап барат солдаттар
Турпактан көзү көрүнбөй,
Кара жолдун чаңы уруп.
Артынан келер тууган жок.
Жалғыздын иши курусун,
Кор болдум — деп зарылып,
Кара жолго салышып,
Ат менен биргэ жарышып.
Арманы көп жалғыздын,
Ачкалыктан карышып,
Гүлдүрдүн турган шаарына

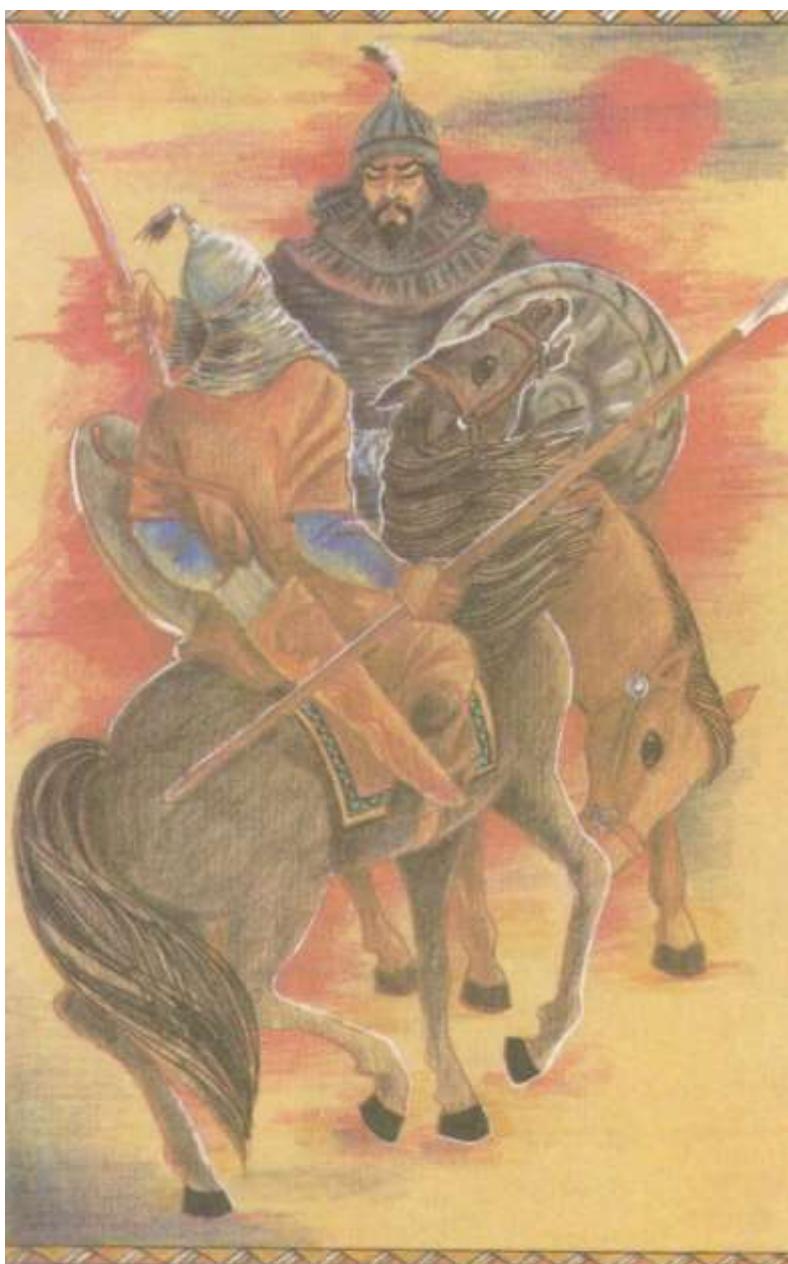
Күнү-түнү тынбастан,
Эки жакка чыгарбай
Солдаттар жеткирди башка чабышып,
Күн төмөндөп бешимде
Намаз-дигер — кечинде.
Муштумдай болуп чаң уюп,
Ар киминин көзүндө.
Ырайым кылбай солдаттар,
Ыйлаган менен тууган жок —
Байлоодон колун чечүүгө.
Кара малча чапкылап,
Калаага айдап барды эми.
Аралаш чанда келатып,
Беш жолдош калып бир жакта,
Саринжи адаштырып калды эми.
Аны менен иши жок,
Белгилеген киши жок,
Солдаттар бешөөн айдап алды эми.
Өзү жалгыз жүгүрүп,
Келе жатса Саринжи
Алдынан бирөө чыкты эми.
Алдында турган кишиге
Анда жалгыз кеп айтат:
«Аке, мына ушунда тура тур,
Айтканымды уга тур.
Келдим көрбес жайга — деп,
Мендей мусалырга жардам кыл.
Бир жаныңа пайда — деп,
Күнөөкөрдү сурачу,
Гүлдүр деген калмактын
Аке, турган жайы кайда? — деп.
Агалық кылсаң алып бар
Гүлдүр кандын өзүнө,
Мени көрсөтүп кой көзүнө,
Айта турган арзым бар.
Адилдик кылса өзүмө
Аке, менин чечкин азыр колумду.
Көрсөтүп кой барбасаң,
Гүлдүргө барчу жолумду.
Улукка кошо бир жүрсөң
Убайым-кайғы менде көп,
Аке, сен угар элең сонунду.
Баяғы киши кеп айтат:
— Бала кезден байланып,
Башың сотко айдалып,
Каргадай болгон бечара
Кайдан жүрсүң? — деп айтат.
Жакын эле жерде — деп,

Гүлдүрдүн турган калаасы,
Күнөөң сенин эмине?
Өзүң кимдин баласы?
Анда жалгыз мындай дейт:
— Сураба, ата, тегимди,
Кыйнабай азыр кое тур,
Кысылып жүргөн көңүлдү.
Алпар баштап Гүлдүргө,
Аナン уккүн жөнүмдү.
Ырайым кылды балага
Колун чечип тануудан
Ээрчитип алып жалғызды
Жөнөдү Гүлдүр турган калаага.
Эшигине эл батпайт,
Канчалары суралып,
Жаткан экен далайы,
Кутулгандар таралып,
Куугунтукта жүрсө да
Курчтугу бар сынган жок,
Жалғыздын эсинде бар балалык.
Гүлдүр каның кайда! — деп,
Үстүнө сурал кирди эми,
Тенге албаса киргизбейт,
Эшигин тозуп жүргөнү.
Саринжи ага да берди параны.
Колуна теңге тийген соң,
Кайда барсаң жол бош — деп,
Кое берди баланы.
Такта отурган Гүлдүрдүн
Жүрүп турган араны.
Киргизди, жүр — деп, жол ачып,
Жолуккан киши баягы.
Үстүнө кирип келди эми.
Улкөн Гүлдүр падышага
Саринжи салам берди эми.
Оюна келбей жалғыздын
Курмандын берген кагазы,
Тим эле бет алдынча кеп айтып,
Тартынбай кандан сүйлөдү,
Жамғырдын жалғыз баласы:
Бир-бирине кабарлаш,
Залимдердин бузугу
Айыптар кылган ишим жок,
Көрдүм мына ушуну.
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Башымдан учуп солуду,
Балалыктын кызыгы.
Кара боор булдурук,
Кош канатын кыйдырып,

Эмине кылдым силерге,
Айылда жүргөн мендейди
Жиберип солдат жыйдырып,
Туу бээнди сойдумбу,
Тукур атың жардымбы?
Бак-чарбагың қыйратып,
Мен сенин малыңды уурдал алдымбы?
Казынаң оозун ачтымбы?
Бир айыптан жаздымбы?
Кыйнадың менин жанымды,
Кызыңды ала качтымбы?
Согумунду сойдумбу?
Айдатып минтип келгендей,
Айыптуу киши болдумбу,
Айтсанчы Гүлдүр сөзүндү?
Жок эле менин айыбым,
Сулүү чыкты зайыбым.
Жетими элем элимин,
Жетиле элек өмүрүм,
Айдаткан Бөкөй агабыз
Аламын — деп, келинин.
Аяш ата, Гүлдүр кан!
Айтканыма ишенсен,
Айыбың кайсы, бала — деп.
Адилдик менен сурасаң,
Ант урган бузук Бөкөйдөн
Башкага болсо муназаң *.
Курч жүрөгү токтобой,
Айтып салды бир далай
Жамғырдын жетим баласы.
Айтканына түшүнбөйт,
Эмине? — деп, суроого
Гүлдүргө кезек бербестен,
Арасында ыйлап мұңайып,
Сүйлөп жатат Саринжи
Келишинче чамасы.
Өлдү — деп, эстен чыгарып,
Унутуп, Гүлдүр, койбосон,
Мен Жамғырдын баласы.
Ишенбесен мынакей,
Мөөр басып, кол койгон
Гүлдүрдүн берген кагазы.
Абада жылдыз боз эле,
Атам өлдү барбадың,
Менин атам Жамғырчы
Сени менен дос эле.
Эртеден бери күүлөнүп,
Менин сага эркелеп
Сүйлөгөнүм ошо эле.

Өзүң менен дос болгон
Жамгырдан калган балабыз,
Эч айыптар ишим жок,
Ак кыянын белинен
Алдыман солдат жиберип,
Ак Берметти алам — деп,
Бизди, айдатты Бөкөй агабыз.
Алам — деп жатат келинин,
Артында уулу мен болом
Жамгырчы дос — тецинин.
Жаштыктан кабар бербедин,
Жамгырчы достун өлгөндө,
Каттабадың, Гүлдүр кан.
Кан Жамгырдан айрылып,
Капалуу жаткан элдерге.
Кабарың билбейт болчумун,
Акем менен достукту
Аныгын билдим Курмандан
Кагазды колго бергенде.
Кан Жамгырдын иниси,
Каргадай жалгыз баланын
Катынын тартып алмакка,
Кармап берип отурат
Урукташ тууган жапжакын,
Уятсыз Бөкөй шерменде.
Табыңыз, Гүлдүр, күнөөмү
Мени өлтүрүп алмакчы,
Келини Бермет сулууну
Бөкөйдүн — ушул тилеги.
Алганы сулуу болду — деп,
Айдатты мендей жетимди.
Достундун жалгыз уулуна,
Солдат берип жиберип,
Гүлдүр кан, кылдың өкүмдү.
Алар төртөө, мен жалгыз,
Атадан жетим — мен байкуш,
Ак Берметти — алам — деп,
Агабыз Бөкөй бир тууган,
Айламды жаман кетирди.
Акыйкат кылышп сураңыз.
Арка болор ага жок,
Айласын кандай кылабыз?
Айыбым жок башкача,
Алганым сулуу болгон сон,
Айдалып келип турабыз.
Камады солдат келтирбей,
Кашымда беш баланы,
Алар да мендей жаш эле,
Жетилелек кадамы.

Ушуну айтып Саринжи
Белинен чечип берди эми,
Апкелген акча параны.
Кагаздан кийин акча алып,
Ачылды Гүлдүр кабагы.
Тагынан түшүп, бер кел — деп,
Колунан кармап баланы.
Келген жерде урушкан,
Түшүнгөн эмес тилине,
Кагазды окуп түшүнүп,
Жамғырдын уулу экен — деп,
Жала кылган сөз менен,
Жазакер кылсам бекер — деп,
Катынын тартып алмакка,
Кастық кылган Бөкөйгө
Кашыма алып баланы,
Өзүм барсам бекен? — деп,
Каардуу эле Гүлдүр кан,
Бирок баланы көрүп бошоду.
Колуна алып тааныды,

Өзүнүн жазган кагазын.
Өлтүрбөй турган түрдөндү,
Жамгырдын жалгыз баласын.
Алпарып аны үйүнө
Арага коюп бир киши,
Түшүндү Гүлдүр тилине.
Үйүнө бир күн кондуруп,
Каардуу улук болсо да
Жетимди көрүп боору ачып,
Достуктун ойлоп түбүнө,
Эртең менен таң атты,
Эмине сурайт менден? — деп,
Ортодо тилмеч кеп айтат,
Атаңын сөзү ушу — деп,
Арада тилмеч көп айтат,
Анда бала мындай дейт:
— Гүлдүрдөн кылган тилегим

Эртерек үйгө кетсем — деп,
Эзилип турат жалғыздын
Жалындаң күйүп жүрөгү.
Кырк солдат берсін атабыз
Кызы алғаным Берметке,
Кызықкан Бәкәй бузуктун
Кыйноосунда жатабыз.
Кырк солдат берсе ээрчитип,
Алпарайын тобума;
Бәкәйдү кармап апкелсин,
Гүлдүр кандын колуна.
Бошотпой бекем чырмасын,
Темир капка — торуна.
Сүйлөсө Гүлдүр кебимди,
Алтымыш төөгө арттырып,
Кайнатам берген кызына;
Ак кыяда талаткан,
Ар түрдүү буюм-себимди,
Аркасы Гүлдүр тийбесе,
Алалбаймын Бәкәйдөн
Ак жерден кармап айдатып,
Азаптуу болгон кегимди.
Айтканына макул — деп,
Гүлдүр кан сөзгө көндү эми.
Алдына бир ат мингизип,
Айыбынан куткарып,
Башына боштон берди эми.
Керек болсо солдаттан,
Бир миң солдат алсын — деп!
Кубаты жок жетимче,
Айбаттуу болуп барсын — деп,
Бәкәйдөн кегин алсын — деп,
Жетимдин чыксын капасы
Биригип кошо барсынбы,
Биздей Гүлдүр атасы?
Атасы мунун Жамғырчы,
Абдан жакшы киши эле
Мени менен агайын.
Бәкәйдү кармап апкелсин,
Чыгалбас жерге салайын.
Салдырайын зынданга,
Катынын тартып алам — деп,
Кастық кылган неме экен,
Каргадай жетим — тууганга.
Эрте кетсем экен — деп,
Элендеп турган Саринжи,
Ээрин апкел, току — деп,
Жүгүрүп ыргып минди — дейт,
Гүлдүр кан берген бууданга.

Кырк солдат берди ээрчитип,
Беш жолдошту эстен чыгарып,
Жүрүп калды тууганга.
Бара жатып Саринжи,
Беш жолдош түштү эсине,
Кайтып келди чапкылап,
— Аяш ата, Гүлдүр! — деп,
Арканды мага билдир — деп,
Мен бир досуңдан калган карыптыр,
Эсимди кудай алыштыр,
Азапты көрсө бир көргөн,
Аралашип бир жүргөн,
Беш жолдошум калыштыр.
Атам өлүп жаш калып,
Айталбай жүрдүм мен сага.
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Ар сөзүмдүн кезегин,
Тийгизгин, Гүлдүр, жардамың!
Акылыңда бар болсо
Ар жылда барып атамдан
Алтын, күмүш алганың,
Камалып жатат бир тамда
Менин алган Бермет жарларым.
Карып калган кези эле,
Билбей калдым — көрбөдүм,
Кагылайын апамдың
Кай жерде өлүп калганын.
Беш жолдошум чыгар — деп,
Жакын адам булар — деп,
Гүлдүр буйрук берди эми.
Зынданда жаткан беш жолдош,
Чыгарып алып келди эми,
Достуктан бир ат мингиздин,
Бешөө жөө кетеби,
Аяш ата, Гүлдүр кан,
Беш аттын күчүн бер деди.
Бешөөн атка мингизип,
Кырк солдатты ээрчитип,
Калаадан чыкты талаага,
Анан Саринжи жалғыз кеп айтат.
Кырк солдаттын отузун
Дайындап беш балага:
— Артымдан баргын жайыраак,
Он солдатты мен алып,
Мурунурек барайын,
Мусалып болуп калды эле,
Берметтен кабар алайын.
Көбүрөк сөзгө келалбай,
Күйүп турган жалғызың,

Камчы уруп атка жөнөдү.
Арага жүрүп үбакты,
Элдин алды жатарда
Аттары терге чөмүлүп,
Аттын башын жыйыбастан,
Арага токтоо кылбастан,
Жалгызың жетип келиптири,
Эки күн мурун Ак Бермет
Түнкүсүн түш көрүптур.
Ак Берметтин түшүндө,
Жалгызы келип калыптыр,
Аlam деген Бөкөйдү
Башына кайғы салыптыр,
Көтөрүлүп жүрөгү,
Көргөн түшү аныктыр.
Жалгызым келет экен — деп,
Жатканым менин бекер — деп,
Андан мурун Берметке,
Аял менен эркектен
Бөкөй арачы салган канча адам,
Асты, Бермет болбогон,
Ошентип Бөкөй чарчаган.
Анда Бермет ойлогон,
Чарчап калган Бөкөйгө
Тием деп кабар кылайын,
Бир жерге топтол жыяйын,
Аман-эсен кутулуп,
Ар жерден издеп жүргөнчө,
Чогултуп баарын турайын.
Келсе жалгыз кутулуп,
Бир жерден кармап алсын — деп,
Ак Бермет акыл кылыптыр,
Айылдын келип сыртына,
Атын берип солдатка
Кылышын сууруп кынынан
Кыйналып жүргөн Саринжи,
Аңдып барса көрүнбөй,
Карматып семиз бээ союп,
Каалаган Бермет тиет — деп,
Кабыл болду тилек — деп,
Суу боюна үй тигип,
Сулуунун тоюн кылыптыр.
Кыйкырык-сүрөө чуу чыгат,
Кыз Берметтей сулууну,
Бөкөйдүн алар тою — деп,
Токтоп жалгыз тыңшаса
Ошондой деген ыр чыгат.
Бир уйгө чогуу түшүрүп,
Ак үйдүн келип сыртынан

Саринжи келип караса,
Ак Берметтин жанында
Ак чыныда күйган чай,
Бекөй Берметти көздөп сунуптур.
Ошо күнү Бекөйдүн
Алам — деп, пейли тыныптыр.
Жамаке менен Конурбай,
Эсеп менен киргизип,
Кайра эсептеп чыгарып,
Үйдүн эшигин тозуп туруптур.
Жалғыздын жүрөгү ташып чок болуп,
Жалындан күйүп, от болуп,
Туштан келип көргөн соң,
Турсунбу жалғыз токтолуп,
Кызы Берметти карата
Кыйкырык салып октолуп.
Берметке сырттан сүйлөдү,
Бекөй менен бир турат,
Азабынан айдалып,
Арманда жалғыз Саринжи.
Бул ишин көөнү сүйбөдү.
— Кубанган экен жүрөгүн,
Бермет, ушул экен тилегин.
Мен айдалып бара жатканда
Арка чачым түйөм — деп,
Алты жылы күйөм — деп,
Айткан сөзүң канакей?
Алты жыл тургай Ак Бермет,
Алты күнү күйбөпсүң.
Аралашкан Бекөй кан —
Куттуу болсун күйөрүң.
Унуттуңбу теңинди?
Кубанттыңбы көңүлдү?
Курдашың эстен чыгарып,
Алам деп жүргөн Бекөйгө,
Коштуңбу Бермет өмүрдү?
Аркалдуу тууган жогунан
Айдалып келип турамын,
Кайрылар жакын болбосо,
Калк билбесе убалым.
Кайнатам деп жүрчү элең
Кабыл кылган экенсин,
Кан Бекөйдүн мурадын.
Бекөй: — Ким? — деп сурап тобунан,
Жалғыздын үнү окшойт — деп,
Кармал турган чынысы
Ыргып кетти колунан.
Жалғызды көздөп кеп айтат,
Бермет ушул сөздүн соңунан:

— Ачылган кызыл гүлүмү
Ата-эне жүзүн көрсөтпей,
Ай талаада боздотуп,
Арманда кылган күнүмү,
Айныбай түшүм келген бейм?
Сыртта туруп сүйлөгөн
Акыреттик өз теним
Асылым — жалғыз үнүбү?
Келгенби жалғыз курбалым?
Кирелек жатып какшыктап,
Менден кейиғенсип турганың.
Келинин алам деп жүрүп,
Кетирген сизди ким эле?
Кем акыл экен тууганың,
Көрүп алып күчөнбө,
Аралашып турганын.
Эки көзүм төрт болуп,
Качан келет жалғыз? — деп,
Жанымды секет кылгамын.
Капаланба Саринжи!
Калкыңдан билбейт бир киши,
Менин эмине кылып турганым.
Кейибей айткын сөзүндү,
Керегеден шыкаалап,
Алтындаій болуп көрүнгөн
Айдалган жалғыз көзүбү?
Аралашып калды деп,
Айыптар кылба өзүмдү.
Кор болгонсуң туугандан,
Коркпогун жалғыз бүгүнкү
Кошулушуп тургандан.
Эч бир күдүк кылбагын,
Колунда чайды сунгандан,
Бирге отурат дебесен,
Мен тазамын, Саринжи,
Аlam — деп жүргөн ургандан.
Билгемин сенин келерин
Душманды бүт чогулттум
Көрдүңбү менин өнөрүм?
Кейибе жалғыз жакыным,
Келерин билип жатырмын.
Ага-ининди чогултуп,
Ар жерде болуп калар — деп,
Түшүнүңүз, Саринжи,
Ак Берметтин акылын.
Кайсыга жазып турганым,
Кармал берген тууганың,
Капшыттан каарып коркүтпай,
Каруун келсе Бөкөйгө

Канакей кастық кылганың?
Анда жалгыз Саринжи
Жанында турган кылышты
Кынынан сууруп алды эми.
Кыйкырык чуу-чuu үн менен
Арт жактагы беш жолдош
Алар жетип берки онго,
Баары келип калды эми.
Жанына булар келген соң
Кайраттанып шерденип,
Түндүгүнүн бүркөгүн
Сыр найза менен ачты дейт,
Эшигинин киричин
Ай балта менен чапты дейт,
Эмине болуп кетти — деп,
Баатыр Бекөй шашты дейт.
Сыртка бир жан чыгарбай
Алып келген кырк солдат
Тегеректеп алды дейт.
Тойго келген канча адам,
Токтошкон бойдон калды дейт.
Кылышты кынга кайра — деп,
Жалгызсынкан жалгызга,
Табылды жардам — айла — деп.
Чырагданын сындырып,
Кез келгенин келтектеп,
Үйгө кирди он солдат.
Баланын зайдын алам — деп,
Жүргөн Бекөй кайда? — деп.
Кармасаң колдон чыгарбай,
Холу-бутун байла — деп.
Акылдан жаман шашты эми,
Бу сөздүн жөнүн уккан соң,
Ак Бермет кантеп токтосун,
Жанындагы Бекөйдүн
Чайын бетке чачты дейт.
Кирип барып солдаттар
Бекөй ушул деген соң,
Чалкасынан басты дейт.
Зарлантың далай мени — деп,
Бермет, анын сакалын кармап жулду — дейт.
Солдаттар тытып бир жактан,
Элүү ашкан Бекөйдү,
Ээгинде бир тал кылы жок,
Он беште бала кылды дейт.
Өз келинин алам — деп,
Бекөйдү, ушинтип кудай урду дейт.
Ордунан зорго турду дейт,
Ак Бермет алчу сенби — деп —

Сулуу кыз сага теңби — деп,
Гүлдүрдөн келген солдаттар,
Ортого алып урду дейт.
Жамаке менен Конурду
Саринжи эшикten кармап алды дейт.
Алган жары Бөкөйдүн
Акчайымды өлтүргөн,
Ак Бермет алып берем — деп,
Араны бузган ошолор,
Акча энеме тийсин — деп,
Солдаттарга карматып,
Саринжи койдой союп салды дейт.
Өлтүрдү эки бузганды,
Жан кишиге бербестен,
Жабылып солдат тепкилеп,
Алып келет сүйрөшүп
Агасы Бөкөй дүшманды.
Ак Бермет тилем деген соң
Бөкөй тикирген экен ордону,
Дагы душман барбы? — деп,
Гүлдүрдөн барган солдаттар
Айылдын баарын жойлоду.
Дин жагынан жол ачкан,
Акеңе тийгин балам — деп,
Алақан жайып кол ачкан,
Бу да ушуга жакын — деп,
Айдады кошо молдону.
Өрт койду тиккен үйүнө,
Асманга құлұн сапырды,
Бөкөйдүн ақмактығын карачы,
Ак Берметти алам — деп,
Айыбы жок өлтүргөн
Акчайым деген катынды.
Ортого алып солдаттар
Ар кимиси бир муштап,
Айдайбыз деп жатканда
Айласы кеткен шерменде,
Саринжини бет алып,
Бөкөй кечирим сурап бакырды:
— Кагылайын, жалғызым,
Жакшы кайтып келгенин,
Катынымды алат — деп,
Ағанұды жаман көргөнүн,
Катының албайм, мен сенин,
Катығып, бышып келсин — деп,
Кармап берип Гүлдүргө
Кайрат-сыноо бергемин.
Каңғыртып арам өлтүрбө,
Картайганда жанымды,

Айдатпагын, алып кал,
Алжыган мендей чалыңды.
Алгын өзүң жан иним,
Акеңден калган тагыңды.
Кайтарып берип жүрөрмүн,
Картайсам да малыңды.
Колуң менен көмгүн сен,
Кор кылба мендей ағанды.
Ортону бүзүп жоо кылган,
Өлтүрүп сөөгүн итке сал,
Жамаке, Коңур арамды.
Анда жалгыз кеп айтат:
— Мен Саринжи, сен Бекөй,
Кордук экөөбүзгө тен Бекөй.
Жалгызынып кордодун,
Жалдырасам болбодуң.
Кетирип келинди алам — деп,
Кери нәэтти ойлодуң.
Келсем болуп жатыптыр,
Нике кыяр тойлоруң.
Мен барган жерге бар, Бекөй!
Нак мыкачы ит элең,
Арам өлүп кал, Бекөй.
Батырдың эле тырмагың,
Арам нәэт мыкачы,
Азабыңдан куурадым.
Айдатам деп жатканда
Алдыңа келип ыйладым;
Ошол залим сенсиң да,
Бир ырайым кылбадың,
Эми Бекөй билдинбى,
Жамгырдың сага тууганын?
Ыйлаттың жетим-жесирди,
Кыз Берметти алам — деп,
Кылдың го залим, кесирди.
Балдыркан жүрөк — жаш жаным,
Байлоодо жүрүп эзилди.
Барып, Бекөй, тентип өл,
Көрбөйүн сенин көзүңдү.
Аңыча солдат тепкилеп,
Арабага салышты,
Буту-колун залимдин
Чырмап байлап таңышты.
Барчу жерге жеткизбей,
Ар кимиси бир муштап,
Бекөйдү узатпай союп салышты.
Саринжи элге кеп айтат:
— Мен айдалган кезекте,
Жүзүмдү көрбөй калды — деп,

Арам өлгөн мыкачы,
Жүрөккө колун салды — деп.
Караңғы тамда камалып,
Ак Бермет ыйлап калды — деп,
Ак сүтүн берип эмизген,
Кимдин уулу? дегизген,
Колунан тамак жегизген,
Эркелетип чоңойткон,
Энекем аман барбы? — ден.
Анда бирөө кеп айтат:
— Кечетен бери тили жок,
Энең эстен танды — деп.
Ак Бермет менен Саринжи
Эч нерсеге карабай,
Деген соң кесел энени,
Башканы ойго санабай,
Үйүн көздөп жөнөдү.
Барса энеси талыптыр,
Башчысы Курман болушуп,
Жыйылышып калыптыр.
Аңғыча жалгыз барды эми,
«Апам тирүү барбы?» — деп,
Аттан түшө жүгүрүп,
Кириүдөн Бермет уялып,
Талаада түрүп калды эми.
Мунун үнүн уккан соң,
Жабыла чыгып тууганы,
Кагылайын, жалгыз — деп,
Жамгырчы менен бирге өскөн —
Жакын көрчү Курманы,
Балдар үчүн экен го,
Кемпирдин баш көтөрбөй турганы.
Башына келип Саринжи:
— Айланайын, апа! — деп,
Айдалып жүрдүк нечен күн.
Бирок, бул агабыз кылган жапа — деп.
Башын сүйөп кемпирдин
Сүйлөп турду Саринжи:
— Уксаңчы — деп, зарымды,
Кармал бердим солдатка
Бузуку Бөкөй залимди,
Алдым Бермет жарымды.
Күйүткө күйгөн жүрөгүн,
Күйөр тууган менде жок,
Күнөөлүү болуп жүрөмүн.
Жетими менмин эличин,
Баш көтөрүп, сөзүмдү ук,
Айдалып бардым жалаага
Ак Бермет сыңдуу келинин,

Киралбай турат талаада,
Айтсаңчы, апа, сөзүңдү
Мендей жалгыз балаңа.
Турчу ордуңан, энекем,
Тууганда жалгыз мен экем.
Туугансыз — жалгыз болгончо,
Мага окшогон шордууну
Түубай койсоң жөн экен!
Алсырап ақыл-эси ооп,
Төшөктө жаткан энеси
Кашына үулу келгенде
Кайраттанып кеп айтат,
Карууга кирип денеси:
— Жаныма келип сүйлөгөн,
Жалгызымдын тилиби,
Жаман тууган курусун
Жайсыз қылды күнүмү.
Эркелетип өстүргөн,
Эрчитип жүрүп чоңойткон
Курбумдан калган белегим. —
Кулунумдун үнүбү?
Колумда турчу желегим,
Карманып жүрчү белегим,
Байлап берди дегенде
Көрбөймүн го дечү элем,
Бирок, бар экен дале көрөрүм.
Тиледим эле өмүрүн,
Ачылды менин көнүлүм.
Айланайын, жалгызым
Кайда калды бөлүнүп,
Ак Бермет — менин келиним?
Чыңылдал эшиктен чый чыккан,
Чымчыктай болуп үн чыккан,
Чыркыраган сөзүңдөн,
Жанымды секет кылайын,
Жалгызым сенин өзүңдөн,
Жаныма келип апалап,
Жалдыраган көзүңдөн.
Келиним Бермет кай жакта?
Апкелчи бери көрөйүн,
Алган курдаш өз тецин,
Ада менин мерейим.
Айланайын, кулунум,
Бетинди тозчу өбөйүн.
Куурадым ыйлап нечен күн,
Кулунум сенин зарпыңан,
Кууп баарар дарман жок,
Илешип калбай артыңан.
Эсим ооп сүйлөбөй

Эртеден бери жатамын,
Эки бала дартынан.
Ак кыянын белинде
Алдынан солдат барды — деп,
Ак Берметтен жалгызды
Ажыратып салды — деп.
Агайындан кеп уккам,
Айдал кетип баламды
Ак Бермет мында калды — деп,
Эртели-кеч зыркырап,
Эзилип ыйлап жүргөмүн,
Эки бирдей ботомду
Көрөр күнүм барбы? — деп.
Кармады — деп, кеп угуп,
Үйдөн чыктым жүгүрүп,
Кулунум — деп чыңырып,
Кан көчөнүн башында.
Кубатым жок баралбай
Кулачтап жерге жыгылып,
Кулагым салып тыңшасам,
Аман келип калыптыр,
Айланайын, жалгызым
Апалап ыйлап чыңырып.
Ак Бермет балам кай жакта?
Апкелгиле көрөйүн,
Көрбөйм го — деп жүрчү элем,
Койгон экен кудайым
Келинимдин колунан
Татар тузун буюруп.
Бул добушту уккан сон,
Энекем ушул экен — деп,
Ак Бермет турат эшикте,
Көзүнөн жашы чубуруп.
Анда бирөө мындай дейт:
— Келиниң турат уялып,
Ырымсыз басып кириүүдөн —
Атасынын үйүне.
Эмитен кантип барам — деп,
Убагы жок мен кирсем,
Уккан менен көргөнгө
Уят болуп калам — деп.
Анда кемпир кеп айтат:
— Жалгызымдан кем көрбөйм,
Айланам, Бермет, балам, — деп,
Апкелгиле бери жакка,
Отко майды салар — деп.
Алдын тозуп жүгүрүп,
Элдин кылган ырымын
Кийин өтөп алар — деп.

Энеси мындаи деген соң,
 Эки аял чыкты жүгүрүп,
 Ортого алып Берметти
 Ошол үйгө кийирип,
 Келиниң келет деген соң,
 Кайраттанып кемпирдин
 Көңүлү толкуп — сүйүнүп.
 Кыңышылап ыйлап Ак Бермет
 Кыз дабышын салыптыр,
 Эки келин жетелеп,
 Энесине алып барыптыр.
 Бермет ушу деген соң
 Кемпир турду ордунан:
 — Айланайын, кулунум,
 Ак Бермет менен Саринжи!
 Азабындан курудум.
 Кулунум — деп, кучактап,
 Кемпир байкүш кубанып,
 Кейип жүргөн кайгысын,
 Кетирди ичтен чыгарып.
 Күлө багып кеп сүйлөп,
 Кемпирдин жүрөгү толду чыңалып.
 Курман айтты бир сөздү,
 Саринжини эшикке чыгарып:
 — Мыкачыдан кутулдук,
 Эми чоң той кылалык.
 Кабар салып калкыңа,
 Кары-жашын жыялык.
 Кайтып аман келсе — деп,

АЙРЫМ ТУШУНУКСУЗ СӨЗДƏР

Айдар	— эркектердин аркасына өрүлүп коюлган чачы.
Апта	— жума, жети күн.
Аразат	— эки ортодо, ара жолдо, арабөк калуу.
Асел	— бал.
Бакайлоо	— байкоо, абайлоо.
Бастек	— чайнек.
Бекзат	— бек түкүмү.
Босток	— көлдөлөң
Бүймат	— 1. жаралган, жасалган; 2. курулуш, имарат.
Гавхар //каухар	— асыл таштын түрү, көөр.
Дилде	— 1, алтын, зер; 2. алтын акча, алтын тыйын
Жагдан	— сандык, үкөк.
Жады	— акыл.
Жаннат	— 1. териси өтө баалуу жаныбар.
Жезит	— арамзаа, жек көрүмчү, бузуку. Кәэде турмушта жок, пери түрүндөгү өзүнчө эл маанисинде.
Зымырат //зумур // изумруд	— асыл таштардын бир түрү.
Кадик	— күмөн.

Кес // кез	— 1. чен өлчөм; 2. түз деген мааниде.
Кесен	— белес, ашуу.
Кисе	— калың кайыштан кооздолуп жасалган, оттук таш, күү ж.б. салынуучу курга боосунан бекитилип же илинип коюлчу тегерек, кутучу түрүндөгү жалпак баштык.
Купа	— тоголок, шарча түрүндөгү металлдан жасалган кооздук.
Манат	— колдон жасалуучу түктүү кездеменин түрү, көбүнчө кызыл түстө болот. Кээде ак өнү да кездешет. Ал боз үйгө жабуу катары да пайдаланылат.
Мерей	— бала, тукум.
Мият	— жак, тарарап, жактоочу, болушуучу.
Муназа	— 1. тартипке салынган, жолго коюлган, уюштурулган, 2. бир пикирге келүү, ынтымакка келүү.
Паранда	— 1. күш, күштар. 2. учуучулар, учуп жүрүчүлөр.
Сеп	— күйөөгө чыккан кызга берилүүчү энчи.
Таман	— 1. бүткөнү, аягы, 2. бардыгы, бүткүл
Уштатып	— карматып.
Өзөк	— ушак.
Эгей	— бири-бирине шай келген, баары бирдей.
Эсил	— ыйык, аялуу, таза.
Чоктук	— өрүлгөн чачтын учуна тагылуучу кооздук.

САРИНЖИ, БӨКӨЙ (С. Конокбаевдин айтуусу боюнча)

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН ӨЛГӨНҮ САРИНЖИННИН ЖЕТИМ КАЛГАНЫ

Улүү катындан Жамғырчы кан * жана кичүү катындан Бөкөй алты ага-инилүү экен. Экөө эки элге кан. Жамғырчы алтын так минген, нөөмөттүү жүргөн кан болуптур. Бөкөй алты ага-ини болгону менен жарды болуп, жалгыз кара жорго деген бир гана аты болгон экен. Жамғырчы кандын мал-мүлкү болгону менен катыны бала төрөбөй жүрүп, бир эркек бала тапкан экен. Атын зарылганда көрдү деп, Саринжи коюптур. Саринж 12 дөн 13 кө аяк⁸ басканды Жамғырчы кан Карада кандын кызы Берметке куда болгон экен. Айдал мал берип, алтын дилде *, зер * берип, ушу келинимди алып, жалгыз уулумду үйлөнтүп, жаныма коңшу кылып кондурсам, кудайга арманым жок — деп, турган экен. Жамғырчы Күлдүр кан менен дос болушуптур.

БӨКӨЙ КАН ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН КӨНҮЛҮН СУРАГАНЫ

Ушинтип тилекте турганда Жамғырчы кан ал-эттен кетип оору болгон экен. Кеминин жазданып, кесесин арттырып калган экен. Ушинтип жаткан убакта калкы ыйлап, Жамғырчынын көңүлүн сурал, Жамғырчы адам болбойт, кайра калкка кошулбайт экен го — деп түңүлүп турганда Жамғырчынын бир жигити Бөкөйгө кабарга барат. Бөкөйгө Жамғырчы кандын көңүлүн эмнеге сурабайсыз? — дейт. Бөкөй кан кара жоргосун минип Жамғырчы канга келип, капаланып ыйлап турган жери:

Ашуу бийик дабанбы,
Акылман аке, аманбы?

⁸ Ажак-катчыдан кеткен катар болушу мүмкүн.

Аманат жаның қыйналып,
Арманда болуп турганда
Бүгүн уктум кабарды.
Кыбыладан шамалбы,
Кыйналып акем жатат деп,
Бүгүн уктум кабарды.
Арманда болуп ыйласаң
Алсыраттың әлиңди,
Асылған менен жараткан
Арманда болуп ыйласак,
Арманда қылбай әлиңди
Койбайбу сиздей бегимди.
Капа қылдың жанымды,
Арманда қылбай әлиңди,
Тилесе коер бекен бегимди?
Минип турат экенсиң
Алтындан қылган тагыңды,
Калың жұртуң ыйласа,
Коебу сиздей канымды.
Аман койсо бегимди
Ақылы кетте * бегимди,
Арылтар бекен жараткан
Көзүмдән аккан селимди.
Ақылман Құлдұр жактырып,
Алтындан берген чениңди.
Ар қылган ишиң жөн келген,
Сизге ақылман Құлдұр чен берген.
Құлдұ тууган чогулса,
Құймөнбей ишиң жөн келген
Құлдұркан сизге чен берген
Калың тама * әлиңиз
Кайгырып жұрт сураса,
Калар бекен бегибиз».

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН БӨКӨЙГӨ АЙТКАН КЕРЭЭЗИ

Бөкөй ушинтип ыйлап, талаада кадырын сурал турганын агасы Жамғырчы угуп, мүүнү бошоп, «барк⁹ билген, калк билген иним эми келген экен го — деп кайраттанып, башын көтөрүп арманын айтканы:

«О, Бөкөй кан, чырагым,
Тында сөзүм ынагын.
Каруум кетип турганда
Капаланып камығып,
Кан Бөкөй, иним, ыйладың.
Үйлабагын, Бөкөй кан,
Агаң эле Жамғырчы
Амандығын сурадың.
Арманда болуп жатканда

---

⁹ Парк.

Амал жок кандай қыламын,
Кан ағанды көргөндө
Капаланып ыйладың,
Ыйлабагын буркурап,
Менин амандыгым сурагын.
Айттырдың менин арманым,
Агаңа ката салбагын.
Жакшы чыкма Бөкөй кан,
Жана билдиң түрүмдү,
Жалдыратпай жакшы баҳ
Жалғыз туума иниңди.
Мұңқансаң билдим түрүндү,
Бул дүйнөдөн мен кетсем,
Мұңайтпай бақ, Бөкөй кан,
Мұңқанган жалғыз иниңди.
Мұңқансаң билдим түрүндү,
Бул дүйнөдөн мен кетсем
Жалдыратпай жакшы бақ,
Жалғыз туума иниңди.
Арманда болуп турғанда
Асты байқа түрүмдү.
Арманда кылбай жакшы бақ,
Артыңда жалғыз иниңди¹⁰.
Жабығып турған кезимде
Жана билдиң түрүмдү,
Арманда кылбай жакшы бақ,
Артыңда жалғыз иниңди.
Бейкапа болуп турғанда
Мен байкадым түрүндү,
Бейишке кетсем жол тартып,
Бечара кылбай жакшы бақ,
Берзентим жалғыз иниңди.
Мұңайсам байқа түрүмдү,
Бул дүйнөдөн мен кетсем
Жакшы баққын, Бөкөй кан,
Мұңқанган жалғыз иниңди.
Менин көзүм өткөн соң,
Буза көрбө, Бөкөй кан,
Он эки канат үйүмдү.
Сандығымда сарымды,
Кызыл май қылып жүктөбө
Эшигимде нарымды.
Эсимден танып турғанда
Кимге айтамын алымды,
Кан ағам көзү өттү деп,
Кармап минбе тайымды,

---

¹⁰ Иниңди — механикалық катта кеткен.

Кайгыртып, Бөкөй, ыйлатпа,
Кемпир жандай айымды.

САРИНЖИНИН АТАСЫНА АЙТКАН АРМАНЫ

Атасы ошондой оор абалда жатканда жалғыз бала Саринжи атамдын көзү өтөт экен
ден кайгырып, ыйлап турган жери:

Бек атам кейип ыйлаба,
Бейкапа қылышп қыйнаба.
Кан атакем, ыйлаба,
Карып жаным қыйнаба.
Жалдыраттың жалғызды,
Жабыктырдың, кан ата,
Бизге ожшогон байкүшту.
Баштагыдай заман жок,
Бай атакем өткөндө

Баркымды билер адам жок.
Булбул атам көзү өтсө
Мунайбасам амал жок,
Мунұмду билер адам жок.
Кеңешкор атам көзү өтсө,
Кейишипей багар адам жок,
Баш тарттырдың амал жок,
Менин баркымды билер адам жок.

Атакем көзү барында
Ат жалын тартып минбедим¹¹,
Артылып доорон * сүрбөдүм.
Атакем көзү өткөн соң,
Арманда болуп қүйгөнүм,
Калкымды тегиз билбедим.
Кан * атам көзү өткөн соң,
Капаланып қүйгөнүм,
Калын журтуң буркурайт,
Кашыңда жетим зыркырайт,
Артыңда жетим чыркырайт,
Амалым кандай болот деп,
Алганың-жарың буркурайт.

Ошондо Бөкөй балага ачусу келип, атасы акыл-насаат, керәэз * кебин айтып турса,
эмитен жөнүн, түрүн бөлүп, түсүн башка қылышп... деп, этегин кагып, чыгып кетти. Ошондо
бала бул эмнеси, мага эмитен кекенгени, атамдын көзү өтө электе эле кекенет, мен дагы
алты ооз арманымды айтайын — деди.

— Ой ата, кайсы акылыш менен эл күтүп, кайсы акылыш менен жүрт күтүп жүргөнсүн,
— деди, — күнүнүн күлү жоо деген, мага Бөкөй күнүлүк қылышп жүрөт, аягымдан
тарткандан башка адам болсун деген сөзү болбос, көзүндүн тириү үбагында акыл-
наасатыңды айтып кет — деди.

---

¹¹ Жогорку эки сап эки ирээт жазылып калган.

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН САРИНЖИГЕ АЙТКАНЫ¹².

Жалгыз баласынын сөзүн үккандан кийин Жамғырчы кан кеминин жастанып, келмесин айтып ыйлап, арманын айтканы:
О, кагылайын кулунум,
Кулунум сенден айрылып,
Кур кайты тартып турамын.
Көтөрбөсөм айла жок,
Кудуреттин кылышын.
Кайғырбачы, жалғызыым,
Камықпачы байкүшүм.
Баштагыдай болбогун,
Ит кубар атка конбогун,
Атаңдын айткан ақылын
Артымда, жалғыз, ойлогун.
Ак текирек туу болор,
Ақылман атаң көзү өтсө,
Ашмачы кулун чоң болор.
А, кулунум, кантейин,
Армандуу апаң кор болор.
Боз текирек туу болор,
Боздогон атаң өткөн соң,
Босогодон жоо болор,
Болбогон кулун чоң болор,
Боздогон апаң кор болор.
Кайғырбачы, жалғызыым,
Камықпачы байкүшүм,
Абалап учкан зар эле,
Көөнүмдө кадик * бар эле.
Кадигим айтып өтөйүн,
Келиним Карада пашаа * баласы,
Жаңы өспүрүм бала эле,
Түбүндө башыңа мүшкүл ал эле.
Келиним Бермет алғынча,
Жаныма коңшу конгуча
Ай төбөдөн толбоду,
Арманда болуп ыйласам
Аманат жаным койбоду.
Кайғырып жаткан кан атаң,
Кагылайын чырагым,
Кан атаң ушу дарттан онбоду.
Акылдуу адам көп айтса,
Айткан тилин алышыз,
Агаңыз болот кан Бөкөй
Ат жалын тартып мингиче,
Аралап топко киргенче,
Акыл болжоп билгенче

---

¹² Айткан — механикалық ката.

Ага акыл салыңыз,
Чырагым, аман болсун жаныңыз.
Акылга келген байымын,
Карача пашаа кайының,
Балам, мен айттайын дайының.
Бирок, барамын десеңиз
Бек Жамғырдын уулу деп,
Белгиленип барыңыз,
Кулунум, бекем болсун жаныңыз.

Акыл-насаат керәэз кебимди айтқыча атаң баштагыдай болбой турган болду. Кудайдан тилерим, жанымды койбой турган болду, аз нарык билген, калк билген өкүмү жүргөн агаң Бөкөй эмне десе эп деп, куп деп, кошомат қылып, корккон кишидей болуп турган — деди. Ат жалын тартып мингиче ошондой болуп Карача падыша кайыңа барамын деп ойлосоң жаныңа беш жолдош алғын, кара санай турган, кас санай тургандан албагын, акыл-насаат, керәэз кебимди айттар чакта айтпай, айтпас чакта айтып калдым. Бирок келинимди алып, жаныма коңшу кондуруп кетсем менде арман болот беле. Насаат керәэз кебин угуп, Бөкөйгө аркалап жүрүп жан сакта агаң Бөкөй эмне десе эп деп, куп деп тур — деди.

ЖАМГЫРЧЫ КАНДЫН ӨЛГӨНҮ

Ошондо атасы Жамғырчы акыл-насаат, керәэз кебин айтып жаздыкты бийик кооп, жанымды тынчытайын деп турган эле, ошентип туруп Жамғырчы дүнүйөдөн көчтү.

Саринжи атамдын арт жагында алты сууда алты иниси жатат го, алты иниси келет го, атамдан калган дүнүйөнү өз колума берет го деп ойлоду. Эч ким келген жок. Агасы өлүп жатса алты ага-инилүү Бөкөй ат бастырып барган жок. Бөкөй келбегенден кийин бала Бөкөйдүн мага таарынганы го, акыры келбейт экен го деп ыйлаганын кооп, алтын, зерди чачып, атасын өзү башкарып койду.

БАЙКОҢУР МЕНЕН ЖАПАКЕНИН САРИНЖИГЕ КЫЛГАН АЙЛАСЫ

Бөкөй алтын такка минип күрүлдөп турган кезде анын Байкоңур, Жапаке деген эки жигити бар эле. Алардын иштегени, ойлогону бузуктук эле. Саринжи кайына жөнөп бара жатканда булар бузуктук ойлоду. Байкоңур Жапаке деген инисин «сен барып алдынан чыккын. Көңүлүн жумшатып ыйлагын, бирге жүргөндөй болсо, бирге кайына кошо баргын. Саринжинин колуктусу керәэт * киши дейт. Ошондой болсо, мага кабар бергин деди. Андан кийин Бөкөй канга барып кан сизге ылайык кыз таптык дейсиз, ошону менен Бөкөйдөн калың мал алабыз» — деди. Жапаке макул деп Саринжини көздөй кетти. Ошондо баланын жолун тозуп Жапакенин ыйлап турганы:

О, кагылайын жалгызым,
Кайғырбачы байкушум,
Жабыккан байкуш не дейсин?
Жакшымдан калган керәэзим.
Жабыгып турган чырагым,
Жакшымдан калган туягым,
Талдан кылган кыягым,
Кайғырган жалгыз баласын,
Калың малды көп айдал,
Кайда кетип барасың?
Бул сөзүмдү айтпасам,
Көңүлүңө ката аласың,
Акылга келген байымың *,

Аганңын аты Жапаке,
Чырагым, айтып кеткин дайының.
Карача кан кайының,
Кан акаңыз Жапаке
Айтып кеткин дайының.

АНДА БАЛА АТАСЫН КОШКОНДОН КИЙИН ҮЙЛАДЫ

О, Жапаке, тура тур,
Капа кылып кыйнаба,
Кан атам кошуп ыйлаба.
Кайғырган жалғыз баламын,
Калың жорго кош айдап,
Кайынъыма кетип барамын.
Мунқанган жалғыз баламын,
Буюрса Бермет аламын.
Мұңайбагын, жан ага,
Бұғұн кетип барамын.
Бала капа салғаны,
Жапаке тилин албады,
Бала тилим албайт деп,
Чиркиндін күйін болду арманы.
Ичиндеги көп арман
Жапаке дагы жашып кетсін деп,
Эми бир айта калғаны.

ЖАПАКЕ:

Ай чырагым, тура тур,
Менин сөзүм уға тур,
Бұл сөзүмдү айтпасам
Көңүлүңө капа аласың,
Жолдош кылған экенсің
Таманын боз баш баласын,
Белгисиз кетип барасың
Берметти кантіп аласың.
Акылсыз кетип барасың,
Акбермет кантіп аласың.
Кенешсиз кетип барасың,
Керәэтиң кантіп аласың.
Кенеш таап иш кылар
Кейиген жалғыз баласың.

САРИНЖИ:

Бала сүйлөйт буркурайт,
«Байқагын — деп зыркырайт,
Арманда кылып кыйнаба,
Атамды кошуп ыйлаба.
Кан атам кошуп ыйлаба,
Мунқанган жалғыз баламын,
Буюрса Бермет аламын.
Камыккан жалғыз баламын,

Кааласа Бермет аламын.
 Акыл болжоп, бил деди,
 Жапаке, арманда болбой жүр — деди.
 Кебиме кулак сал деди,
 Карада падыша каныма
 Кейитпей бирге бар деди.
 Кейитпей бирге барсаңыз
 Кетте * экен кайнатам
 Өзүң жооп ал» — деди.

ЖАПАКЕНИН САРИНЖИНИН¹³ КАЙНЫНА ЖУРГӨНҮ

Жапаке чиркин сүйүнүп, көңүлүнө башкача кош келип, Жапаке бала менен бирге жөнөдү.
 Кайраты ашкан заманы,
 Кайнына бирге барады.
 Кайнына барган жеринен
 Калың жүрту көз салып,
 Жактырды жалгыз баланы.
 Кайнына барган кезинде
 Алганым кандай болот деп,
 Берметтин жагып турған заманы.
 Бермет башын тартып, жандан түңүлдү,
 Күүгүм кирип, күн бата
 Күйөөң көздөй жүгүрдү.
 Акырын басып гүлдөнүп,
 Аяңдай басып түрдөнүп,
 Кайкалап чуркап баратат.
 Кеңеш таап иш кылаар
 Кейиген жалгыз баласың,
 Аларың Бермет керәэт күн
 Курдашы жалгыз Саринжи
 Астынан көзүн салады¹⁴
 Жактырды жалгыз баланы,
 А себептен жалгыздын,
 Айтылган экен урааны.
 Алары Бермет керәэт күн,
 Жалгыздын амандыгын сурады,
 Жалгызды көрүп жактырып,
 Кудайга тобо кылады.
 Жапсардан * карап турады,
 Асыл зат жалгыз экен деп,
 Бир көргөндө биледи,
 Жалгыздын амандыгын тиледи.
 Жабыгып келген Бермет күн,
 Ордуна келди жүрөгү.

¹³ Саринжини — механикалық катта.

¹⁴ Салды — ырдын мүүн өлчөмүнө караганда бир мүүн жетпе жазылып калган.

БЕРМЕТТИН АСТЫРТАН МЕЙМАНДАРДЫ СЫНАГАНЫ

Жанындағы жолдошту
 Бир эле көрүп сынады,
 Ошондо тобо кылады,
 Жалғыздын қылган ишине
 Бенденин чыгат күмары.
 Арадан (ага)¹⁵ кошулуп,
 Аралаш келген Жапаке
 Берметти көрүп кетсем деп,
 Бекөй канга жетсем деп,
 Ақыл болжоп турады.
 Жапакенин арманы
 Ошондо Бермет биледи.
 Жалғызым — деп буркурап,
 Бермет күң ыйлас жиберди.
 Бөлөкке сырын билгизбей,
 Бөлөгүнө тийгизбей,
 Кетерби сөзүн туонтуп,
 Керәэттик менен угузуп,
 Башкача жаш булады,
 Бермет балдыз болуп ыйлады.
 Жапакени көргөндө
 Бермет күң жаны калбай ыйлады.
 Жаркылдаган Берметке
 Жана бир кайғы камалды,
 Жазым айтып койбосом
 Жанында жолдош жаманы,
 Ойлогонун арамдық
 Кандай қылам амалды.
 Тууганың эмес душманың,
 Жанындағы Жапаке
 Ичинде көптүр бушманы,
 Бул әмне қылганың,
 Буластаган мен байкуш
 Капалық жазып турғаным,
 Болор бекен жыргалым!
 Ай төбөдөн толбойбу,
 Бермет күндүн зарынан
 Тууганың душман болбойбу.
 Беш күн өтпөй арадан
 Азапка башың конбойбу,
 Сизди ажалдан мурун сойбойбу.
 Арамдығы көп экен,
 Мени тырмантып жесир койбойбу!
 Ақыл болжо, жалғызым,
 Ошондой шумдук болбойбу!

---

¹⁵ Ага — катчы тарабынан жазылбай қалған сөз катары сунуш этилди.

Анда жалғыз кеп айтат,
Аларым Бермет бечара,
Ақыл болжо — деп айтат.
Ақыл болжоп турғаның
Менин аманат жаңым күйнадың.
Атандашып кеп айтпай,
Алганым Бермет, сен айтпай,
Аманат жаңым күйнадың.
Алда таала бак берсе
Болор менин жыргалым
Ай төбөдөн толобу,
Өлүмдөн качкан оңобу.
Андай айтпай тура тур,
Ажал жетип күн бұтсө,
Адамзаат бендени
Сандықка салса коебу,
Жараткан ақылың менен болобу?
Анда Бермет кеп айтат,
Ақыл болжо деп айтат.
Аламан менен тең әмес,
Ал сөзүң эсеп әмес,
Оозго алар кеп әмес,
Аларың Бермет мен әмес,
Ажалдан күдай сактасын,
Жалғызымы, ал сөзүң дұрус кеп әмес.
Орундуу уяң мен әмес,
Оозго алар кеп әмес,
Жаңында балдыз алам — деп,
Оолукканың мен әмес.
Ушунтип кайғы көрөдү,
Беш жолдош билбей калсын — деп,
Бермет күң үйгө жөнөдү.
Керәэт Бермет кетти — деп,
Арт жагынан жүгүрүп,
Жеңелери келеди.
Бермет жымыйып басып турады,
Келе салып жеңеси
Берметтін сөзүн сурады.
Анда жеңелери ыйлады,
Күйөөң жайын айткын — деп.,
Жеңеси сурап турады.
«Аллага тобо кыларың,
Аларың жалғыз сынадың.
Теңирге тобо кыларың,
Теңтүшүңдү сынадың.
Авалап учкан телкүшүн,
Ақылман экен теңтүшүң.
Кунан тайдай курдашың,
Асоо тайдай сырдашың,

Акылман бекен курдашың?
Анда Бермет кеп айтат,
«Аял кыл, жеңе, деп айтат.
Жорголоп басып мен барсам,
Жанында жаман адам бар.
Ал арамдық ойлоп келиптири,
Алары Бермет бечара
Асты эле кайғы көрүптүр.
Ойлогону арамдық,
Издегени жамандық,
Жапаке бирге келиптири».

САРИНЖИ МЕНЕН АКБЕРМЕТ ЖАНА ЖАПАКЕ

Бермет жеңе сизге айтат
Эрте мадал барыңыз,
Жалғызга көзүң салыңыз,
Тилегин кудай берсин де,
Дилбарым * жалғыз келсин де,
Ай тууганда келсин де,
Алар болсо келсин де,
Атакемдин айдың көл
Өрдөк, чүрөк, казы бар,
Алганынча жалғызыым
Бир келбеди, жашы бар,
Муну байкап өтсүн де,
Акыл менен жетсин де,
Аял кылбай келсин де,
Алары Бермет керээттин
Алтын жүзүн көрсүн де.
Аял кылбай чапчаң бар,
Айтууга көнсүн де,
Көтөрөм кудай салғанын,
Мен айтамын арманым,
Арманымды уксун де,
Бир кумардан кансын де.
Женелери жүгүрдү,
Жалғызды көздөй бүлүндү.
Жайкалып өскөн жаш каны,
Жашырбастан бул сөзүн
Женесине айтканы.
Айткан сөзүн түрдөдү,
Жалғыздын түрүн көргөн соң,
Бери эшикке жүр деди.
Эшиitti сөзүн түрдөнүп¹⁶,
Жалғыз эшикке чыкты гүлдөнүп.
Жалғыз келсе эшикке
Жанжөкөр жеңе кеп айтты,

---

¹⁶ Түрдөнү — механикалық катта.

Керээт Бермет кеп айтат,
 Жалгызым кечикпей келсин — деп айтат.
 Көтөрөт экем мен десе
 Бир кудайдын салганын,
 Аларың Бермет керээт күн
 Айтат экен арманын.
 Арманда кылбай Берметти
 Үлайыктыр бармагың,
 Байкасан барып туруңуз,
 Баш тарттыrbай Берметке
 Барып сөзүн угуңуз.
 Келе салса жалгызым.
 Арман-арзың¹⁷ айтам дейт¹⁸,
 Аманың сурап кайтам дейт.
 Ошондо жалгыз бүлүндү,
 Жанындағы беш жолдош
 Жапаке менен алтоо деп,
 Уктатып коюп жүгүрдү,
 Берметтин сөзүн угам деп,
 Жалгыз бала бүлүндү.
 Берметтин сөзү кандай деп,
 Ақылман жалгыз гүлдөнүп,
 Алты канат ак үйдөн
 Акырын чыкты түрдөнүп,
 Жеңесинин кашына
 Басып келди түрдөнүп.
 Аңдачы сөздү жалгызым,
 Ар тиlegen ң берсін деп,
 Аларың Бермет келсин деп,
 Кебиме кулак салыңыз,
 Келсин деди Бермет жарыңыз,
 Кейиптей эрте барыңыз.
 Бактылуу жалгыз гүлдөндү,
 Барайын деп түрдөндү.
 Билгич жалгыз гүлдөндү,
 Алаары Бермет керээтти
 Билейин деп түрдөндү.
 Орундуу жалгыз бөлүндү,
 Уктатып коюп, жалгызың
 Оолугуп жалгыз жүгүрдү.
 Керилген жалгыз гүлдөнүп,
 Келе жатат түрдөнүп
 Билгич асыл балабы,
 Билинбей кетип баратат.
 Жерге буту илинбей,
 Берметтин түрүн көрсөм деп,
 Жалгыз кетти билинбей.

¹⁷ Азын.¹⁸ Де.

Жабыгып жаткан Жапаке
 Артынан кошо жүгүрдү.
 Саринжи жалғыз артынан
 Артынан чуркап жүгүрүп,
 Берметти көрүп кетсем деп,
 Кан Бөкөйгө жетсем деп,
 Арадан чатак салсам деп,
 Бөкөйдөн мал алсам деп,
 Жапаке чиркин жүгүрдү.
 Асыл жалғыз чалкалап,
 Саринжидей жалғызың
 Аяңдай басып калкалап,
 Асыл зат жалғыз келатат.
 Айдыңды көздөй жөнөдү,
 Кеңеши ашық жалғызың
 Келе жатат буралып,
 Берметтин түрүн көрсөм деп,
 Жапакендин арман, кайғы ичинде.
 Арт жагынан аңдыды,
 Арадан абдан бузук болуп,
 Тиет деп турат жардығы.
 Алдыңдагы жалғыздың
 Ойлогону ой экен,
 Кайнатасы Караба
 Журт сураган зор экен.
 Чоңдун кызын алам деп,
 Чолпондой жалғыз барам деп,
 Айдыңга келди жүгүрүп,
 Асыл зат¹⁹ жалғыз сүйүнүп,
 Алдынан өттү илинбей.
 Асыл зат жалғыз Саринжи
 А кудайлап сүйүндү.
 Берметтин жүзүн көрсөм деп,
 Жапаке чиркин сүйүнүп,
 Акыл менен биледи,
 Каалганы ачып киреди.
 Курдашым жалғыз келет деп,
 Керебеттин үстүндө
 Керилип жаткан Бермет күн
 Кабагын ачып күлөдү.
 Айтса сөзү коробой,
 Ак шумкар жакка жолбой,
 Керебеттин үстүндө
 Керәэт Бермет сулуунун
 Жатканын жалғыз биледи.
 Жайкалган жалғыз келет деп,
 Кабагын ачып күлөдү.

---

¹⁹ Заат - айтылышы боюнча жазылып калган.

Көп ойлобой санааны,
Көрдү Бермет баланы,
Бермет күндүн кыялышы
Жалгызыңа жагады.
Акылы ашык экен деп,
Жактырды жалгыз баланы,
Жайкалып турган Берметтин
Жазылган экен кабагы.
Өз боюңа бактиги,
Бермет күндүн актыгы —
Актыгын карап олтурсан,
Акшанын жааган карындай.
Эки беттин кызылы
Ак тооктун канындай.
Саринжи жалгыз буралып,
Жүгүрүп келди Бермет жанына.
Колодой * болгон мойнуна
Колун салып бурады,
Койчу нары деп Бермет,
Колун кагып туралды,
Жалгыз кийин таарынды...
Жалгыздым кете берет деп,
Бермет керебеттен кулады.
Кетирбестен жалгызды
Этектен кармап бурады.
Айта турган арзым бар,
Жалгыздым, аял кыл — деп туралды.
Аял кыл — деп, жалгызын
Алаары Бермет ыйлады.
Кара күчкө мен жаттым,
Жалгыздым мамыгар бекен деп жаттым,
Андыча * кылып мен жаттым,
Жалгыздым арманда болор деп жаттым.
Акылман жалгыз сен деди,
Алаарым жалгыз кел деди.
Ай караңғы, тұн қысқа
Аял кылбай кел деди.

Экөө керебеттин үстүндө буралып, кубанып отурғанда Жапаке: экөө уктап кетсе экен, кыздын жүзүгүн алып, Бөкөйгө ишеничтүү болуп барсам экен — деп, ойлонуп турду. Саринжи жалгыз келгенден кийин Бермет: Саринжи баатыр экен го — деп, Саринжинин мойнуна колун арта салып, керегени көздөй колун сунуп, көкүрөгү тунуп, жалгызды көрүп анык зат, мыкты зат экенин билип, кубанат. Ошентип жатып экөө уктап кетет.

ЖАПАКЕНИН АКБЕРМЕТТЕН САЛАМ МЕНЕН БӨКӨЙГӨ КЕЛГЕНИ

Жапаке Саринжи менен Акберметтин керебетте уктап атканын билип, колундагы алтын жүзүгүн уурдал алып, Бөкөйдү көздөй качып кете берди. Анда Бөкөйдүн керээт кара башында тогуз катыны бар эле. Тогуз катындын баарынан артық көргөн Акша деген

бир сууу катыны бар эле. Тогуз катынга тогуз күн жатса, Акшанын жакшылыгына кызыгып, жалгыз өзүнө тогуз күн жатар эле. Акшага жаткан күнү таң атканы билинбей калар эле. Акша алтын чайдооско чай кайнатып, күмүш пиялага куюп, Бөкөйгө берип турган убагында, алтын жүзүктүү уурдап алып, Жапаке²⁰ Бөкөйгө келет. Акша катын өмүрү согончогу канабаганы менен, мен бас боломун деп ойлобогон эле. Ошондо Бөкөйгө Жапакенин айтып турган жери:

Акылман Бөкөй, каным ай,
 Акбермет болду жарың ай,
 Акберметтей жарыңды!
 Арманда кылбай барың ай!
 Акбермет болду жарыңыз,
 Акылман Бөкөй барыңыз,
 Муну арманда кылбай алыңыз!
 Акылың болжоп билем дейт,
 Акбермет сизге тийем дейт.
 Теги эле жалгызга тийсем күйөм дейт,
 Өзөнгө тарта коном дейт,
 Өкүмү ашык Бөкөйдүн
 Өз алган жары болом дейт.
 Алдында турган ага жок,
 Артында турган ини жок,
 Жалгызга тийсем бечара
 Өрт өчкөндөй болом дейт.
 Оруну ашык жан экен,
 Ойлогону Бөкөй кан экен,
 Күн-тун ойлоп жүргөнү
 Өзүң сындуу кан экен.
 Бермет болду сиздики,
 Үрүсүңыз бар экен,
 Дүбүртү ашык жан экен.
 Сизде тогуз катын бар экен,
 Тогузу бирдей бириксе,
 Берметтин түрүн көргөн жан
 Сүйүнчүгө албас жан экен.
 Бермет болду сиздики,
 О, таксыр * кан, үрүсүңыз бар экен.
 Көрүп келдим көз менен,
 Аялдан ашык порумун,
 Ишенбесен мынакей,
 Белекке берди жүзүгүн *.
 Белегин колго алыңыз,
 Бермет болду жарыңыз,
 Бөкөй кан, бей капа кылбай барыңыз.

Бөкөй ошондо кубанып, жүзүктү ала коюп, чыпалагына сала коюп, жүзүк чыпалагына батпай, жүрөгү түйлап жатпай, жүзүктү ойлоп, болжоп олтуруп, жүзүгү бүл экен, буту кандай экен — деп, жүзүгүн көрүп, оолугуп кетет. Ошондо Бөкөй кан — Ой, Жапаке! Сенин

---

²⁰ Жапакенин — механикалык ката.

аялга эбинң жок, айтууга кебинң жок, сөзгө чоркок, жүрөгүң жок коркок элең, барып Байконурду чакырып келчи — деди.

БӨКӨЙ КАНДЫН БАЙКОНУРДУ АКБЕРМЕТКЕ ЖИБЕРГЕНИ

Жапаке Байконурду чакырды. Байконур үйгө кирген соң: Жапаке, кечеги ишиң әмне болду? — деди.

— Бардым, барган менен бакалап, жұзұгүн уурдал алдым, Бекейгө капалық салдым — деди. Ошондо Байконур ойлонуп, бұлғунуп, Бекейдү көздөй жүгүрүп келип, әшикке тура калды. Бекей кан — ой, Байконур, сен мындан көрө әптүү элең, мынаабу жұзұқту Бермет белекке берип жибериптири. Берметтөн мага белек келиптири. Кыз башы менен, кыз чачы менен жұзұқту бергенден кийин жұдөгөн әмедей болуп, барбаганым, албаганым болбойт го — деди. Әшикте жабдық-жасалгасы менен кара жорго тур, ошону мингин, бұғүн тұндән калбай барғын²¹. Бермет мендик боло турған болсо керебеттин үстүндө жатып, сүйлөшүп, менин кебимди айткандай болсо, таңды²² атыrbай кайткандай бол, керебеттин үстүндө әртең менен менин тапкандай бол — деди.

Сөзүндү коротпой, жообунду жолотпой, Бермет мендик болгондой болсо, күндүн мурдун чыгарбай келгендей бол, кечикпей мага жооп бергендей бол, Бермет мендик боло турған болсо кара жорго сеники да Бермет менини, сурек суроочу алтын тактын үстүндө²³ мени кубант — деди. Сөзүн угуп, Байконур жайдары тартып құлуп, жүрүп кетти. Берметти ала турған болгон соң беренжиден * беш кабат, атилестен * алты кабат калың, төшөк салған менен таң жакында атпай турат. Байконур Берметке барбай, орто жолдон сөз курап, Бекейгө келди. Ошондо Байконурдун кеткенин Акша деген кандын катыны билди. Тилимди алса койдурайын, агасынан (калган)²⁴ жалғыз баланын жанын кыйнай турған болду го деп, (турса)²⁵ Бекей төшөк-ордун көтөрүп, суракканадагы²⁶ тагына жүгүрдү. Ошондо Акша (Бекейдүн)²⁷ Берметти анық аламын дегенин билди. Билип, алтын чайдооско чайды кайнатып, күмүш пияланы колтугуна кысып, Бекейдүн артынан Акша да барды.

Акша келсе, Бекей күнүлүк кылып келди го — деп, Акшаны тилдеп турған жери:

Айланбасаң үстүмө
Алтын чайдоос чай менен
Керәэт билип келдиңби,
Сулуу Бермет айымды?
Суналбагын бекерге,
Сен билерсиң жайымды.
Аяндай басып желесин,
Бирөөнүн төрдө жаткан кызына.
Күнүлүктү кыласын,
Буралбагын бекерге
Кайсыга жазып турасын,
Асылдан кордук көрөсүн,
Ажалдан * мурун өлөсүн.
АКШАНЫН АЙТКАНЫ:

²¹ Бергин — сүйлөмдүн маанисине караганда механикалық ката кетирилген.

²² Тайынды — механикалық ката.

²³ Үстүнө.

²⁴ Калган — түп нускада жазылбай калгандыктан сүйлөмдүн маанисине карата сунуш этип койдук.

²⁵ Турса — жазылбай калган сөз.

²⁶ Сурек канаа — угулушу боюнча созулма үндүү менен жазылып калган.

²⁷ БЕКЕЙДҮН — сүйлөмдүн тактығы үчүн ушул сөз болушу керек эле.

Алганың Акша бечара,
 Алганың Акша ыйлады,
 Жалғызды арка кылады.
 Жалғызды турат аркалап,
 Күйгөнүңе чыдабай,
 Алтын чайдоос, пияла
 Көтөрүп урду талкалап,
 Акша ыйлады чалкалап.
 Ақылман төрөм сен элен,
 Алган жарың мен элем,
 Кай керәэттен кем элем.
 Жакшыдан калган керәэзин,
 Жалғыз үкөң ыйлатпа,
 Жалғыздын жанын кыйналтпа.
 Алганың Акша байкушту
 Капалантып кууратпа.
 Келиниң Бермет албагын,
 Кейишке башың салбагын,
 Кеңешкор журтуң чогулса
 «Келинчи» атка калбагын.
 Койгун, төрөм, бул ишти
 Дин мусулман * бенденин,
 Тили келме келгендин,
 Уктап жаткан адамдын,
 Эчтеме билбес жамандын
 Түшүнө кирбес күп иштир.

Таксыр каным, тил алсан, кой бул ишти — деп ыйлап турганда, байбиче, кой ыйлаба, бул ишти койдум — дегендин ортосунда Байконур көрүнө калды. Ошондо Байконурду көрүп, карай берди. Бөкөйдүн күйүп турганын көрүп, Байконур ошондо ыр менен айтты; Ойбой, таксыр каным ай,
 Түндө келген Жапаке
 Айтканынча бар экен,
 Бар да, болсо кан Бөкөй,
 Акбермет сиздики болду, ал Бөкөй!
 Ийниме чапан кием дейт,
 Ибилис Бөкөй²⁸ турганда
 Жалғызга кантип тиэм дейт.
 Тийген менен а байкуш,
 Тирүү кантип жүрөм дейт.
 Дилбер * эле кан Бөкөй
 Төрөнүн жайын билем дейт,
 Камыш башы калам дейт,
 Сизге дубай салам дейт,
 Саламын ала келбесе,
 Ичкен ашың арам дейт.
 Ай төбөдөн толом дейт,
 Бул дүйнөдө болбосо,

---

²⁸ Бкөй — механикалық катта.

Кыяматтык * болом дейт.
Арбак, анттын баарысын
Сизге жүктөп коем дейт.
Абайлагын, чоң Бекөй,
Айткан сөзү шол Бекөй.

Ошондой деп Байконур айтса, анда Бекөй: кара жорго сеники, Бермет меники — деди.

ЖАКШЫ КӨРГӨН АКШАНЫ ӨЛТҮРГӨНҮ

Байконурдан Берметтин сөзүн үккандан соң Акбермет меники, ажалдуу Акша жердики, тиги турган Акшанын кесе чапкын келдесин, башына капитап күү чачын, сүйрөп салгын денесин, не себептен кемитет Берметти, кудайдын сүйгөн бендесин. Дароо чапкын деди.

Бекөй кан ошондой дегенден кийин Байконур колундагы канжары менен кылышын алып Акшаны өлтүрөм деп жүгүрдү. Байконурду туубаса да тутунгандай кылып багып алган баласы эле. Байконурдун өлтүрөрүн билген соң, ошондо Акшанын жалынып ырдаганы:

Ой, Байконур, тура тур,
Бир аз сабыр кыла тур.
Туубасам да тутунган
Жалгыз уулум сен элең,
Энекең байкуш мен элем.
Бир тырмактын жогунан
Тумшугу жок мен элем.
Бөөдө өлтүрбө өзүмдү,
Убалым тешсин көзүндү.
Акырет * жайга барганды
Качканыңа койбосмун,
Ноктолоп минип өзүндү,
Уктуңбу менин сөзүмдү,
Конур ай, убалым тешсин көзүндү!
Байконур канжарын тутуп турады.
Чымын жаным калса деп,
Акша Бекөйдү көздөй жылады.
Кандай амал кылам деп,
Амалын таппай турады.
Акылман төрөм сен элең,
Алган жарың мен²⁹ элем,
Мен кай керээттен кем элем,
Бир баланын жогунан
Тумшугу жок мен элем.
Өлөмүн деп санабай,
Өтүп кеттим дүйнөдөн.
Согончогум канабай,
Арманым көп кудайга
Алдыма мерсет * бала албай.
Койчу, төрөм, бул ишти,
Дин мусулман адамдын,
Тили келме келгендин,

---

²⁹ Менен — механикалық ката.

Түшүнө кирбес күү ишти.
О, таксырым, тил алгын,
Койчу жаман бул ишти.
Бир өзүңө ыйлайын,
Өлүп кетет экемин,
Айла жок кандай кылайын,
Акылман Бекөй, ойлоочу,
Аманат жаным сурайын!

Анда Бекөй кан: ой, Конурбай, койгун! — (дегенинче)³⁰ болбой, турган Акшанын башын чаап жиберсе, Акшанын башы ыргып кетет.

БЕКӨЙ КАН АКБЕРМЕТТИ ӨЗҮ АЛУУГА КҮЛДҮР КАНДАН УРУКСАТ³¹ АЛГАНЫ

Эми Бекөй бил жакшы катындан ажырап калган соң, сууну башынан ылайлап жибердик, аягынан тундуруп алалык — деп, кырк жигитке ат току дейт. Ошондо Бекөй Күлдүр канга барып, арыз, таксыр, — дейт. Ал: арызың болсо айт — дейт. Айтканым: элимден бир бала чыкты, тилиме көнбөдү. Калың журтту жеп, түгөтө турган болду, өлтүрөсүзбү, тиргизесизби, элге жүзүн көрсөтпей Саринжини жок кылсаңыз экен. Жаман катын, жаш баласын бизге ынахам* кылсаңыз экен — деди.

Андай болсо, сизди тели-тентекти тыйсын деп, алтын такка мингизип, калк суратып койгомун, карматып колума бергин, элдин жүзүн көрсөтпөймүн, жаман катын, жаш баласын сизге бердим — деп, Күлдүр кан жооп берди.

АКБЕРМЕТТИ САРИНЖИ АЛЫП ЖОЛГО ЧЫККАНЫ

Бекөй кан: эми мында минтип турбайлык, Ак-Жайыктын белинен жалгызды тосуп алалык деди. Бекөй ошондо тосуп калды. Карада падыша кызын жөнөтмөкчү болуп кабарлап койсо, кызы жөнөбөй жатып алат. Кан ошондо: «Эмне мудаасы * бар экен, ошону айтсын, ошону ордуна келтирип берейин, анан кийин жөнөсүн — деп.

Акбермет жеңесинен айтты. Ат башында алтын сандык согуп берсин, ичине албарс кылыш салсын, анан жөнөймүн — деди. Кызынан жооп тийгенден кийин усталарды жыйдырып ат башында алтын сандык соктуруп, ичине албарс * кылыш салып берди. Сандыкты көрүнөө жерге төөнүн үстүнө таңып койду.

Көчтүн алды менен күйөө жолдошу болуп, Саринжи беш жолдошу менен жөнөдү.

АКБЕРМЕТТИ БЕКӨЙ КАН ТАРТЫП АЛГАНЫ

Көчтүн арт жагынан желе басып, жыгыла жазып, Бермет жөнөдү. Ошондо Бермет жолдо келе жатып ат үстүндө уктап түш көрөт, Бермет түшүндө Саринжини Күлдүр кан айдатканын көрөт. Аны жалгызына айта албай, беш жолдошко айтып турган жери:

Алдыңдагы беш жолдош —
Аманат жанга эш жолдош,
Аз гана сабыр кыла тур,
Менин арманым калың уга тур.
Атка минип алыштыр.
Агасы Бекөй башында,
Кырк жигити кашында,

³⁰ Дегенинче — жазылбай калган сөз.

³¹ Руксат — механикалық ката.

Асем менен келиптири.
 Агар алтын, ак күмүш
 Бей-бечара карыпка
 Кудайы кылып бериптири.
 Жалгызым кыйноо көрүптүр.
 Айланайын, беш жолдош,
 Жалгызды алып кет, жолдош.
 Азап жакын көрүнөт,
 Үймандуу журтка жет, жолдош.
 Анда жалгыз кеп айтат,
 Алганым жалгыз, бечара
 Армандуу болбо деп айтат.
 Аманат жаным кыйнайсын,
 Мынчалык несин ыйлайсын?
 Аркы-терки басамын,
 Арам сийдик Бекейдөн
 Мен өзүм кайда качамын!
 Бекейдөн качып кеткенче
 Ээн талаа, эрме³² чөл
 Күү талаада жатамын.
 Кашымдагы беш жолдош,
 Алмач эркеч сары атан,
 Үлдам жүгүн чеч, жолдош!
 Басып бүтүн бүктөнөр,
 Шилтегенде кылоосу
 Адамдын башын илип түшүргөн,
 Ак албарс алып бериңер,
 Асыл тууган жалгыздын
 Өнөрү болсо көрүңөр.
 Арам сийдик Бекейдөн
 Келгени болсо көрөйүн,
 Ак албарс колго тийгизгин,
 Адебин колго берейин!
 Айтып оозун жыйганча
 Беш жолдошу жүгүрүп,
 Дароо чүркап барады.
 Алтын сандык колго алып,
 А беш жолдош алганча —
 Бекей кан келип калады,
 Келе салып кармады.
 Ырыстуу жалгыз чачылбай,
 Алтын сандык ачтырбай,
 Анда жалгыз зардады.
 Жалгыздын айтып турган арманы:
 Арманымды айтсам — деп,
 Анда бир жалгыз ыйлады,
 Эчтеме койбой аlam — деп,

---

³² Ээн — катышыдан кеткен жаңылыстык болушу мүмкүн, адатта салттуу түрдө «эрме чөл» деп айтылат.

Агасы Бөкөй туралы.
 Арманым айтып ыйласам,
 Аркасы тиер бекен — деп,
 Жалғыз туума Саринжи
 Бөкөйдөн жаңын суралы.
 Ашuu бийик дабанбы * ,
 Ақылман аке, аманбы?
 Кырк жигитин кошчу алып,
 Бүгүн аке келет — деп,
 Уктум эле кабарды.
 Атка минсе жылауун,
 Иним зайдын алып келет деп,
 Кырк жигитиң кошчу алып,
 Алдыңдан тосуп келүүң.
 Үкөм * малдан өлбөйт деп,
 Агар алтын, ак күмүш
 Бей-бечара карыпка
 Кудайы кылып берүүң!
 Ака жан, ушубу кыйноо көрүүм:
 Эки колум байлалтың,
 Салдаттыкка айдаттың,
 Менин шорум кайнаттың.
 Айттырбагын арманым,
 Ака жан, кыйын болду жаңжалың!
 Анда бир Бермет ыйлады,
 Жалғызым — деп зыркырап,
 Жаманы тиер бекен деп,
 Жаш алган жары чыркырап.
 Кагылайын, жалғызым,
 Кайгырбачы, байкушум,
 Бек байлалын белинди,
 Бедер кыл тама элинди.
 Бошонбочу жалғызым,
 Кургатар бекен жараткан,
 Көзүмдөн аккан селимди.
 Күчакташып бир жүрөргө
 Койбоду жалғыз бегимди.
 Алганы Бермет бечара
 Көөнүндө капа, какшады,
 Жалғызга жардамы тиер бекен — деп,
 Көтөрө чалып мактады.
 Кечээ биздикинде жатканда
 Отургунча он айткан³³
 Адөөлөт акең ушубу?
 Айтканыңча бар экен,
 Кары десен бала экен.
 Карыкканы акеңдин

---

³³ Аткан.

Куруган Бермет кар экен.
Ойногону, күткөнү
Өзүң сындуу бала экен.
Жалгыздан ыраат көрбөгөн
Мен байкуш ырысы жок жан экен.

Ыйлаганы менен болбой, ой-боюна койбой, эки жигитин чакырып, айдап жөнөгүн, өлтүрөбү, тиргизеби, айтор мусулман жүзүн көрсөтпөй жок кылат — деди.

Бөкөй Берметти алам — деп, караңғы тамга камап койду. Саринжини айдатып жибере турган болду.

САРИНЖИНИН АЙДАЛГАНЫ. АЙДАТАРДЫН АЛДЫНДА САРИНЖИНИН АЙТКАНЫ

Кетерин билип жалгызын,
Кейип турат байкушуң.
Аке жан — деп ыйлады,
Арманын айтып турганы.
Бечара³⁴ тарткан жалгыздын
Болор бекен жыргалы.
Ақылман акем сен элен,
Армандуу жалгыз мен элем.
Ақылман элең Бөкөй кан,
Аркасы тийчү бек * элен.
Айтууна көнөйүн,
Алганым Бермет байкушту
Намыс кылбай берейин.
Ақылын ашык кан Бөкөй,
Айдатпай алып кал, Бөкөй!
Айдатпай алып калсаңыз,
Алтындан болсун тагыңыз,
Артылып турсун багыңыз.
Жабыктырып ыйлатпай,
Жалгыздын айткан сөзүнө
Жан ага, кулак салыңыз!
Кыл дегениң кылайын,
Кол куушуруп турайын.
Колуна сууну күяйын,
О, дегениң угайын.
Ар кызматың кылайын,
Алдыңдан кетпей турайын.
Алганың Бермет экөөңө
Үстүңө суу күяйын,
Бой тазалап турайын!
Болбогон ишке жолуктум,
Бөкөй кан, кандай кылайын!
Чымындай жаным каларбы,
Бир өзүңө ыйлайын!
Кебине кулак салайын,

---

³⁴ Бечаара — угулушу боюнча жазылган.

Кейип турган жалгызга
Тиер бекен паанайың?
Карыганда энекем
Жооп берсең уялаш,
Боздотпой багып алайын.
Кайгырган жалгыз келеби,
Камыктырба, кан Бөкөй,
Карыган байкуш энемди.
Алды-кийнин каратпай,
Бөкөй кан: Айда! — деп, ачуу кылады.
Амалым кандай болот деп,
Жалгыздын мууну бошоп турады.
Бөкөйдөн жооп келген соң,
Эки бир жигит кубады,
Кудайлап бала ыйлады.
Токтотостон бачагар
Айдаймын деп турады.
Кайгырган жалгыз бечара,
Эсил жалгыз бөлүндү,
Жанындағы бир жигит
Энесин көздөй жүгүрдү,
Жалгыз эми жандан түңүлдү.
Мунун армандуусу билинди,
Апасын көздөй жүгүрдү.
Айдоого кетет экем деп,
Кайран эр аманат жандан түңүлдү.
Асыл жалгыз буркурап,
Айдоодо барат чыркырап,
Алганы Бермет бир тамда
Амалым кандай болот деп,
Ыйлап турат зыркырап,
Айдатарын билген соң,
Агасы экен кан Бөкөй
Айткан тилин албады,
Анда жалгыз каргады:
— Кан болбосон, куруп кал!
Бөкөй, тагың минип куруп кал,
Балдарың мендей ыйласын,
Башыңды калмак туурасын!
Кан эмессин, түлкүсүн,
Бир тууганың айдатып,
Элге-журтка күлкүсүн.
Өлүп калсам амал жок,
Өлбөй тирүү мен калсам,
Түгөнбөс катар мүлкүсүн.
Кан эмессин, карышкырын,
Кара албарсты баскырын.
Эжелде ишим ондосо,
Бакырың келип башка урсун!

Көөнүңдү шайтан азгырсын,
Мен Саринжи, сен Бөкөй,
Өлүп калсам айла жок,
Өлбөсөм ушул иш —
Экөөбүзгө тең Бөкөй.
Мен көргөндү көрөрсүн,
Акылын таап иш кылсам,
Сен да салдаттыкка жөнөрсүн.
Акыл болжоп билерсин,
Күлдүр баба канымдын
Колуна барып тиерсин,
Бир күнү аманат жаның тилерсиң!
Ажалым жетип өлөрмүн,
Ажалым жетип өлбөсөм —
Айланып кайтып келермин,
Адебин колго берермин!

САРИНЖИНИН ЭНЕСИ

Жалгыз ошондой деп ыйлап турса бир жигит Жадаал энесине жүгүрүп барып, кабар берди. Анда энеси жалгызды издеп бара жатса Бөкөйдүн кырк жигити энесин бир тамга камап койду. Ошондо энеси тамда ыйлап турганы:

Караңғы тамда бүркурап,
Кулунум, деп чыркырап,
Кагылайын, кулунум,
Кулунум, сенден айрылып,
Күр кайғы тартып турумун,
Көтөрбөсөм айла жок —
Бир кудайдын кылуун.
Ак болот элең сындырды,
Апаңды кайғы кылдырды.
Тулпар элең жалгызым,
Тайдырыптыр кыядан,
Шумкар элең кулунум,
Учуруптур уядан.
Жумуртқадан ак элең,
Жалгызым, бир энеден так элең.
Жалгыздан ыраат көрбөгөн
Кандай ырысы жок жан элем.
Эч бир акыл санабай,
Энесине карабай,
Көчөнү көздөй жүгүрдү,
Жалгыз уулу Саринжи
Көрө алbastan бөлүндү.
Көзүнүн жашы булады,
Энеси үнүн эшитип,
Көчөнү көздөй чурады.
Айдоодо жүргөн жалгызды
Көрө салып ыйлады.
Келе жатса кайгырып,
Досу келет жүгүрүп,

Алганы Бермет бечара
 Амалым кандай болот деп,
 Бир тамда туруп чыңырып,
 Эки колу байлалуу,
 Айнектей көзү жайналуу,
 Шакардай ичи кайноодо.
 Кара жашы төгүлүп,
 Кишени менен басалбай,
 Тарамышы көрүнүп,
 Амалым кандай болот деп,
 Жалгыздын көөнү бөлүнүп,
 Көрө салып ыйлады,
 Айдоодо жүргөн жалгызга
 Акыл айтып турады.
 Көп зыркырап ыйлабай,
 Бек байлагын белинди.
 Бектиkke сал көөнүндү,
 Чындал жесир койдуңбу,
 Боздогон Бермет келинди.
 Мүнүшкөр * салган конушбу,
 Жалпы тама * элинден,
 Жаркылдаган келинден
 Айрылганың ушубу?
 Тиги караңғы тамдын ичинде
 Картайган апаң чыңырат,
 Жалгызым — деп чыңырса,
 Жараткан — көккө угулат.
 Жабыкпагын, энеке,
 Бул жалгыздай кайдан туулат?
 Жалгызым, сенден айрылып,
 Бизди эле кудай уруптур.
 Келе жатсам буркурап,
 Алыс эмес мынакей,
 Мына түнөргөн тамдын ичинде
 Ак канышың³⁵ Бермет көрүптүр.
 Ай төбөдөн толобу,
 Алганың Бермет байкушка
 Жалгызым, сүйлөшүп кетсең болобу?
 Уга салып жабыгып,
 Урматтуу жалгыз камыгып...

Саринжи мен Берметке алып барсаңар мына бул кызыл дилде акча — деп, чөнтөгүнөн
 эки жүз дилде бул³⁶ чыгарды. Чыгарган менен алган жок. Анын кебине кулак салган жок.
 Баары кара көңүл кан ичмей жигит экен. Жалдырабай, жалынбай булуңду жаныңа салып
 ал. Эрте барып келели, Бөкөйгө барып жооп берели деди.

³⁵ Бул сөз «Ак канымың» болуп туура эмес жазылган, анткени бул түрүндө эч мааниси жок.

³⁶ Бул — «пул» деген мааниде.

САРИНЖИ-БӨКӨЙ (Үзүндү. Болуш Мадазимов)

(үзүндү)

Аткаруучу Кыргыз Республикасынын маданиятына
эмгек сицирген ишмер **Болуш Мадазимов..** Запись
Кыргыз радиосунан алынды. Нотасын кагазга түшүргөн
искусство таануу илимдеринин доктору, профессор
Камчыбек Дүйшалиев.

«Саринжи-Бөкөй» дастанында кыргыз, кыпчак элинен мундук уруусунан Булан деген
киши болгон экен. Буландын эки аялы болгон. Бир аялынан бир уулдуу болот да, анын
атын Жамгырчы коет. Экинчи аялынан төрт уулдуу болуп, төртөөнүн чоңу Бөкөй.
Күндөрдүн бириnde Булан каза болгондон кийин Жамгырчыны кийин ордуна кан кылыш
шайлашкан. Жамгырчы адилет, эстүү, акылдуу, сөзмөр элге жакшы караган кан болгон.
Бирок 55 менен 65тин ортолугуна чейин балалуу болбой жүрөт. 55 менен 65 жаштын
ортолугунда балалуу болуп зарылып жүрүп көргөн баласын Саринжи деп атын Саринжи
койгон. Саринжи алты жашка чыкканда Жамгырчы кату ооруйт, оорудан айыкластыгына
көзү жеткенден кийин иниси Бөкөй дагы Жамгырчынын артынан башка элге кан болуп
жүргөн. Бирок Бөкөй кичине акылы өксүгүрөөк болгон. Ошондуктан үч-төрт жыл атасынан
келип кабар албай калган. Кантсе дагы эми алты жашар Саринжини азыр жаш, энеси
башка болсо дагы аталаш иним Бөкөйгө тапшырайын деп Курман деген үзөңгү жолдошун
жөнөтүп Бөкөйдү алдырып турup ошондо Жамгырчы алты жашар Саринжи уулун бир
тууган иниси Бөкөйгө тапшырып турган жеринен үзүндү. (Комуз чертилет).

ТЕЗ РЕЧИТАТИВ МЕНЕН ҮРДАЛАТ

(комуздун коштоосунда)

Ылдам. Быстро.

хи! Ай-та-ын Бө-кей ар-ма-ны
А-гаң э-ле Жам -гыр-чы
Чы-га-рып эс-тен сал -га-ның
Жа-шы кел-ди ал -ты-га
Ме-ниң жал-ғыз э-ле бал-да-рым
Жат-тым ал-ты ай те -шек-тө
Кет-ти ку-бат ар- ма-ным
И-ши жок туу-ган кай-рыл-байт

Ким-ге ай-там Бө-кей зар-ла-рым
Кө-те -ре ал-бай ба- шым-ды
Ке-төр - дүм бак-тым ар-ма-ным
Ал-ба-дың Бө-кей э- си- це
Ал-ты ай-дан бе-ри бир ке-лип
Кө-рум -бө-дүң кө- зү - мө
Ка-бар -га кел-дин у- ял-бай
Кай-ғы -ра -сың не -си -не
Көр-дүң-бы Бө-кей ту- рүм-дү

A musical score consisting of ten staves of music in G major, common time. The lyrics are written below each staff in Kyrgyz script. The lyrics are:

- А-кыл ай-тар ки-ши жок
- Ар-тың -да жал-гыз и-ниң-ди
- Ар-ма -ным көп ай- туу-га
- А-та-лаш Бө-кей и- ниң-ди
- Жал-гыз-дык көз-ге кө-рун-ду
- Жак-шы туу-ган бол-бо- со
- Жат а-дам бил-бейт ки- миң-ди
- Сар-га-йып а- зып ө- нү-нөн
- Са-рин-жи бо- том бү-лүн -ду

A musical score for a traditional Kyrgyz song, featuring ten staves of music in G major with a key signature of one sharp. The lyrics are written below each staff in Kyrgyz script. The lyrics are:

Ат бас -ты-рып кел-беп-сиц
А-кы-ры Бө-кей таа-рынт-тың сен
Э- не-си баш -ка и -ниң-ди
Кай-ры-ла бе-рип не- те-мин
Кал-ды жа-кын жал- ган-да
Ка-йыр кош ай-тып ке-те-мин
Кат-та-бай ко- юп бил-дир-диң
Э-нем-дин баш-ка э- ке-мин
Тү-шүр-ду ке-сел та-гым-дан

Кет-тим мен ку- бат ка-руум-дан
Ке-лип ка -бар ал -ба-дың
Ме-нин ке-сел -деп жат -кан
жа-ным-дан И - ий,
и - ий, э - эй.
Ун катары

Эскертуу: скрипкалык ачыктын астындагы 8 цифрасы дастандын обону жазылтганга караганда бир октава томон аткарылат дегенди билдиret.

1. Э-хи!

Айтайын Бекөй арманым
Агаң эле Жамғырчы
Чыгарып эстен салганың
Жашы келди алтыга
Менин жалгыз эле балдарым
Жаттым алты ай төшөктө
Кетти кубат арманым
Иши жок тууган кайрылбайт
Кимге айтам Бекөй зарларын
Көтөрө албай башымды
Көтөрдүм бактым арманым
Албадың Бекөй эсиңе
Алтайдан бери бир келип
Көрүнбөдүң көзүмө
Кабарга келдин үялбай
Кайгырасың несине
Көрдүңбү Бекөй түрүмдү

Акыл айтар киши жок
Артымда жалгыз иниңди
Арманым көп айтууга
Аталаш Бекөй иниңди
Жалғыздық көзгө көрүндү
Жакын тууган болбосо
Жат адам билбейт киминди
Саргайып азып өңүнөн
Саринжи ботом бүлүндү
Ат бастырып келбесиң
Акыры Бекөй таарынтың сен
Энеси башка иниңди
Кайрыла берип нетемин
Калды жакын жалганда
Кайыр кош айтып кетемин
Каттабай коюп билдиридин
Энемдин башка экенин
Түшүрдү кесел тагымдан
Кеттим мен кубат каруумдан
Келип кабар албадың
Менин кеселдеп жаткан
жанымдан
И-ий, э-эй.

САРИНЖИ, АКБЕРМЕТ

Эки жигиттин бирөө ак көңүл экен: Ой, кудайдын кылышы. Улкөндүн * өкүмү ошондой болот. Жалдырабай, жалынбай булунду жаныңа салып ал. Бермет бу тамдын ичинде турган болсо, мундаштырып, сырдаштырып алып кетемин. Мундаштырды, сырдаштырды — десе, мени атып, сени алып калсын — деди. Ошондо жалғызды жабыктырып, Берметти көздөй алып жөнөдү. Көзүнүн жашын булат, Саринжи ыйлап жиберди:

Кур кайғы тарткан жабырсың,
Кудайым мында барбысың?
Теригип боздоп ыйлаба,
Менин төңтүшүм, шордуу барбысың?
Арманда болгон жанбысың,
Алганым байкуш барбысың?
Арманда болуп ыйлаба,
Аманат жаның кыйнаба.
Алганы Бермет чыңырды,
Караңғы тамда жулунду.
Түлкү жүрбөс түмөн жол,
Жолунда кетип барамын,
Түшүмө кирбес салдаттын
Колунда кетип барамын.
Карышкыр жүрбөс кара жол,
Жолунда кетип барамын.
Капарда жок салдаттын
Колунда кетип барамын.
Алда бир өлүм боломун,
Өлүү эмесмин, тирүүмүн,

Өлгөндөрдүн биримин.
 Күлүктүү минсө бош энди,
 Күйгөн курдаш, кош энди.
 Алтын жүзүң көрүүгө
 Айла жок, курдаш, кош энди.
 Аргымак минсөн бош энди,
 Кайгылуу, курдаш, кош энди.
 Күмүш жүзүң көрүүгө
 Айла жок, курдаш, кош энди!
 Алтымыш муунум шалдырап,
 Караптама тамда турумун³⁷,
 Айнектей көзүм жалдырап,
 Арманым кеп кудайга,
 Тил билбegen салдаттар
 Айдап барат балдырап.
 Анда бир Бермет чыңырды,
 Караптама тамдан тыңдаса
 Жалгыздын үнү угулду.
 Амалым кандай болот деп,
 Жабыккан Бермет чыңырды.
 Эки буттан туралбай,
 Бермет күң бет алдынан жыгылды.
 Амалым кандай болот деп,
 Алганы Бермет ыйлады.
 Эч ылаажын табалбай,
 Эки бетин тырмады.
 Кыйбат баа жалгызды
 Бир көрөргө зар болду,
 Кызыл ала кан болду.
 Эми жандан түңүлдү,
 Акбермет эшигин көздөй жүгүрдү.
 Кайгырып ыйлап чыкты эле,
 Каалганы тепти эле,
 Каалга беш бөлүнүп кетти эле.
 Күч менен тепкен Бермет күң,
 Тура калды чыңырып,
 Жүз төмөндөп жыгылып,
 Мууну бошоп буркурап,
 Жалгызым, сабыр кылгын деп,
 Бермет күң турат жулунуп,
 Айдоодо барат жалгызы
 Аманат жандан түңүлүп,
 Бермет күң артынан барды жүгүрүп.
 Арт жагын карап туралды,
 Аял кылып токто деп,
 Алганы Бермет ыйлады.
 Айдоодо жүргөн жалгызым,

---

³⁷ Ушул саптан баштап алты жолу машинкадан эки ирээт басылып калган.

Арка бир кылып туралы.
Алтын айдар *, чок белбоо,
Асыл кандын баласы
Ақылман жалгыз, көзүңдү ач,
Аган душман көзүңдү ач,
Күмүш айдар, чок болбоо,
Күлүстөн * жалгыз көзүңдү ач,
Асыл падыша * баласы,
Акең душман көзүңдү ач!
Кунан, тайдай курдашым,
Асоо тайдай сырдашым,
Бирге барып, бир турган,
Кагылайын жолдошум,
Тура турчу курдашым.
Кунандай багып ат кылган,
Курдашым аман турганда
Кудай бардыр кантейин,
Мулууке * Бекөй жат кылган,
Көңүлүмдү бас кылган,
Кудай бардыр акеге,
Курдашымдан жат кылган.
Ак жорго минсөң бура тур,
Кер жорго минсөң тура тур!
Алдына барды буркурап,
А кудайлап зыркырап,
Амалым кандай болот деп,
Алганы Бермет чыркырап.

АКБЕРМЕТТИН БЕКӨЙДӨН САРИНЖИНИ СУРАГАНЫ

Аргынан ыйлап барса эч амалын таппай бүлүнүп, чымындай жандан түңүлүп, кантип алып калам деп, баягы жерден эптеп колу-бутун бошотуп, алып калсам деп боздоп, барайын да Бекөйгө акыл салайын, жалгызды эптеп алып калайын, жалгызга жөнүн айтпай, Акбермет: мен сага тийгени келдим (деп)³⁸, Бекөйгө барайын, эптеп Саринжини байлоодон колу-бутун бошотуп, айдоодон алып калайын — деп, Бекөйдүн үстүнө барып, ыйлап турганы:

Камыккан карып мен элем,
Кайрыкер төрөм сен элен,
Армандуу карып мен элем,
Бир аркасы тиер эр элен,
Алар жарың мен элем.
Акылың болжоп тиейин,
Таксыр, амандыгың тилейин.
Кадырыңды билейин,
Таксыр, камыкпай сага тийейин!
Акбермет эле аларың,
Артык экен таалайым.
Кашыңа келди жарыңыз,

¹ Деп — жазылбай калган.
Кайгыртпай эптеп алыңыз.
Акбермет эле аларың,
Артық экен талабың,
Айдоодо жүргөн жалғызга
Таксыр, тиер бекен паанайың?
Анда Бөкөй кеп айтат:
Алган жарым сен болсоң
Арманда болбо деп айтат.
Арманда болуп ыйладың,
Алар жарым сен бол-соң,
Ак беттин несин тырмадың?
Капалық жазып кайгырдың,
Кан Бөкөй болот аларың,
Камыкчачы буркурап,
Артық экен таалайың.
Абалап учкан сар * бекен,
Айдоодо кеткен жалғыздан,
Өлүмгө кеткен байкуштан,
О, байкуш, дагы үмүтүң бар бекен?
Анда Бермет ыйлады,
Көзүнүн жашын булады,
Андай айтпайт³⁹ экен деп,
Алдыңа келген буркурап,
Бермет арманын айтты зыркырап.
Кандай айла кылам деп,
Кан Бөкөйдөй төрөмдү
Каргап ийди чыркырап.
Кан төрөмдөн айрылып,
Канткенде сага тиemin,
Тийген менен мен байкуш
Тирүү кантип жүрөмүн.
Дилбер Бөкөй мен десе,
Динсиз чиркин экенсинг.
Аламын деп аңдыдың,
Кайнага киши сен элең,
Кайгырып турган мен байкуш
Канетип сага тиemin,
Тийген менен мен байкуш,
Тирүү кантип жүрөмүн!
Тиймек түгүл, көздөп алып,
Сакалыңа сиемин!
Ичтен күрмө киемин,
Изденип кантип тиemin,
Кана алчы көрөмүн,
Өкүмүндү билейин,
Жалғыздын амандыгын тилермин.

---

³⁹ Айтпай — механикалық ката.

Өкүмдүү Бөкөй сен десем,
 Өлөрман чиркин экенсин,
 Көздөп эле өлүгүңө сиемин!
 Аманат жандан түңүлүп,
 Алганы Бермет бечара
 Жалғызын көздөй жүгүрүп,
 Кур кайғы тартып чыңырып,
 Курдашым деп, көп боздол,
 Кудайга үнү угулуп,
 Артынан барды жуулунуп.
 Жалғыздын барды артынан,
 Жабыгып кетти Бермет күн
 Ушул иштин зарынан.

САРИНЖИНИН АЙДАЛЫП КЕТКЕНИ

Акбермет арманда болуп ыйлады.
 Бермет күндү бу көрүп,
 Жалғызы артын карап туралы,
 Айдоодо жүрүп кор болгон,
 Жамғырчы кандын чырагы,
 Жалтылдал карат Берметти,
 Жана бир жалғыз ыйлады.
 Эч айласын табалбай,
 Берметтинг көзүнөн жаш булады.
 Көрө коюп Берметти
 Көкүрөгү тынады.
 Көрө салып кайран эр
 Көп кайғыны кылады⁴⁰.
 Көрүп акыл токтотту,
 Жалғыз эми айттар сөзүн окшотту.
 Айтканымды угуңуз,
 Алганым, Бермет, сыздабай
 Аз гана сабыр кылыңыз.
 Акыл болжоп билиңиз,
 Он беш (күнгө)⁴¹ күйүңуз,
 Он беш күндө келбесем,
 Оолугуп жаткан Бөкөйгө
 Кордук көрбөй тийиниз.
 Кан Бөкөй болсо алганың,
 Жабыгып турган апама
 Эскинди бере жүрүңуз.
 Анда-санда келе жүр,
 Апакем жүзүн көрө жүр.
 Жаңыны кийсөң жаркырап,
 Жабыгып турган апама
 Эскинди чечип бере жүр.
 Эриктірбей келе жүр,

⁴⁰ Клады — механикалық катта.

⁴¹ Күнгө — жазылбай калгандығы кийинки ыр жолу аркылуу белгилүү болуп турат.

Теңтүшүң мени сыйласан,
Телмирип калган апама
Тер кийминди бере жүр.
Анда-санда бара жүр,
Айткан тилим ала жүр
Арманда кылып ыйлатпай,
Апакемди бага жүр.
Анда Бермет буркурап,
Жабыгып Бермет зыркырап,
Жалғызыым, деп чыркырап,
Жабыкканы курусун,
Көзүнөн жашы дыркырап,
Мынчалық несин наалыдың,
Наалыбачы жалғызыым,
Апаңды кайдан тааныдым!
Көрүп турсам апаңды,
Көтөрүп жүрүп багармын,
Көп ыйлаба зарланып,
Айттырбай тилин алармын.
Артыкча багып жүрөрмүн,
Айдоодо кеткен жалғызыым,
Сенин амандығың тилеймин.
Сары аяз күйган аяғың,
Сагынбагын жалғызыым,
Санааңда барбы баяғың.
Авадан түшкөн боз эле,
Калк бийлеген Күлдүр кан
Кан атаң менен дос эле.
Мал бастырык көп болуп,
Барган жайың ушу эле.
Камыш башы калам де,
Калк бийлеген Күлдүргө
Дувай-дувай салам де!
Саламың ала албаса,
Алакандай ак кагаз
Берип жибер өзүмө,
Ордосуна жетейин,
Чымындар жандан безейин,
Жалғызыым, сенден калып нетейин.
Жалғызыым сенден калғыча
Этегиң кармап кетейин,
Эстен тайып турғанда
Кыямат * жайга жетейин.

САРИНЖИНИН АЙДООДОН КАЙТКАНЫ.

КҮЛДҮР КАНДЫН САРИНЖИНИ БОШОТКОНУ БӨКӨЙДҮН АЙДАЛГАНЫ.

Ошондо жалғызды айдалап, колун бекем байлап, эки жигит калың талдын арасы менен Күлдүрдүн калаасына жетип барды.

Барганды жалғыз акыл таппай, маң болуп турганда беш жолдошу айтты: Құлдұрдұн чарбагы тигил турбайбы, барсаңыз болбойбу. Берметтин тилин алсаңыз болбойбу! — деди. Сиз өлүп, биз калсак, аз гана тама элибиз акылыбызды таба албайт, сиз тирүү калып, биз өлсөк, бейөдин⁴² өлүгүбүздүн сөөгүн таап алуучунун түкүмү турбайсызыбы, тиги турган салдаттар биздин тилибизди билбес. Сөзүбүздү билбес, кошо өлтүрүп коер деди. Ошондо салдатка: Саринжи мен эле — деп, жалғызды далдалап таштап, төрт жолдошунун артынан ээрчип бир жолдошу алдына жүрүп барды. Салдаттын алдына баргандан кийин сен кимсин? — деп, салдаттар сурады. Мен Саринжи — деп, бир жолдошу барды. Бешөөн ордун түбүнө салып жиберди. Саринжи жалғыз жүгүргөн бою менен Құлдұр канга барды. Жаткан жерин билип, үстүнө кирип, Құлдұргө ыйлап турган жери:

Ойбой, таксыр, Құлдұр кан,
Улкөндүгүң билдири, кан.
Улкөндүгүң билгизгин,
Арқанды бизге тийгизгин!
Таксыр, мынча неге қүйгүздүң?
Кыйналғаным ушу эле,
Өтүп кеткен атакем,
Сиз менен қыйматтық дос эле,
Құлдұр кан, келген жайым ушу
Ақыл ойдун кайыбы —
Арманда болгон мен байкуш
Сулуу чыкты зайыбы.
Бекөй алтоо, мен жалғыз,
Зайбымды тартып алганы.
Ушуну үчүн мен жалғыз
Суракка түшүп куурадым!
Сөзгө кулак салыңыз,
Сөзгө кулак салсаныз,
Бизге уруксат бериниз,
Бу жыл үйгө барайын,
Оюн-қулкү көрөйүн,
Ажалым жетсем өлөйүн,
Айланып кайта келейин.
Капа кылды жанымды,
Кадыр кылат деп келдим
Құлдұр сиздей канымды.
Ой, таксыр, каным,
Тартууңа берейин,
Он эки сууда малымды,
Өзүндөн бүйрук болбосо,
Ким билет менин алымды.
Айткан тилиң албады,
Күйгөнүнө чыдабай
Құлдұрду жалғыз каргады.
Ой, Құлдұр кан, тұра тұр,
Асылған менен болбодуң,
Аманат жаным койбодуң,

---

⁴² Бейөдин — механикалық катта.

Койбосон, Күлдүр, мейлиңчи,
Капалық келди көөнүмө,
Тийгизбесен арканды,
Баралбайт экем элиме.
Күлдүр кан болбой куруп кал,
Багың менен туруп кал!
Бүркүт келер дал бакка,
Күш коноду чарбакка,
Досуңа кара санасаң
Жолугарсың арбакка! *
Ой, кудурет, кор кылдың,
Тил билбеген калмакка.
Кара боо булдурук
Кош канатын кыйдырып,
Суу башында досунду
Салдаттыкка жыйдырып,
Досуң келди түйдүңбу,
Дин мусулман бендеге,
Тили келме * келгенге
Адам көш таттың түйдүңбу,
Кызырак бээ матадың,
Кызыталак Күлдүр кан,
Дин мусулман бендени
Көргөзчү, кай колуң менен жасадың?
Артым менен жылдыымбы,
Уурулугун кылдыымбы,
Ушуну үчүн мен байкүш
Суракка түшүп турдумбу?
Бөөдө өлтүрбө өзүмдү,
Убалым тешер көзүңдү!
Акыретке барганда
Качканыңа койбаймун,
Кармап алып Күлдүр кан,
Ноктоолоп минем өзүңдү,
Үктуңбу менин сөзүмдү,
Түбүндө, убалым тешсин көзүңдү!
Орундуу сөзүң билбесен — деп,
Айтып оозун жыйигыча
Кирип келди буркурап,
Ногой Садык тилмечи,
Баланы көрүп буркурап,
Тилмеч ыйлап зыркырап,
О, Күлдүр кан, тура тур,
Менин сөзүм уга тур.
Жалдыратпай жалғызды,
Жабыктырбай байкүшту,
Көзүңүн жашын жошулттун,
Күлдүр кан, мына бу турган жалғызды.
Көп боздотпой бошоткун!

Күлдүр кан барды жүгүрүп,
Өлтүрүп иет экен деп,
Жалғыз турат чымын жандан тұңғулұп.

КҮЛДҮРКАН БАРЫП КОЛУНАН СҮЙӨП, БУТУНАН КИШЕННІ АЛЫП, БОШОТОП ЖИБЕРДИ.

САРИНЖИННИҢ КЫРК САЛДАТ МЕНЕН КАЙТМАКЧЫ БОЛГОНУ

Ор тұбұндө беш жолдош,
Үстүнөн чыгып калады,
Көрө койду беш жолдош,
Байлоодон чыккан баланы.
Көрө коюп беш жолдош
Жалғызым, деп ыйлады.
Беш жолдошун көргөн сон,
Жайылып карап туралбай,
Күлдүрдү көздөй жүгүрдү,
Күлдүрдү көрүп ыйлады,
Беш жолдошту сурады.
Ойбой, таксыр, Күлдүр кан,
Үлкөндүгүң билдирип кан,
Үлкөндүгүң билгизгин,
Арқаңды бизге тийгизгин.
Ой, жалдыраган жалғызды,
Мынчалық несин күйгүздүң?
Сууда жаткан балыкты,
Жан ақылдан таанытты.
Ор тұбұндө беш жолдош,
Бир мен гана күйөмүн,
Күйгөнүмдү санасам,
Зыркырады сөөгүм.
Агадагы мұз эле,
Бирөө кыяматтық дос эле.
Бирөө менин жәэним,
Азып турат көөнүм.
Бирөө биздин күдабыз,
Күдабызды ойлосом
Күр кайғы тартып турамын.
Бири биздин бөлөбүз,
Бөлөбүздү биз таштап,
Жалғыз кантіп жөнөйбүз.
Ор тұбұндө беш жолдош,
Азап менен дозокту *
Аралаша көрөбүз.
Беш жолдош берсең жөнөйбүз,
Беш жолдошум бербесен,
Айтканыма көнбесен
Сакалың құнгө куурасын,

Түкүмүң мендей ыйласын!
 Өлүп кетсем айла жок,
 Өлбөй тириүү мен болсом,
 Чынжырга байлап койсоң турбасмын.
 Бала ката тарткан соң,
 Тилмечи жөнүн айткан соң,
 Кайран жалгыз Саринжи
 Капалык жазып турдубу,
 Ор түбүндө жолдошун
 Аман-эсен чыгар деп,
 Құлдұр кан бир салдатка буюрду.
 Беш жолдош тийди колуна,
 Үйлап турган жалғыздын
 Құлдұр кан көндү оюна.
 Беш жолдошун ээрчитип,
 Дағы Құлдұрду көздөй жөнөдү,
 Алтоону көрүп Құлдұрун,
 Аманат жандан түңүлдү.
 Құлдұр канга баланын
 Жалындығы билинди.
 Ойбой, таксыр Құлдұр кан,
 Арқаңды бизге тийгизгин,
 Басып берген мөөрүң жок,
 Сызып берген катың жок,
 Белгисиз кантеп барамын,
 Берметти кантеп аламын.
 Кайғырган жалғыз баламын,
 Катыным кантеп аламын.
 Бекөй алтоо, мен жалғыз,
 Жалғыз кантеп барамын?

Ошондо Құлдұр шашып, сөзүн эшитип, жезден кылган чоң мөөрдү басып, чоң Дорунга жазып, ошондо бешөө беш жорго минип, айылын көздөй жөнөп, кара көңүл, кан ичмей адамдын көңүлүн билбegen, олтуруп жерге сийбegen, қырк солдат менен аман-эсен кутулғанын (билип)⁴³, айылын көздөп, аман-эсен жүрүп кетти.

САРИНЖИНИН АЙЫЛЫНА КАЙТКАНДАН СОНКУ АБАЛЫ

Ал түндө Бермет кайғырып жатып, жалғыз аман-эсен келгенин Бермет түшүндө көрдү. Жалғызым келди, тилегимди берди — деп, Бермет сүйүнүп, аркы-терки жүгүрүп, жалғызым келе турган болду, тилегимди бере турган болду, алты аганы чогуу бир жерде турсун — деп, баарын чакырып бир жерге жыйып алып олтурайын — деп, Бекөйдүн жанына барып олтурду. Бермет ичинен: жалғыз биротоло кырып тынсын! — деп олтурду. Берметти көрүп кубанып, Бекөй турат буралып, Бекөй кубанып турганда Тилегенин береди, Баягы дилбар жалғыз келеди, Кан Бекөйдөй төрөнүн Эшиктен сөзүн угады.

---

⁴³ Билип — сүйлөмдүн мааниси так болуш үчүн сунуш этилди, катча жазбай кеткен сыйктуу.

Канжарын кармап сабынан
 Сууруп алып кабынан
 Эшиктин көнчөгүнөн кагады,
 Эңкейип үйдү карады
 Каалап алган Бермет күн
 Кайкалап карап туралды.
 Берметти көрүп Саринжи
 Эми акылдан танады.
 Тийип алган экен деп,
 Кайрандын эми кетти амалы.
 Алганым Бермет тийиптир деп,
 Чиркиндін тилдеп турған заманы.
 Ақылы жок жанбысың⁴⁴,
 Арам Бермет, барбысың?
 Айткан сөздү билбеген,
 Убадага күйбөгөн
 Жүрттән чыккан карбысың?
 Анда Бермет турду чыңырып,
 Кудайга үнү угулуп,
 Анда Бермет жулунду,
 Жалғызым, аманбы — деп чыңырды.
 Орундуу Бермет көрээт күн
 Ою менен болоду,
 Жанындағы Бәкөйдү
 Колундагы ысық чай
 Пияла менен урады.
 Бәкөй кетти жығылып,
 Бермет күн тура калды чыңырып,
 Жалғызды көрүп буркурап,
 Акбермет жашып кетти чыркырап,
 Кагылайын жалғызым,
 Кайғырбачы, байкүшум!
 Атка минсең желерсин,
 Тұндөгү тұндө билинген
 Жалғызым, сенин келерин.
 Билбедим, байкүш, өлөрүн,
 Алты сууда чочкоңду
 Ақыл менен чогулткан
 Амалдуу бейбак өнөрүм.
 Тұндөгү тұндө билинген
 Жалғызым, сенин келерин.
 Кагылайын бууданым,
 Бууданга чалыш тууганым,
 Канакей душман кырганың,
 Ақыл менен жыгамын!
 Алганым Бермет байкүштүн
 Алайын айткан сөзүңү,

---

⁴⁴ Жабысың — механикалық ката.

Ыраазы болду өзүнө.
Анда жалгыз кеп айтат,
Алганым Бермет бечара,
Арманды болбо деп айтат.
Алтын такка * чыга тур,
Аз гана сабыр кыла тур.
Желдеттер * тепсеп кетпесин,
Алтын такка тура тур.
Алтын тактын түбүндө
Бекөйбүсүн, канбысын,
Бекөй үйдө барбысын,
Айттым эле башында,
Ыйлап турдум кашында.
Ыйласам да болбодун,
Айдатып жибердин, ит Бекөй!
Он бир күндүн ичинде
Өлбөй тирүү мен келдим,
Эми кайттым кашыңа.
Боор ооруду жараткан
Көзүмдөн аккан жашыма.
Кашымдагы салдаттар,
Бекөйдүн жайын билгиле.
Карап турбай салдаттар,
Эртөлөп үйгө киргиле.
Тиги турган Бекөйдүн
Чалкасынан салгыла,
Сакалын такыр жулгула,
Башка тәэп үргула,
Бириң койбой жайлаңар,
Той баш болуп турғандыр,
Жапаке менен Байконұр
Экөөнү мықтап кармаңар!

Ошондо салдаттар чубап кирип, Бекөйдүн көөп олтурғанын билип, карматап башына чайды қуюп, сакалын такыр жулуп, табасы канғандай болуп уруп, алты аганы ини Бекөй зардап, Байконұр менен Жапакени бекем карматап, акылман жалгыз сүйүнүп, аттан түшүп жүгүрүп, солдаттардын ар кылган ишин коштоп, Жапаке менен Байконұрду Акша жеңесине атап мууздалап, алтын тактыға минип, Саринжи жетим ага-инисин чогултуп, өзү билип, алты ага-иниси менен Бекөйдү айдал Күлдүргө тапшырып, көзү жайнап, Бекөйдүн шору кайнап,
Алты күнү той қылып,
Аңгемесин соң қылып,
Алтын такка минип,
Армандуу жалгыз соң болуп,
Калмактын кетти колуна
Асемдүү Бекөй кор болуп,
Берген экен жалғыздын
Бешенеде* багына,
Белсенип минди кайран эр
Бекөйдүн алтын тагына.

Кулпунган жалгыз Саринжи
 Кур кайғы чыгып ичинен,
 Минип алды кулпунуп,
 Бөкөйдүн алтын тагына.
 Канчалық тартты кайғыны,
 Кубат берсін жараткан
 Бир чымындай жанына.

АЙРЫМ ТҮШҮНҮКСҮЗ СӨЗДӘР

Ажал	— өлүм, адамга (жалпы эле жандууларга) чектелген тириүүлүктүн- жашоонун бүтүшү, тириү жүрүүнүн, жашоонун аяктоо чеги.
Айдар	— 1. Эркектердин өрүлгөн төбө чачы (мындаидай чач калмактарда кийинки убакка чейин сакталған). 2. Шер, арстан.
Акырет	— тиги дүйнө, о дүйнө.
Албарс	— мыкты, өтө курч болот.
Албарсты	— кыргыз жана башка түрк элдеринин эски түшүнүгүндө чачы жайылған, эмчектери салаңдаган аял кейпиндеги жан, сөлөкөт.
Алла таала	— (Алла — ислам дининдеги жападан жалгыз кудайдыр ысымы, таала — баарынан жогору. Демек, баарынан күчтүү, баарынан жогору турган кудай (Алда) маанисин туонтат.
Андыча // андаза	— ойлонуу, ойго батуу.
Аңдоо	— байкоо.
Арбак	— 1. Өлгөн адамдын руху, куту. 2. Үййік адамдардын же белгилүү ата-бабалардын жогорку күчкө ээ руху (культу). 3. Өтмө мааниде: атак- даңқ, бедел, сыймык.
Атилес	— жибек кездеменин түрү.
Байын	— ачык, даана, так.
Бактик	— тазалык, актык.
Бакыр	— кедей, жарды, колунда жок.
Бейиш	— куранда такыба адамдар өлгөндөн кийин түбөлүк жыргап жашоочу тигил дүйнөдөгү жайдын аты.
Бек	— эпосто уруунун, элдин башчысы, башкаруучусу деген мансаптык титул катары айтылат.
Беренжи	— 1. Жибек кездеменин бир түрү. 2. Сабы асыл таштар менен кооздолгон кылыч.
Берзент	— бала, түкүм, түяк.
Бешене	— маңдай, чеке, баш.
Дабан	— бийик ашуу, бел, кыя.
Дилбер // дилбар	— 1. Жүрөктү ойноткон, көңүлдү элжиреткен. 2. Ашык, сүйгөн.
Дилде	— 1. Алтын, зер. 2. Алтын акча, алтын тыйын.
Дозок	— тиги дүйнөдөгү кыйноо жайы. 2. Өтм. кыйноо. азап.
Дооран	— өлгөн адамдын күнөөсүн көтөрүп алуу, күнөө ордуна акча, мал берүү. 2. Өтм. жыргал, мезгил.
Жапсар	— боз үйдүн жабык башы.
Жараткан	— кудай, теңир маанинде.
Желдет	— 1. Баш кесер, баш алуучу. 2. Залим, катаал. 3. Башкаруучунун кызматкери, жигити, жасоол.
Жүзүк	— шакек.
Зер	— алтын.
Ибилис	— азезил, азгыруучу, шайтан.
Кадик	— 1. Алдамчы, митаам. 2. Өтм. шек, күмөн, чочулаган.

Кан	— уруунун, элдин, мамлекеттин башында турган башкаруучу адам.
Келде	— баш.
Келме	— ислам динин түткән адамдардын күдайдын бирдигин, Мукамбет анын элчиси, өкүлү әкендигин, ыраствоо, моюнга алуу, ага ишенгендигин айгинелөө үчүн айтылуучу атайын формула: ла иллахи иллалла, Мухаммед Расул Алла — Бир Алладан башка Алда жок, Мукамбет Алланын элчиси.
Керәэз	— өлгөн адамдын артында калган жакындарына калтырган кеңеши, акыл-насаат, өтүнүчү.
Керәэт	— алдын ала туюуга, сезүүгө жөндөмдүүлүк.
Кетте	— чон, дардайган. 2. Өтм. чон, чон иштеги улук.
Коло	— дөңгөч, бир көртим карагай.
Күлдү	— бүткүл, бардык, бүт.
Күлүстөн	— гүлдөй жайнаган, баразына келген, толукшуган.
Кыямат	— (тике туруу, тирилүү) — 1. Диний түшүнүктө бүлүнүүчүлүктүү, жер астын-үстүн болуп, тиричиликтин, жашоонун бүтүүсүн, акыр замандын келишин билдириет. 2. Өтм. мааниде: оорчуулук, өтө кыйын күн, алаамат, бүлгүн.
Кыбыла	— 1. Меке шаары тараап (кыргыздар үчүн батыш тараап). Намаз окуганда ошол тараапка карап окулат.
Мадал	— жаныбар.
Мерсет	— бала, тукум, түяк,
Мудаа	— мыкты, сонун; тилек, суралыч, өтүнүч.
Мулукө	— тескери кыял, уятсыз, начар адам.
Мусулман	— ислам динин түткән адам.
Мүнүшкөр // мүлүшкөр	— күш таптоочу, саятчы.
Нар	— бир өркөчтүү төө.
Нөөмөт // нөөбөт	— кезек
Падыша	— мамлекет акими, кан; бир мамлекеттин башын жеке өзү кармаган адам.
Пашаа	— бир элди, бир мамлекетти жеке бийлеген адам.
Сар	— үрөй, ырай.
Согончогу канабайт	— төрөбөйт, бала көрбөйт деген мааниде.
Так	— падыша, кан отура турган орундук.
Таксыр	— улуву даражалуу төрөм.
Тама	— уруунун аты.
Теңир	— 1. Асман, көк. 2. Кудай маанисинде.
Түяк	— бала, тукум.
Үкө	— ини.
Үлкөн	— чон, улуву.
Шайтан	— 1. Азгыруучу азезил. 2. Өтм. тентек, тек турбаган, жинди.
Ынахам	— ыйгаруу.
Эшитүү	— угуу.